

Nacionālā programma iecietības veicināšanai 2005.-2009.g

1. pētījums

Ilze Šūlmane, Sergejs Kruks

**NEIECIETĪBAS IZPAUSMES
UN IECIETĪBAS VEICINĀŠANA
LATVIJĀ**

Laikrakstu publikāciju analīze
(*Diena, Neatkarīgā, Latvijas Avīze, Vakara Ziņas,
Телеграф, Час, Вести-Сегодня*)

„Mediju satura monitorings un iecietības veicināšana Latvijā”

1. pētījums

Pētījums ir veikts Nacionālās programmas iecietības veicināšanai ietvaros (2005.-2009.g.). Pētījums ir tapis ar Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta atbalstu. Sekretariāts ir vadošā valsts pārvaldes institūcija iecietības veicināšanā un rasu diskriminācijas izskaušanā.

Vairāk informācijas sk.: www.integracija.gov.lv.

Pētījuma saturs un secinājumi ir pētnieku viedokļu un metodoloģiju atspoguļojums. Par pētījuma rezultātiem un paustajiem viedokļiem atbildīgi ir pētnieki.

Pateicamies visiem palīgiem, kuri piedalījās datu vākšanā un apstrādē: SZF Komunikāciju nodaļas studentiem A. Jarockim, Z. Gorbušinai, A. Konohovam, L. Ulmanei, I. Zaķei, L. Zverevai, LKA studiju daļas vadītājai I. Baltajai.

SATURA RĀDĪTĀJS

Kopsavilkums	4
1. Pētījuma teorētiskais pamats un metodoloģija	6
1.1. Sabiedrības saliedētība	6
1.2. Kontakta pieredze ar svešinieku	7
1.3. Attieksmju diskursīvā veidošanās	7
1.4. Mediju rutīnas	8
1.5. Neiecietības retorika	12
1.6. Pētījuma metodika	14
2. Pētījuma rezultāti	18
2.1. Preses diskursa kopīgās iezīmes	18
2.2. Tendences atsevišķos laikrakstos	25
2.3. Secinājumi	29
2.4. Publikāciju saturs	31
3. Latvieši un krievi	45
3.1. Kopējie dati: kategoriju biežums laikrakstos	46
3.2. Kategoriju saistība	51
3.3. Preses diskurss	57
3.4. Neiecietības retorika	61
3.5. Ķildu dialogs	66
3.6. Patoloģiskā komunikācija	68
4. Secinājumi un rekomendācijas	73
4.1. Sliktā žurnālistikas prakse	73
4.2. Labā žurnālistikas prakse	77
4.3. Daudzveidības politika	81
4.4. Rekomendācijas	86
5. Literatūra	89
6. Pielikumi	92
7. Tabulas	103

Kopsavilkums

2005. gada notikumi un to atspoguļojums medijos pierāda, ka ir norises, kas var nejauši un negaidīti izcelt dienas gaismā slēptu vai neapjaustu neiecietību, kas sastopama gan varas pārstāvju publiskajos izteikumos, gan plašākas sabiedrības reakcijās un darbībās (geju un lesbiešu gājiens un tā atspoguļojums medijos). Tas apliecina nepieciešamību iecietības/neiecietības problemātiku paturēt sabiedriskās domas dienas kārtībā un turpināt pētījumus šajā jomā.

2004. gada laikrakstu analīze parādīja, ka pētāmo sabiedrības grupu pieminēšanas biežums šajā laika periodā ir samērā neliels, tātad Latvijas minoritāšu un tolerances jautājumi nav bijuši aktuāli preses dienas kārtībā. Tikai aptuveni ceturtdaļa (gandrīz 250) no pētāmo grupu pieminēšanas gadījumiem skar situāciju Latvijā. Publikācijas iegans parasti ir ārzemju notikums, bet Latvijas kontekstā tiek rakstīts par kultūras notikumiem un informācijas apmaiņas sanāksmēm. Prese piemin musulmaņus un čēčenus (terorisma tematos), kā arī ebrejus (antisemitisma, holokausta tematos). Atklātu rasistisku izteikumu laikrakstu tekstos nav daudz. Attieksmi pret minoritātēm, etniskām vai lingvistiskām grupām visbiežāk pauž paši žurnālisti (īpaši krievu presē) un valsts amatpersonas, kuras turklāt izsaka visvairāk negatīvu un neskaidru vērtējumu. Kopumā pret visām minoritātēm dominē neitrāla attieksme, vairāk pozitīvu izteikumu ir veltīts čigāņiem, bet negatīvu – musulmaņiem un čēčeniem. Izvērstajos rakstos ir mēģinājumi aizstāvēt islāmu pret aizspriedumiem. Attiecībā uz pārējām grupām preses diskurss nav nepārprotami iekļaujošs vai izslēdzošs, redakciju attieksme biežāk ir neskaidra. Čigāni un melnādainie salīdzinājumā ar citu etnisko grupu pārstāvjiem tiek biežāk personificēti, parādīti kā indivīdi. Šajā periodā reti tiek pieminētas citas sociāli neaizsargātās grupas, piemēram, cilvēki ar īpašām vajadzībām vai diskriminācijas gadījumi darba tirgū.

Lielāka tendenciozitāte izpaužas tēmu atlasē – žurnālisti pievērš maz uzmanības minoritāšu sociāli ekonomiskajām un politiskajām problēmām, galvenokārt aplūkojot minoritātes pastāvēšanu kultūras laukā. Tendenciozitāte valodā, pasniegšanas formā nav plaši izplatīta, taču ir gadījumi, kad nevajadzīgi tiek izcelta indivīda piederība minoritātes grupai un viņiem tiek uzdoti aizspriedumainus apgalvojumus saturoši jautājumi.

Pētījuma rezultāti rāda, ka neiecietība ir jāskatās plašāk sabiedrības vērtību orientācijas sistēmā. Nepamatota verbāla agresija retāk vērsta pret cilvēkiem ar atšķirīgu ārieni, kultūru, reliģiju un seksuālo orientāciju, bet politiskais diskurss kultivē neiecietību kā attiecību modeli ar jebkuru oponentu, kas izsaka atšķirīgu viedokli. Biežāk nekā etniskas un seksuālas minoritātes vai cilvēki ar īpašām vajadzībām mediju tekstos tiek pretstatīti latvieši un krievi (krievvalodīgie) viņu politiskās pārliecības izpausmēs (labējie un kreisie, pilsoņi un nepilsoņi). Tieši materiālos par vēsturi, valodu politiku, izglītības reformu visbiežāk sastopami neiecietību un negatīvu attieksmi veicinoši epiteti (nacisti, fašisti, etnokrāti). Visintensīvāk verbālā agresija izpaužas, politiķiem runājot par mazākumtautību skolu reformu un attiecībām starp latviešiem un krieviem. Abu pušu apvainojošie vēstījumi veido ķildu dialogu, kura uzdevums ir nevis vērtēt izklāstītos argumentus, bet pierādīt oponenta nespēju un neprasmī dot ieguldījumu racionālā kritiskā dialogā. Ķildas noturību garantē patoloģiskā komunikācija: oponenti adresē cits citam pretrunīgus vēstījumus, kas padara neiespējamu saskaņu to interpretācijā. Rezultātā runātājs ir pārliecināts, ka oponents stūrgalvīgi negrib saprast un noraida izteikto labo gribu un konstruktīvos priekšlikumus. Patoloģiskās komunikācijas gadījumā nav iespējams noteikt konflikta ierosinātāju un konflikta cēloņus, katra puse uzskata sevi par uzbrukuma upuri. Izeju no strupceļa var radīt komunikācijas ietvara maiņa un metakomunikācija – oponentu runas veida un dialoga noteikumu apspriešana.

Žurnālu diskurss ir tolerantāks, tajos biežāk reprezentēta citādība, parādīta sabiedrības etniskā un sociālā daudzveidība un apspriesta identitātes problemātika.

Turpmākajos pētījumos ir ieteicams paplašināt iecietības/neiecietības reprezentācijas mērījumus, fiksējot medijos (arī TV, radio un lokālajā presē) paustās attieksmes ne tikai pret tipiskām minoritātēm, bet pret visām Latvijas sabiedrības grupām, konstatējot, vai atklātas un slēptas rasisma izpausmes un diskriminācijas gadījumi parādās mediju dienas kārtībā kā svarīgas tēmas, kas tiek apspriestas publiskajā diskursā, vai arī parādās tikai situatīvi, saistībā ar kādu skandaložu notikumu, kalendāra dienu vai sabiedrisko attiecību aktivitātēm. Nākamais solis būtu – pētīt šo mediju tekstu ietekmi uz dažādajām auditorijām un sabiedrības grupām.

1. Pētījuma teorētiskais pamats un metodoloģija

1.1. Sabiedrības saliedētība

Iecietības nozīmi skaidrosim klasiskās socioloģijas ietvarā, skatot to kā sabiedrības veidošanās un saliedētības funkcionālo vienību. 19. gadsimtā industrializācija un urbanizācija izraisa noslēgtu kopienu iziršanu, veicinot indivīdu iespējas mainīt dzīves vidi. Pilsētas vidē modificējas ražošanas un darījumu attiecības, būtiskas kļūst prasmes mijiedarboties ar nepazīstamiem cilvēkiem, par kuru raksturu un uzvedības īpatnībām nav pieejama izsmeljoša informācija, jo viņi ir auguši un socializējušies citur. Mobilitātes apstākļos ilgstoša savstarpēja pazīšanās vairs nav iespējama, un tā nevar kalpot par saliedētības resursu. Sabiedrība kļūst daudzveidīga, heterogēna, iekļaujot dažādas izcelsmes un pieredzes cilvēkus.

Sociologs Emīls Dirkeims (1893) interpretē modernizācijas laikmeta sociālās pārmaiņas kā diferenciācijas procesu. Tradicionālās sabiedrības bija organizētas mehāniski, kopā tās saturēja kolektīvā apziņa un indivīdu līdzība, kas nodrošināja cilvēku aizvietojamību. Moderno sabiedrību pamatā ir organiskā solidaritāte ar vispārinātu un abstraktu kolektīvo morāli; dažādi indivīdi ir specializējušies (diferencējušies) savā nodarbē un nav vienkārši aizvietojami, bet papildina cits citu. Tieši tāpēc solidaritātes definēšanai sociologs ir izvēlējis organisko metaforu: vesela organisma dzīvotspēju nodrošina daudzveidīgie, specializētie orgāni. Šādā sabiedrībā individuālās vēlmes neveidojas izolācijā no zināšanām par to, kas ir pieejams un vēlams citiem, tāpēc cilvēki ir savstarpēji saistīti.

Cilvēku diskriminācija saskaņā ar kādām īpašībām noved pie nevienādas izturēšanās pret viņiem un izslēgšanas no sociālās dzīves, izraisot neapmierinātību ar sociālo situāciju un vēlmi to mainīt. Sociālā atstumšana samazina iespējas piekļūt pie sabiedrības resursiem, tādiem kā darbs, izglītība, politiskā līdzdalība. Diskriminētajos indivīdos un grupās tas rada skaudību un neuzticību, veicina centienus ievainot sistēmu, kompensējot iztrūkumu ar iekļaušanos “brīvajās” sociālajās nišās – noziedzībā, ēnu ekonomikā. Iecietība diferenciācijas teorijas ietvaros veic divu veidu funkcijas:

- 1) ignorējot īpatnības un izceļot kopīgo, indivīdiem ir vieglāk mijiedarboties, apvienot pūliņus kopīgu mērķu sasniegšanai;

- 2) vienāda izturēšanās pret visiem mazina neapmierinātību ar eventuāliem ierobežojumiem, novēršot nevēlamo rīcību situācijas uzlabošanai.

1.2. Kontakta pieredze ar svešinieku

Kas ir atšķirība? Cik tā ir bīstama? Kā tā veidojas? Tādus jautājumus cilvēki uzdod, saskaroties ar svešinieku. Sociologs Alfreds Šics definē atšķirību starp “savējiem” un “svešiniekiem” kā ikdienas prakšu atšķirību, kas veidojas, *šeit un tagad*, uzkrājot dažādo pieredzi (Schütz 1944). Tā kļūst pati par sevi saprotama, kuras skaidrošanai cilvēki nevelta kognitīvo piepūli, bet pieņem to kā dotumu. Tas ir līdzīgi braukšanai ar velosipēdu – prasme braukt nenozīmē prasmi iemācīt braukt citam. Svešinieks ir neierasts tāpēc, ka viņš rīkojas citādi, ne tā, kā ir pieņemts uzņemošā vidē. Viņu tur aizdomās par to, ka viņš ignorē vietējo pieredzi un negrib rīkoties saskaņā ar vietējiem modeļiem. Taču tā nav ļaunprātība: svešinieka rīcības modelis nav obligāti sliktāks, bet vietējo modeļu apgūšanai viņam ir nepieciešamas izsmeljošas zināšanas, ko vietējie nevar sniegt, jo nedomā par tiem, darbojoties automātiski. Šics piedāvā būt uzmanīgam pret šādām ikdienišķajām zināšanām, runāt par tām, mēģināt izprast svešinieka pozīciju un rīcības loģiku, nevis noraidīt viņu tāpēc, ka viņš nevēlas mācīties no mums.

1.3. Attieksmju diskursīvā veidošanās

Diskursa teorija interpretē runāšanu kā sociālo darbību. Ar valodu var ne tikai kaut ko paveikt, piemēram, pavēlot, pieprasot, aizliedzot un atļaujot, bet arī veidot attieksmes pret citiem cilvēkiem, kuras ietekmēs izturēšanos pret viņiem. Sociālajā darbībā cilvēki mijiedarbojas ar *kategorizētiem* indivīdiem. Apkārtējā realitāte piegādā milzīgu informācijas daudzumu, kuru nav iespējams ātri un pilnībā apstrādāt. Tikt ar to galā palīdz vairāki kognitīvie saīsinājumi — informācijas apstrādes vienkāršotas metodes, kuru skaitā ir cilvēku kategorizācija un īpašību stereotipizācija. Sastopoties ar nepazīstamu cilvēku, vispirms tiek noteikta viņa piederība kādai sociālai grupai, tad atmiņā tiek aktivizētas zināšanas par šo kategoriju un turpmākā izturēšanās tiek saskaņota ar šīm zināšanām. Saziņa notiek nevis ar konkrētu Līgu vai Jāni, bet ar “latgalieti”, “veikala

īpašnieku” vai “korpulentu dāmu”. Vienkāršotās zināšanas ļauj justies drošam par spējām pārzināt un kontrolēt situāciju.

Masu mediji ir viens no avotiem, kas piegādā informāciju par citām sociālajām grupām. Šī informācija jau var būt izkropļota, jo žurnālists nepazināti pielieto savus kategorizācijas stereotipus vai arī tendenciozi samaina vietām cēloņus un sekas saskaņā ar sabiedrībā pastāvošo vairākuma izpratni par mazākuma grupas uzvedību. Tā, piemēram, nespēja atrast darbu darba tirgū diskriminācijas dēļ izraisa sekas - ķeršanos pie nelikumīgām darbībām, lai nodrošinātu ģimenei iztiku. Taču dominējošā diskursā sekas kļūst par cēloni diskrimināciju attaisnojošajā argumentācijā: pretlikumīgā rīcība ir “viņu” mentalitātes īpatnība, uz viņiem nevar paļauties, tāpēc ir jāierobežo viņu tiesības darba tirgū. Grupu izslēgšana tiek pamatota ar viņu nevēlamo sociālo rīcību, lai gan tā ir tikai izslēgšanas efekts, bet turpmāko izturēšanos nosaka jau stigma, tāvad valodas formula. Aizspriedumu kultivācija publiskajā diskursā var radīt efektu, ko sociālpsiholoģijā dēvē par paredzējumiem, kas paši piepildās (*self-fulfilling prophecy*). Zinot vairākuma attieksmi, stigmatizētā grupa pieskaņo savu uzvedību vairākuma gaidām.

Mediju diskursa pētniecība nav vienkārši akadēmiskas pārdomas par valodas lietošanu presē, tai ir arī sociāli politiska nozīme. Diskurss ir sociālā darbība, valodas lietošana atstāj savas pēdas cilvēku reālajā uzvedībā, šajā gadījumā – attiecībās starp grupām.

1.4. Mediju rutīnas

Ziņas, kas parādās medijos, tiek uzskatītas par objektīvu informācijas avotu. Klasiskajā izpratnē ziņa runā pati, žurnālista balss tajā nedrīkst parādīties. Taču ziņa nerodas dabiski notikuma vietā – tas ir žurnālistu rekonstektualizēts notikums. Žurnālisti izvēlas tikai dažus gadījumus no realitātē notiekošā konkrētajā dienā, atlasa, viņuprāt, būtiskās detaļas, sakārto tās cēloņsakarību ķēdē un reprezentē iesaistītos indivīdus, lietas un notiekošos procesus, izvēloties no sinonīmu klāsta tikai dažus konkrētus vārdus, kas nes līdzīgu virkni kontekstuālo konotāciju. Ziņu veidošana ir sociālās un kultūras vides determinēta vairākos līmeņos: paša žurnālista pasaules redzējums, redakcijas politika, sabiedrības vērtības.

Redakcijas darbā var būt divas pamata problēmas minoritāšu atspoguļojumā: par ko runāt un kā runāt, tas ir, informācijas atlase un

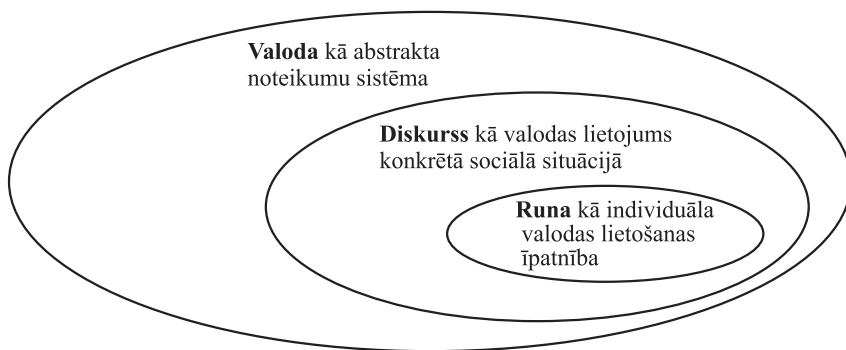
stāstījuma forma. Hrestomātiskajā pētījumā par ziņu atlasī redakcijās Galtungs un Ruge (1965) konstatējuši, ka žurnālisti operē ar informācijas vērtības kritēriju nelielu skaitu. To vidū ir atsauce uz elites nācijām, personifikācija, negativitāte. Ir liela varbūtība, ka prese informēs par notiekošo lielvalstīs, par konfliktiem, starpgadījumiem un noziegumiem, un informēs par sociālās grupas rūpēm tad, kad problēma skars kādu konkrētu individu, jo materiāls ir jāprezentē caur “taustāmu” cilvēka likteni. Stāstījuma forma var palielināt pret atspoguļojamo grupu pausto tendenciozitāti: vārdu izvēle, izklāsta secība, emociju izmantošana.

Sociālo grupu aizspriedumaina portretēšana var būt gan apzināta, paužot redakcijas vai kāda politiskā spēka negatīvo attieksmi, gan arī nejauša. Laiks, kas ir žurnālista rīcībā materiāla sagatavošanai, ir ierobežots. Steigā žurnālisti izmanto ierastās procedūras un rutīnu, kura, protams, var veicināt kļūdas. Iecietības tematikas analīze noskaidro biežākās kļūdas un var palīdzēt pievērst uzmanību tām redakcijas darba rutīnām, kuras var veicināt neiecietības izpausmes tekstos.

Žurnālists var brīvi rīkoties ar valodu kā abstraktu noteikumu kopumu, taču viņam ir jāievēro konkrētās sociālās situācijas uzliktie ierobežojumi un jāorientējas uz lasītāju, rēķinoties ar viņa iepriekšējām zināšanām un valodas lietošanas prasmēm. Tā, piemēram, kvalitatīvās dienas preses valoda ir sarežģītāka, nekā tabloīdu valoda. Sociālie ierobežojumi konkrētajā saziņas situācijā nosaka diskursu. Uzskatāmības labad attiecības starp dažādiem valodas līmeņiem ir parādītas shēmā, kas integrē modernās lingvistikas pamatlicēja Sosīra, krievu filologa Vološnova un franču diskursa analītiķa Pešē koncepcijas (Saussure 1918, Волошинов 1929, Ркчеух 1969).

Pētījuma uzdevums ir noskaidrot redakcijas diskursa – uzskatu un tekstu veidošanas noteikumu kopumu, kas apzināti vai neapzināti liek žurnālistiem apstrādāt ienākošo informāciju, tendenciozi portretējot mazākuma grupas. Eksplīcītās zināšanas par diskursa veidošanas noteikumiem redakcijā palīdz saskatīt nejaušas vai apzinātas tendenciozitātes cēloņus, veicinot daudzveidības politikas veidošanu.

T.van Dijka veiktie Eiropas valstu preses pētījumi rāda, ka ziņu prese mazāk citē minoritāšu pārstāvjus par problēmām, kas skar viņus pašus, vai arī sabalansē viņu citātus ar “vairākuma” viedokli (van Dijk 1995, 1996).

Tematu klāsts ir ierobežots un stereotipisks:

1. imigrācija;
2. vardarbība-noziegumi-sacelšanās-novirzes;
3. etniskās attiecības;
4. kultūras atšķirības;
5. mūzika un sports.

Minoritāšu pārstāvji reti tiek parādīti kā noderīgi valsts ekonomikai, kura izjūt melnā darba darītāju trūkumu. Arī demogrāfiskā situācija tiek interpretēta tendenciozi, ignorējot faktu, ka novecojušas sabiedrības uzturēšanai trūkst ekonomiski aktīvu jauniešu. Cilvēku iebraukšanu drīzāk parāda kā “invāziju”, “vilni”. Bēgļi kļūst par “ekonomiskajiem bēgļiem”, jo viņi ir nabadzīgi. Viņu ikdienas rūpes – dzīves apstākļi, izglītība, veselības aprūpe – arī parasti paliek ārpus mediju uzmanības loka. Tematu izvēle un jēdzieniskie akcenti publikācijās ir makrolīmeņa stratēģijas. Tendenciozās makrolīmeņa stratēģijas uzsver minoritāšu klātbūtni valstī kā problēmu, pauž negatīvu, aizspriedumainu izturēšanos pret viņiem.

Stāstījuma formu, informācijas prezentācijas veidu van Dijks sauc par mikrolīmeņa stratēģijām. Žurnālisti mēdz uzvedināt, izteikt mājienu un pieņēmumus, izvairoties no skaidras atbildības par teikto. “Vairākuma” runātāji – paši žurnālisti, viņu intervētie ierindas cilvēki vai politiķi – lieto rasisma noraidīšanas taktikas, rādot sevi kā iecietīgus un izpalīdzīgus, bet nepietiekami argumentē savus spriedumus, nemeklē universālas perspektīvas, noliedz vai noklusē pretējus viedokļus.

Negatīvs portretējuma rezultāts var rasties arī nejauši, ja žurnālists nepamana, ka cits konteksts un/vai lasītāja cita sociāli demogrāfiskā

piederība maina teksta interpretāciju. Īpaši tas attiecas uz mākslinieciskajiem mediju žanriem – reklāmu, mākslas filmām, ziepju operām. 1989. gada *Benetton* reklāma no sērijas “Baltais un melnais” attēloja melnādainu sievieti, kura zīda balto bērnu. Pretrasistiskā reklāma tomēr mudināja arī uz rasistiskām interpretācijām, atceroties, ka deviņpadsmitā gadsimta Amerikā melnās verdzenes bija zīdītājas balto ģimenēs.

Cenšoties ātri sasniegt mērķauditoriju ar kodolīgiem, saprotamiem vēstījumiem, reklāmu veidotāji lieto stereotipus par citām grupām un uzrunā tikai vairākuma grupas. Analizējot medijus, uzmanība ir jāpievērš tam, ka vēstījumi varētu ne tikai kultivēt pastāvošos stereotipus, bet arī nostiprināt izslēgšanas politiku, noklusējot citu grupu esamību sabiedrībā. Uzmanība ir jāveltī reklāmas un arī citiem masu kultūras tekstiem, piemēram, ziepju operām televīzijā, intervijām un aprakstiem sieviešu žurnālos.

Eiropas Raidorganizāciju savienības (EBU) “Rekomendācijas raidorganizācijām par etnisko minoritāšu godīgu atspoguļojumu” akcentē sabiedrisko elektronisko mediju lomu daudzrasu, daudz kultūru un daudzticību Eiropā. Rekomendācijas uzsver, ka attieksmes pret minoritātēm veido arī to izstumšana no mediju rādītās un radītās realitātes. Vienlaikus šīs grupas bieži parādās ziņu un dokumentālajos raidījumos kā problēma. EBU rekomendāciju autori uzsver, ka “etniskie raidījumi” paši par sevi neatrisina radušās problēmas. Šie raidījumi, un mēs piebildīsim – arī preses publikācijas, izceļ atšķirību, veidojot “eksotiskās” identitātes, kuras nav iekļaujamas ikdienas īstenībā. Tie neaplicina atšķirīgo cilvēku sociāli politiskās vajadzības un viņu rīcībspējīgas un sociāli atbildīgas identitātes. Rekomendācijas aicina medijus izvairīties no jēdzienu “minoritāte” un “sociālā problēma” nepārdomātas sajaukšanas vēstījumos.

Svarīgi, ka EBU pievērš lielu uzmanību īpašiem raidījumu žanriem: sports, izglītība, zinātne, mūzika un māksla, bērnu un jauniešu programmas, dramaturģija un izklaide. Ikdienas situācijas var tajos parādīties sagrozīti, jo redakcionālā politika par minoritāšu atspoguļojumu parasti prasa lielāku uzmanību no ziņu un viedokļu nodaļu žurnālistiem. Sporta komentētājiem tiešraidēs nereti nostrādā ierastie stereotipi un aizspriedumi pret sāncensiem, bet mākslas filmās “svešinieki” reti parādās galveno pozitīvo varoņu lomās.

1.5. Neiecietības retorika

Iepriekšējā nodaļā mēs minējām tādas tendenciozitātes izpausmes presē, kuras var uzskatīt par netiešām un netīšām, jo to cēloņus var skaidrot ar žurnālistu darba automatismu un steigu, ar redakcijas uzmanības trūkumu pret mākslinieciskajiem žanriem, uz kuriem parasti neattiecina objektivitātes kritērijus. Ar jēdzienu “neiecietības retorika” savukārt apzīmēsim apzinātas valodas lietojuma stratēģijas, runātājam izvēloties agresīvu un pazemojošu leksiku. Neiecietību veido šādas pazīmes (skat. Raza 2001):

1. cita viedokļa brīvības noliegšana;
2. cita tiesību būt atšķirīgam noliegšana;
3. pārlika prasīguma un/vai aizspriedumu demonstrēšana pret citu indivīdu, kas viņam ir nepatīkams.

Neiecietīgs diskurss ir rigīds, skar tikai dažus tradicionālos tematus, nav jūtīgs pret pretrunīgu, stereotipu graužošu informāciju un neļauj izteikties citiem par viņu rūpēm. Tas atveido aizspriedumus – uz kļūdainiem un nelokaniem vispārinājumiem balstīto antipātiju (Allport 1954).

Analizēsim retoriskos paņēmienus, ar kādiem komunikatori pauž neiecietību pret citu. Neiecietīgā oratora pragmatiskais uzdevums ir izvairīties no oponenta viedokļa izklāsta un domstarpību racionālas analīzes. Oponentu diskvalificē, izslēdz no vienlīdzīgas sarunas, nosaucot viņu un viņa rīcību ar kondensētiem simboliem: vārdiem vai frāzēm, kas izraisa spilgtus iespaidus, atsaucoties uz klausītāja pamata vērtībām. Tas ir efektīvs emociju mobilizācijas mehānisms: simboli piedāvā tūlītējas kategorizācijas un novērtējumus, palīdzot definēt sociālo realitāti (Graber 1976). Kondensētie simboli tīši un skaidri nenorāda uz realitāti apkārtējā vidē – indivīdu vai grupu –, bet “sabiezina” vienā zīmē daudzas un dažādas nozīmes, kuras varētu apliecināt savu atšķirību, ja tiktu pielietots konkrētāks nosaukšanas vārds (Zarefsky 1986:11). Šo simbolu funkcija jau arī ir izvairīties no konkrētības, no cēloņu izskaidrošanas, akcentējot īpatnējos, sev izdevīgos situācijas aspektus. Neiecietības retorika ļauj oratoram nediskutēt ar oponentu par lietas būtību – viņš emocionāli uzlādē “savējo” auditoriju, lai panāktu viedokļa nekritisku pieņemšanu.

Oponenta tiesības iekļauties dialogā apdraud argumentu *ad hominem* lietošana – nepiekrīšana citu cilvēku viedokļiem tāpēc, ka viņi ir iracionāli,

jukuši un nenormāli, kas vienmēr ir bijusi politiskās retorikas arsenāla sastāvdaļa. Ir vienkārši un viegli diskreditēt oponentu un padarīt par nederīgiem viņa uzskatus, nenosaucot tos un nediskutējot par tiem (Oakes *et al.* 1994: 207). No vairākiem *ad hominem* argumentu paveidiem mūsu gadījumā ir relevanti divi (skat. Walton 1998):

- vainas uzvelšana, saistot ar kādu morāli nosodāmu grupu. Oponenta arguments ir noraidīts, akcentējot viņa piederību grupai, pret kuru auditorijai ir aizspriedumi. Tas var izpausties kā oponenta viedokļa saistīšana ar viņa piederību etniskai, rases grupai vai citai minoritātei. Pastāvošie sociālie aizspriedumi tiek pārcelti uz viedokli un tāpēc tas tiek noraidīts.
- diskvalifikācija konkrētā situācijā. Tiek izcelts tas, ka oponentam ir kāda īpašība, kas padara viņa ieguldījumu diskusijā par nepiemērotu.

Duglass Voltons atzīmē, ka uzbrukumi personai var būt atļauti diskusijas procedūru skarošos gadījumos: oponenta spējas līdzdarboties, ko veido lomu apmaiņa dialogā, nopietnība, skaidrība, patiesums, godīgums, būtiskums, informativitāte. Ja oponents neizpilda šādas prasības, dialogs nav iespējams un tāpēc viņam var aizrādīt uz attiecīgo spēju trūkumu.

Abstrahējoties no politiskās komunikācijas normatīvajiem skaidrojumiem, kas uzsver ieinteresēto pušu tiesības piedalīties dialogā, atgādināsim, ka tai piemīt arī tehniska funkcija – informācijas pārraidīšana, pieņemtā lēmuma izskaidrošana, lai panāktu tā saprašanu un apzinātu ievērošanu. Šāda atruna mums ir nepieciešama, lai raksturotu valstsvīru komunikācijas tehnisko kompetenci, neiesaistoties normatīvajās diskusijās par demokrātiskās politiskās kultūras vērtībām. Politikim reizēm ir jāuzrunā auditorija, informējot un pārliecinot par lēmumiem. Oratoram ir nepieciešams dibināt kontaktu ar auditoriju, panākot tās labvēlīgu noskaņu. Retorisko figūru, ko izmanto šajos gadījumos, sauc *captatio benevolentiae* – labvēlības satveršana. Runasvīrs pasvīturo auditorijas kompetenci apspriežamā jautājumā un spējas sniegt ieguldījumu diskusijā, tā viņš labvēlīgi noskaņo auditoriju pret sevi, lai tā uzklausītu viņa argumentus. Semiotiķis Umberto Eko (2005) pēdējā publikācijā ar sev raksturīgu ironiju konstruē pretējo figūru – nelabvēlības satveršana (*captatio malevolentiae*). Īstenībā šādas figūras klasiskajā retorikā nav,

jo runātāja pamatmērķis ir atrast ceļu pie auditorijas, nevis bloķēt komunikāciju, saniknojot klausītājus pret sevi. Nelabvēlības satveršana ir tādu retorisko argumentu lietošana, kas attaisno varas ļaunprātīgu izmantošanu. Šajā gadījumā runas īstais adresāts ir pats runātājs un viņa grupas locekļi, bet uzdevums – pierādīt un pamatot varas izmantošanu, rādot auditorijai un atgādinot sev, ka citi nav spējīgi paši pieņemt racionālus lēmumus.

Politiskā un mediju diskursa pētījumos agresīvu verbālo izturēšanos pret citu dēvē par naidīgo runu (*hate speech*). Naidīga runa cenšas saviļņot auditoriju, veidojot vardarbības simbolisko kodu ar mērķi uzkurināt sekotāju emocijas, pazemot nosaukto svešinieku grupu, ievainot un visbeidzot uzveikt oponentu (Whillock 1995, Whillock 2000). Emocionālās uzrunas uzdevums ir saliedēt “mūsējos” vienā grupā, parādot kopīgu pieredzi. Atzīstot auditorijas sāpes un dusmas, runātājs iedvēš viņiem domu, ka viņi ir saklausīti un respektēti.

Naidīga runa apgāž oponenta argumentus un sašaurina likumīgas argumentācijas lauku, kurā oponents varētu izteikt savas prasības. Tās uzdevums ir iznīcināt oponentu, jo piekrišana dialogam nozīmētu atzīt, ka oponentam ir kāds vērtīgs ieguldījums diskusijā. Naidīgums skar varas attiecības. “Naidīga runa ir īpaši spēcīga. Tā ir iedarbīga, jo satur tiešus draudus un ir atklātas rīcības priekštece. Tā nes līdzi vēstures svaru. Tā uzbur pagātnes pāridarījumus un plāno nākotnes ciešanas” (Whillock 1995: 79). Pētāmajā laikposmā visaktīvāk naida retoriskos paņēmienus izmantoja izglītības ministrs K.Šadurskis, kura diskursīvo uzvedību analizēsim vēlāk.

1.6. Pētījuma metodika

Valoda piedāvā virkni līdzīgu terminu – minoritāte, svešinieks, cits/citādība, atšķirība –, ar kuriem var apzīmēt individuus un grupas, kas ir šī pētījuma uzmanības centrā. Pētījumā biežāk lietojam jēdzienus “cits/citādība” un “atšķirīgs/atšķirība”. Tie uzsver būtisko identitātes komponentu, kas mēdz sarežģīt savstarpējās attiecības – būt atšķirīgam, neieklauties ierastajās sociālajās kategorijās. Termins “minoritāte” ir uzlādēts ar politiskām interpretācijām. Latvijas kontekstā tas:

- neietver dažas grupas, kuras analizējam (budisti),
- ir semantiski pārsātināts (strīdi ap Vispārējo minoritāšu aizsardzības konvenciju),

- apzīmē politiku, kas ir saistīta ar etniskās kultūras saglabāšanas iespējām, taču ir grupas (seksuālās minoritātes), kas neveido aizsargājamu kultūru,
- paredz kolektīvās tiesības, bet runa var būt arī par atšķirīgā indivīda tiesībām uz nediskrimināciju saskaņā ar viņa idiosinkrāzijām.

Jēdzienu “minoritāte” lietojam kontekstos, kad ir jānorāda uz sociālās grupas nesimetrisko stāvokli sociāli politiskajā laukā – atkarību no “majoritātes” politikas un mediju diskursa.

Pamatojoties uz mūsu pašu un rietumu kolēģu līdzīgiem iepriekšējiem pētījumiem, mēs hipotētiski izvirzām faktoru kopumu, kas ietekmē neiecietīgā diskursa veidošanu un veidošanos presē. Kontentanalīzē iegūtie dati ļauj salīdzināt pieņēmumus ar empīriskiem rezultātiem un izdarīt secinājumus par preses diskursa producēšanas nosacījumiem. Uzsākot pētījumu, mēs neizvirzām stingras hipotēzes. Mūsu mērķis ir noskaidrot, vai un kā preses diskurss dod ieguldījumu neiecietības un aizspriedumu veicināšanā. Kontentanalīzes kategoriju izstrādē izmantota arī literatūra, kurā apkopota neiecietības pētījumu pieredze pasaulē. Tas dod iespēju salīdzināt Latvijas datus ar pētījumu rezultātiem citās valstīs (*Racism 2002*).

Šajā pētījumā tiek izšķirtas šādas sociālās grupas:

1. musulmaņi un citas austrumu reliģijas;
2. čigāni;
3. čečeni;
4. ebreji;
5. citas rases (melnādainie);
6. seksuālās minoritātes;
7. citi.

Pētījuma rezultāti apliecina, ka bija jāizdala atsevišķā kategorijā Austrumāzijas etniskās un reliģiskās grupas (1. kategorija), jo prese sevišķi intensīvi raksta par musulmaņiem starptautiskās politikas kontekstā. Savukārt raksti par japāņiem, ķīniešiem, budismu, konfuciānismu skar kultūras jautājumus un ir ar izteikti neitrālu vai pozitīvu attieksmi. Taču šādu publikāciju ir bijis maz un tas ļauj nosacīti runāt par “musulmaņiem” kā par pirmo kategoriju. Pētījumā esam šķīruši kategorijas “musulmaņi” un “čečeni”, jo esam paredzējuši dažādas mediju attieksmes: “islāma

terorisma pasaules” nosodījumu un izpratni par “čečenu brīvības cīņu Krievijā”.

Kategorija “publikācijas vieta” liecina par temata svarīgumu. Tabloidi pirmajā lappusē izceļ sensācijas, kvalitatīvā prese – svarīgākos materiālus. Otrajā un trešajā lappusē parasti tiek publicēti analītiskie raksti un svarīgākās izvērstās ziņas.

Kategorija “publikācijas veids” noskaidro žanru. Raksts un komentārs analizē būtiskāko; apraksts, portretintervija, reportāža ļauj ieskatīties indivīdu ikdienas dzīvē un veidot lasītāja emocionālo identifikāciju ar publikācijas varoņiem. Feļetona (stāsta) žanrs rada iespējas paust kritisko, ironisko attieksmi.

Kategorija “grupa/indivīds” liecina par centieniem lauzt stereotipus un mazināt aizspriedumus, parādot konkrētus minoritātes pārstāvjus, kuru uzvedība var nesakrist ar vispārināto grupas kategorizāciju, kā arī nodala materiālus, kuros runāts par problēmām grupas līmenī vai arī reprezentēts konkrētas rases, etniskā grupas pārstāvis kā indivīds.

Kategorijas “attieksme” un “attieksmes subjekts” noskaidro sociālās grupas vērtējumu un šī vērtējuma paudēju. Būtiski ir noskaidrot arī to, vai sociālo grupu pārstāvjiem ir dota iespēja runāt pašiem vai par viņiem runā citi.

Kategoriju “temats” un “lokalitāte” uzdevums ir izprast, kādos jēdzieniskajos kontekstos prese raksta par šīm grupām - vai tiek skarta lokālā Latvijas realitāte vai starptautiskais ziņu vai problēmu konteksts.

Pētījumā izmantota gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā tekstu analīze. Bez tradicionālajām kategorijām, ar kuru palīdzību nosaka pētāmo parādību biežumu (materiālu skaits, kuros pieminētas interesējošās iedzīvotāju grupas vai indivīdi, attieksme pret tām, attieksmes paudēji u.c.) un savstarpējo saistību (pozitīvās vai negatīvās attieksmes autori, tēmas, kuru kontekstā parādās pētāmās grupas), izmantotas arī tādas kategorijas, kas robežojas ar kvalitatīvo metožu pielietojumu un prasa kodētāja prasmi no materiāla konteksta noteikt, vai tajā kopumā saskatāms, piemēram, cita vai “svešā” iekļaujošs vai izslēdzošs diskurss, vai redakcijas stratēģija kopumā vērtējama kā neiecietību veicinoša vai apkarrojoša (skat. kontentanalīzes kategoriju sarakstu 2. pielikumā).

Kontentanalīzē izmantojam arī tādas kategorijas, kuras tradicionāli lieto rasisma konstatēšanai mediju tekstos citās valstīs, neskatoties uz to, ka bija paredzams, ka Latvijas presē par šādiem jautājumiem tiek runāts vēl samērā reti: rasisma attaisnošana, tā noliegšanas stratēģijas, politisko lēmumu apspriešana un dažādas multikulturālisma iniciatīvas.

Papildus pētījuma uzdevumam ir izvirzīta hipotēze, ka neiecietības diskurss biežāk raksturīgs nevis citas rases, reti sastopamo “svešo” reprezentācijā, bet gan runājot par “savējiem citiem” – krievu presē par latviešiem, latviešu presē – par krieviem, cittautiešiem. Gribam noskaidrot arī, vai un cik bieži tiek pieminētas citas Latvijā sastopamās minoritātes. Tāpēc papildus esam veikuši nedaudz atšķirīgu kontentanalīzi t.s. kombinētā mēneša laikā visās minētajās avīzēs. Ir analizēti laikrakstu materiāli divu nedēļu laikā 2004. gada janvārī un tāds pats periods (2. un 3. nedēļa) septembrī. Uzskaitīts sekojošu grupu pieminēšanas biežums un kontekstu:

1. latvieši;
2. krievi;
3. baltkrievi, ukraiņi;
4. poļi;
5. igauņi, lietuvieši;
6. pilsoņi – nepilsoņi;
7. kreisie – labējie;
8. ekstrēmisti (gardisti, barkašovieši);
9. cilvēki ar īpašām vajadzībām;
10. cits.

Pārējās analīzes kategorijas sakrīt ar iepriekš minētajām. Tas dod iespēju salīdzināt dažādu grupu pieminēšanu gada apjomā un viena mēneša laikā.

2. Pētījuma rezultāti

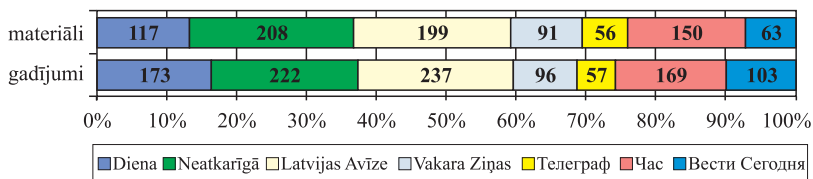
Vispirms analizēsim kontentanalīzes datus par visiem laikrakstiem un tad apkoposim tendences katrā avīzē. Kontentanalīzes daļā esam ņēmuši vērā tikai nozīmīgus skaitļus. Kvalitatīvajā pētījuma daļā analizēsim diskursīvās mikro un makro stratēģijas – tematu izvēli, pozicionēšanu un pasniegšanas formu. Pret secinājumiem ir jāizturas piesardzīgi, jo salīdzinoši neliels publikāciju, īpaši izvērsto, skaits neļauj droši runāt par redakcionālo politiku, par minoritāšu reprezentācijas praksi katrā izdevumā. Tomēr tas ļauj iezīmēt tendences un brīdināt par dažu prakšu negatīvajiem efektiem.

Grafikos dati ir apkopoti tā, lai parādītu skaitliski nozīmīgāko kategoriju relatīvo svaru. Uzskatāmības labad dažos grafikos nav iekļauti mainīgie, kuriem ir bijis ļoti neliels īpatsvars. Kontentanalīzes pilnas atskaites tabulas ir atrodamas 3. pielikumā.

2.1. Preses diskursa kopīgās iezīmes

Ņemot vērā to, ka analīzei pakļauti septiņu laikrakstu visi numuri gada garumā, jāuzsver, ka kopējais materiālu skaits, kuros minētas grupas vai indivīdi, pret kuriem tiek pausta attieksme, vai materiāli, kuru tematika skar tolerances un integrācijas jautājumus, ir samērā neliels – 883. Tā kā viena materiāla ietvaros reizēm tiek runāts par dažādām iedzīvotāju grupām vai pausta dažādu subjektu atšķirīgā attieksme, ir fiksēts arī kopējais gadījumu skaits, kas ir nedaudz lielāks nekā materiālu skaits (1057).

1. grafiks. Materiālu un gadījumu skaits laikrakstos

Redzams, ka visvairāk analizējamo materiālu ir *Neatkarīgajā* (208), *Latvijas Avīzē* (199), *Час* (150) un *Dienā* (117), vismazāk – avīzē *Телеграф* (56).

Lielākajā daļā izdevumu mūs interesējošie materiāli nav bijuši ar svarīgākās ziņas statusu, tāpēc galvenokārt ievietoti aiz komentāru un

nacionālo ziņu lapām (tālāk par 3. laikraksta lappusi). Izņēmums ir *Diena*, kurā trešdaļa gadījumu, kad pieminētas pētāmās grupas vai tematika, atrodama pirmajā lapā. Iespējams, ka tas izskaidrojams gan ar laikraksta paša deklarēto politiku, kurā uzsvērta avīzes nostāja uzskatīt integrācijas jautājumus par nozīmīgiem, gan arī ar to, ka atšķiras laikrakstu struktūra un rutīnas attiecībā uz nozīmīgāko materiālu izvietošanu.

2.1.1. Materiāla veids

Kopumā visbiežāk attieksme pret citiem etnosiem, reliģijām vai seksuālās orientācijas pārstāvjiem pausta ziņu materiālos, visbiežāk ārzemju ziņās (43%), 32% gadījumu tas bijis analītiskajos materiālos, bet 12% gadījumu – aprakstos vai intervijās. Retāk šīs grupas vai indivīdi pieminēti redakciju komentāros (5%), kriminālziņās (2%), pavisam reti – mākslinieciskajos žanros un lasītāju vēstulēs. Atšķirības saskatāmas, aplūkojot katru laikrakstu atsevišķi. *Neatkarīgajā* dominē šo grupu pieminējums ārvalstu ziņās (73% gadījumu), *Dienā* vairāk nekā pusē gadījumu (52%) – analītiskajos materiālos, bet *Вестни-Сегодня* un krievu laikrakstos kopumā – aprakstos un intervijās (piemēram, *Вестни-Сегодня* 34% gadījumu).

2.1.2. Starp analizējamām grupām kopumā visbiežāk minēti musulmaņi (42%), tad ebreji (21%), kaukāzieši, čečeni (15%). Homoseksuāli orientētie cilvēki pieminēti nedaudz biežāk (8%) nekā citas rases cilvēki (7%) vai čigāni (5%). Vairāk nekā pusē gadījumu par musulmaņiem interesējusies *Diena* un *Neatkarīgā*. Ebreji visbiežāk pieminēti laikrakstos *Вестни-Сегодня* (34% starp visām pieminētajām grupām), *Телеграф* (28%) un *Latvijas Avīze* (27%). Čečenus biežāk pieminējis *Телеграф* (28%), savukārt par čigāniem un viņu problēmām, kā arī par citas seksuālās orientācijas cilvēkiem visvairāk interesējušās *Vakara Ziņas* (16 un 29%).

Cita rase parasti ir nosaukta ar neitrāliem apzīmētājiem – “melnādainie”, “afrikāņi”, “Āfrikā dzimušie”, “Kongo iedzīvotāji”, “aziāti”. Citu etnosu apzīmēšanai izmantoti arī disfēmismi un eifēmismi – “bandīti”, “binladienieši”, “люди в кипе”, “человек восточного типа”.

Seksuālo minoritāšu apzīmēšanai biežāk izmantoti neitrāli identifikatori (“geji”, “lesbietes”), sastopami arī apzīmējumi “zilie”, “zilo pāris”.

Pieminētas arī citas grupas un identifikācijas – vārdā nesauktas “nacionālās minoritātes”, “jakuti”, “aboriģēni”, “ksenofobi, “краснокожий”.

Visbiežāk etnosi, reliģiju vai seksuālo minoritāšu pārstāvji minēti grupas līmenī (72%), indivīda līmenī 11%, abos līmeņos – 17%. Grupas līmenis dominē visās avīzēs, bet krievu avīzes un *Vakara Ziņas* publicē daudz materiālu indivīda līmenī (16 – 32% gadījumu).

Visbiežāk individualizēti parādīti čigāni (29%) un citu rasu cilvēki, kā arī geji (27% katras grupas pārstāvju). Kā grupa visbiežāk parādās musulmaņi (81%), ebreji (74%) un čečeni (65%). No žurnālistiskā viedokļa vislabāk atspoguļoti melnādainie cilvēki un romi, jo viņu atainojumā dominē indivīda un jaukts līmenis, ne tikai abstrakts grupas līmenis.

Kopumā pret minētajām grupām visbiežāk pausta neitrāla attieksme (55% gadījumu), pozitīva vai negatīva attieksme pret grupām un to pārstāvjiem pausta līdzīgi – 16% gadījumu, ironiska attieksme parādās ļoti reti (2%), biežāk sastopama pretrunīga attieksme (11%). Gandrīz visos laikrakstos dominē neitrāla attieksme, bet *Весту-Сегодня* paudusi visvairāk negatīvu vērtējumu un vismazāk pozitīvu. Pretrunīgas attieksmes biežāk paustas *Dienā*, viennozīmīgi pozitīvas vai negatīvas – laikrakstā *Час. Час* un *Весту-Сегодня* biežāk nekā citi laikraksti pauž ironiskas attieksmes.

Negatīva attieksme visbiežāk izskanējusi pret musulmaņiem (47%) un čečeniem (28%). Pozitīvās attieksmes biežāk paustas pret ebrejiem (30%). Pret musulmaņiem samērā bieži paustas arī neitrālas attieksmes. Ironiska attieksme visbiežāk sastopama materiālos par citu rasu cilvēkiem un gejiem (43 un 29%).

Pret gejiem kopumā visbiežāk pausta neitrāla attieksme, par citu rasu cilvēkiem visbiežāk pausta pozitīva attieksme (35%) un neitrāla (33%). Pret čečeniem – biežāk neitrāla un negatīva attieksme (42 un 30%). Pret ebrejiem visbiežāk pausta neitrāla attieksme (61%), čigānu atspoguļojumā dominē pozitīva attieksme (44%) un neitrāla (32%), pret musulmaņiem biežāk neitrāla (63%) un negatīva (19%). Par musulmaņiem konstatēts vismazāk pozitīvo vērtējumu (8%).

2.1.3. Starp attieksmes **paudējiem, izteikumu subjektiem** dominē ziņu aģentūru un statistikas datu informācija (34%), redakcijas balss (29%) un valsts pārvaldes ierēdņi (16%). Paši minēto grupu pārstāvji par sevi runāja tikai 10% gadījumu, citas grupas ļoti reti vērtējuši ierindas pilsoņi, sabiedrības pārstāvji (3%).

Pozitīvu attieksmi biežāk pauž redakcijas (35%) un paši grupu pārstāvji (30%). Negatīvu attieksmi biežāk pauž ierēdņi un valsts institūciju pārstāvji (38%), neitrāla attieksme visbiežāk sastopama ziņu aģentūru un statistikas materiālos (53%) un redakcijas viedokļos (29%).

Ierēdņu izteikumos dominē negatīvs vērtējums (36%) un dažādi pretrunīgi vērtējumi (23%). Politisko partiju pārstāvji visbiežāk izteikušies neitrāli (47%), bet kopumā viņi ļoti reti izteikušies par šīm sabiedrības grupām vispār. Arī eksperti izteikušies samērā reti, visbiežāk paužot neitrālas attieksmes (5%).

2.1.4. Minētās grupas visbiežāk pieminētas **galvenās tēmas kontekstā** (70%), un tā tas ir visās avīzēs.

2.1.5. Visbiežāk grupas un indivīdi minēti **ārzemju notikumu kontekstā** (72%). Ar Latviju saistīti tikai 19% pieminējumu. Čigāni visbiežāk aplūkoti Latvijas kontekstā (66%), ebreji un melnādainie cilvēki ārvalstu, ne Latvijas notikumu kontekstā, taču samērā bieži – gan Latvijas, gan ārzemju norišu saistībā, tādējādi saistot starptautisko un Latvijas problemātiku.

Musulmaņi un čēceni pārsvarā minēti ārzemju notikumu kontekstā. Dominē “savējie” čigāni un “ārzemju” geji (66 un 68%). Par ebrejiem raksta holokausta sakarā, par melnādainajiem – kā par tradicionāliem rasisma upuriem un pateicoties Latvijas biedrības *Afrolat* aktivitātēm. Latvijas geji 2004. gadā vēl bija klusējoša minoritāte. Izņemot dažus gadījumus, viņi slēpa savu identitāti, tāpēc tematikas parādīšanos avīzēs rosināja ārzemju notikumi. Par čigāniem vērojama tradicionālā prakse aprakstīt kultūru indivīdu līmenī vai ierastos aizspriedumus grupas līmenī.

2.1.6. Dažādo grupu aprakstīšanā dominē **tagadnes situācija** un skatījums, bet par ebrejiem un čēceni samērā bieži runāts arī pagātnes kontekstā (holokausts un čēcenu terorisma cēloņi, attiecību ar Krieviju

vēsture). Nākotnes perspektīva, attiecību attīstības perspektīva gandrīz neparādās.

2.1.7. Materiālu tēmas. Visbiežāk rakstīts par vairākiem jautājumiem, kad grūti definēt vienu dominējošo. 21% materiālu ir par noziedzību, antisociālu uzvedību, gandrīz piektā daļa materiālu veltīta tolerances, integrācijai un neiecietības tematikai, seko materiāli par politisko situāciju (12%).

Tēmu ietvaros minēti sekojošu grupu pārstāvji.

Par musulmaņiem un čečeniem biežāk runāts noziedzības sakarā, čigāni pieminēti saistībā ar rasismu un diskrimināciju, kultūras tematiku un noziedzību (15, 13 un 10%). Ebreji, kā arī citas rases pārstāvji (melnādainie) dominē materiālos par rasismu un neiecietību (36%). Geji – saistībā ar neiecietību un sociālajiem jautājumiem. Maz tiek rakstīts par diskrimināciju darbā, kā arī citu ekonomisko jautājumu kontekstā (2%).

Par sociālajām tiesībām arī rakstīts reti – 4% gadījumu (izņemot geju problēmas sociālo tiesību sakarā).

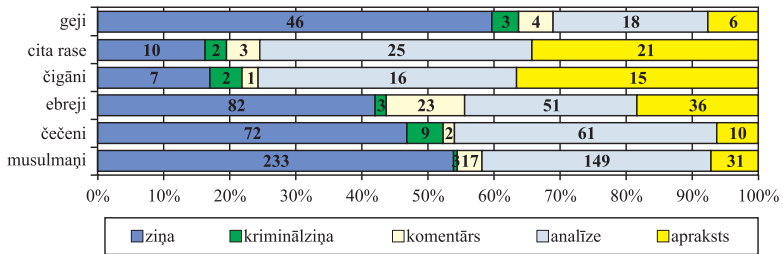
Čečeni un musulmaņi saistīti ar noziedzības un deviances tematiku (21%), kā arī ar visu neiecietības tematiku (18%).

Kodētāji biežāk minējuši grūti definējamu diskursu (pusē gadījumu), tad seko kopumā iekļaujošs diskurss (34%), izslēdzošais diskurss atzīmēts 18% gadījumu. Vislielāko izslēdzošā diskursa īpatsvaru dod noziedzības tematika. Izteikti iekļaujošs diskurss sastopams identitātes, kultūras tematikā. Viedoklis (diskursa tips) nav formulēts sociālajos, politiskajos jautājumos.

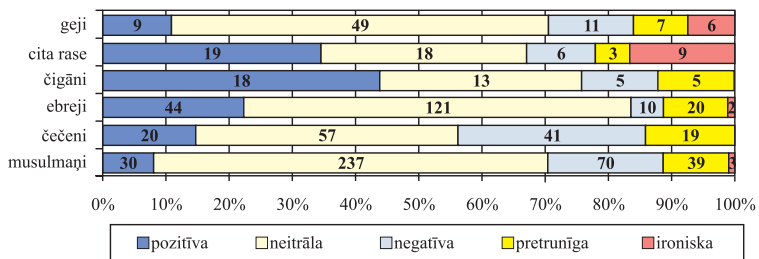
Čigāni ir iekļauti Latvijas sabiedrībā (54% gadījumu – iekļaujošs diskurss). Pret musulmaņiem un čečeniem ir pretrunīgas attieksmes, pret ebrejiem – iekļaujošs un neskaidrs diskurss, tāpat kā pret citu rasu cilvēkiem un gejiem. Visbiežāk izslēdzošais diskurss saistāms ar čečenu un musulmaņu atspoguļojumu.

Materiālu kopumā dominē ziņas, tāpēc arī redakcionālajā stratēģijā ir izteikta racionāla argumentācija (starptautiskā tematika – musulmaņi, čečeni un ebreji), taču par gejiem biežāk tiek rakstīts emocionāli un sensacionāli.

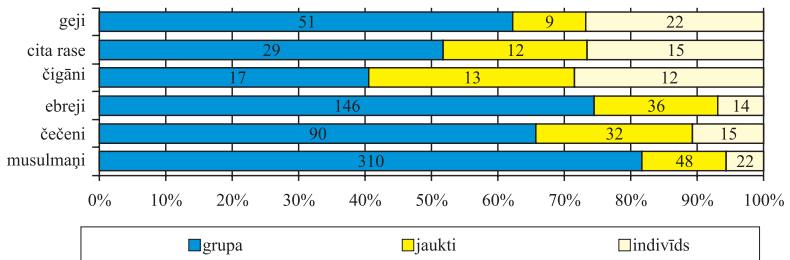
2. grafiks. Materiālu veidi

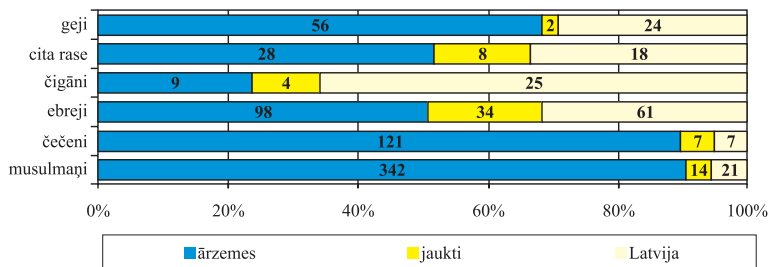
3. grafiks. Attieksme

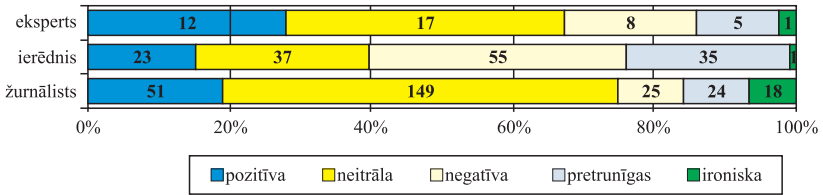
4. grafiks. Līmenis: grupa/indivīds

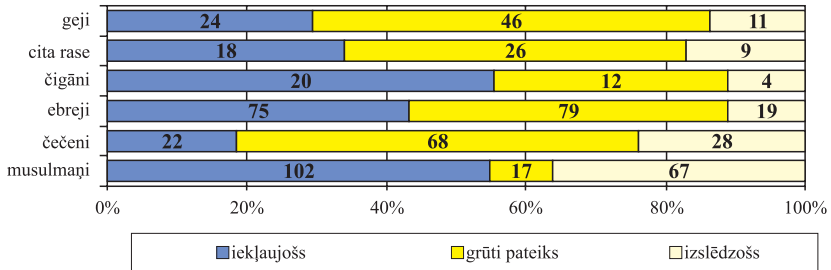
5. grafiks. Vieta: ārzemes/Latvija

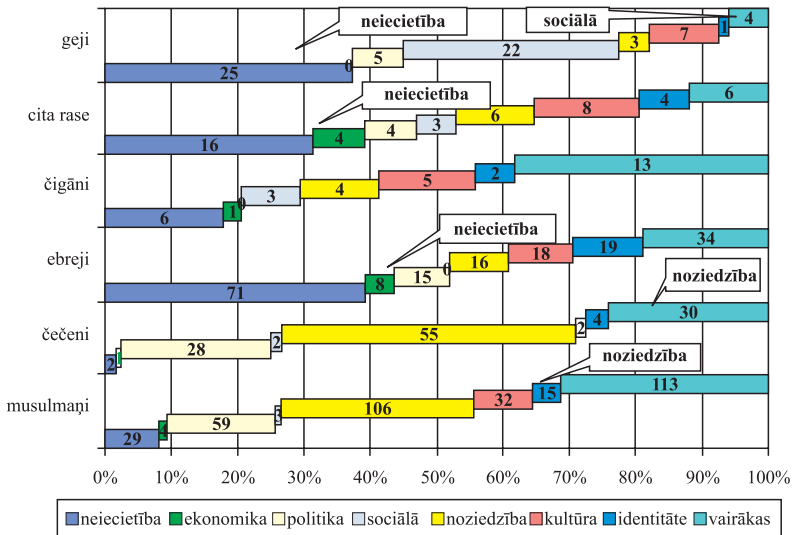
6. grafiks. Attieksmes paudēji

7. grafiks. Diskurss: iekļaujošs/izslēdzošs

8. grafiks. Temāti par minoritātēm

2.2. Tendences atsevišķos laikrakstos

2.2.1. *Diena* vismazāk rakstījusi par citādību vietējā kontekstā (4%). Dominē ārzemju ziņas, kuras stāsta par musulmaņiem, čečenieņiem un ebrejiem (92% kopumā). Negatīvāka attieksme ir pausta pret musulmaņiem un ebrejiem. Attieksmes paudēji ir žurnālisti (31%) un valsts ierēdņi (28%). Par musulmaņiem un čečenieņiem raksta, novērtējot viņu politisko darbību.

2.2.2. *Latvijas Avīzē* dominē materiāli par musulmaņiem, ebrejiem un čečenieņiem. Pārsvārā runa par viņiem ir grupas līmenī (84%). Negatīvos spriedumus visbiežāk ir pauduši valsts institūciju pārstāvji (60%), viņi arī visbiežāk izsaka pretrunīgās attieksmes (37%). Ja ņem vērā to, ka pēc ziņu aģentūrām viņi ir biežāk lietotie avoti (49 un 20% attiecīgi), varas pārstāvju teiktais ir būtisks sabiedriskā viedokļa veidošanā. Vairāk nekā puse viņu izteikumu ir ar negatīvu vai pretrunīgu vērtējumu. Neitrālo informāciju parasti pauž ziņu aģentūras (75%). Pozitīvās attieksmes visvairāk izsaka paši aprakstāmie indivīdi un valsts ierēdņi (attiecīgi 39 un 31% no pozitīviem izteikumiem). Žurnālisti biežāk ieņem neitrālu pozīciju (58%).

Tematiski *Latvijas Avīze* biežāk runā par minoritāšu izcelsmi (55%) un kultūras iezīmēm (37%). Kultūras atšķirības dominē, runājot par musulmaņiem (78%), respektīvi, viņu nosodāmā rīcība tiek skaidrota ar reliģijas īpatnībām. 80% izteikumu par citas rases cilvēkiem skar viņu ārējo izskatu. Sociālās un ekonomiskās problēmas tiek skatītas galvenokārt attiecībā pret gejiem – grupas īpatsvars šajā tematikā ir 70%. Runājot par ebrejiem, čigāniem un čečenieņiem, tiek uzsvērta viņu izcelsme un statuss. Musulmaņi un arī čečeni ir saistīti galvenokārt ar darbību novērtēšanu (terorisma tematika), ebreji tiek parādīti upuru perspektīvā (holokausta tematika). Četras no sešām publikācijām par gejiem negatīvi pretstata viņus “mēs” grupai.

Rakstot par minoritātēm, izteikti nepopulāras tēmas ir ekonomiskie un sociālie temati. Musulmaņi un čečeni ir pieminēti publikācijās par ārzemju notikumiem. Tāpat arī geji parādās citu valstu kontekstā. *Latvijas Avīze* raksta par Latvijas čigāniem, bet par ebrejiem – abos kontekstos.

Avīzē dominē iekļaujošs diskurss (48%), taču ir daudz publikāciju ar neskaidru attieksmi (43%). Īpaši tas attiecas uz ebrejiem un gejiem.

Runājot par vietējām Latvijas problēmām, *Latvijas Avīzes* žurnālistiem ir tendence pierakstīt atbildību par neveiksmēm pašiem indivīdiem, nevis sabiedrībā pastāvošiem strukturāliem ierobežojumiem.

2.2.3. Neatkarīgā visbiežāk raksta par musulmaņiem, ebrejiem un čečeniem. Salīdzinoši daudz publikāciju (9%) ir par gejiem, taču galvenokārt tas ir ziņas žanrs. NRA vispār maz aplūko citādību analītiskajos rakstos, žurnālisti lielākoties analizē musulmaņu tematiku. Atšķirībā no *Latvijas Avīzes*, NRA negatīvāk izsakās par čečeniem. Par visiem pārsvarā raksta grupas līmenī. Avoti ir ziņu aģentūras (60%) un valsts amatpersonas (17%). Paši minoritāšu pārstāvji ir izteikušies 8% gadījumā. Tāpat kā *Latvijas Avīze* valsts ierēdņi izsaka visvairāk – pusi – no visiem negatīvajiem vērtējumiem.

Runājot par musulmaņiem, tiek izcelta gandrīz tikai reliģiskā piederība. Musulmaņi un čečeni ir pieminēti tematikā, kas ir saistīta ar viņu darbībām un noziedzību; ebreji – antisemitisma, bet geji – sociālo jautājumu kontekstā.

Materiāliem par musulmaņiem un čečeniem ir ārzemju izcelsme. Ebreji *Neatkarīgajā*, atšķirībā no *Latvijas Avīzes*, ir mazāk parādīti lokālajā kontekstā. NRA raksta savukārt par ārzemju gejiem un vietējiem čigāniem tāpat kā *Latvijas Avīze*. Publikācijas par melnādainajiem ir sadalītas vienmērīgi. Jāpiezīmē, ka par seksuālajām minoritātēm vairāk rakstīts sensāciju gaisotnē.

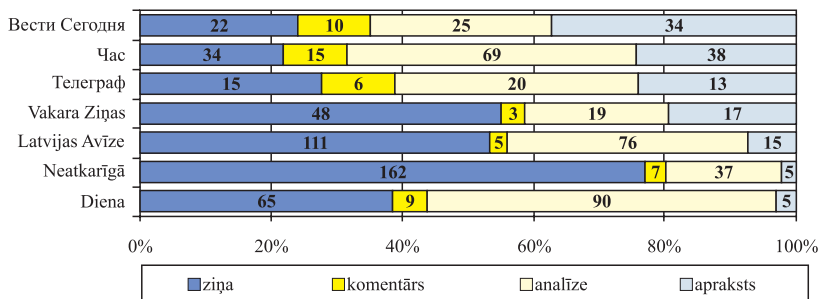
Neskaidra ir iekļaušanas/izslēgšanas redakcijas stratēģija. Vairumā materiālos ir grūti noteikt pausto attieksmi (48%), iekļaujošā stratēģija ir 29, bet izslēdzošā 23% materiālu. Biežāk izslēdzošās stratēģijas izmanto valsts ierēdņi – 46%, bet 40% viņu izteikumu pozīcija ir ambivalenta.

2.2.4. Vakara Ziņas pauž izteikti neitrālu attieksmi pret visām grupām. Avīzi raksturo tendence personificēt čigānus. Attieksmes biežāk nekā citās avīzēs izsaka žurnālisti (26%) un paši subjekti un eksperti (pa 10%). VZ esam konstatējuši tikai 9% negatīvo attieksmju. Identitātes raksturošanas dimensijas ir līdzīgas: 43% gadījumu tā ir izcelsme, 45% – kultūras un reliģiskās iezīmes. Puse publikāciju ir grupu līmenī. Avīzē dominē neiecietības un kultūras temati, un tie ir daudz maz līdzīgi iztirzāti ārzemju un iekšējā kontekstā. Kopumā materiālus par citādību biežāk ierosina ārzemju notikumi.

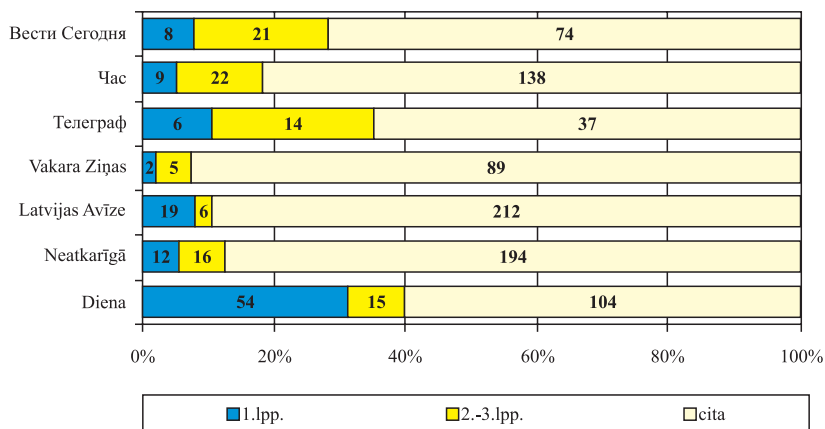
Arī *Vakara Ziņu* diskursam nav tendences uz nepārprotamu iekļaušanu: šeit dominē neskaidra pozīcija (64%). *Vakara Ziņas* ir tabloids, tāpēc avīzē ir mazāk racionālo vērtējumu, bet vairāk nekā citos laikrakstos ir sensāciju un emocionālās attieksmes (56%). Vairāk nekā puse “sensacionālo” publikāciju ir par gejiem.

Vakara Ziņu žurnālisti stāsta par atšķirīgajiem cilvēkiem, veicinot toleranci pret viņiem. Tas tiek darīts, pateicoties māksliniecisko žurnālistikas žanru – reportāžas un portretintervijas – izmantošanai.

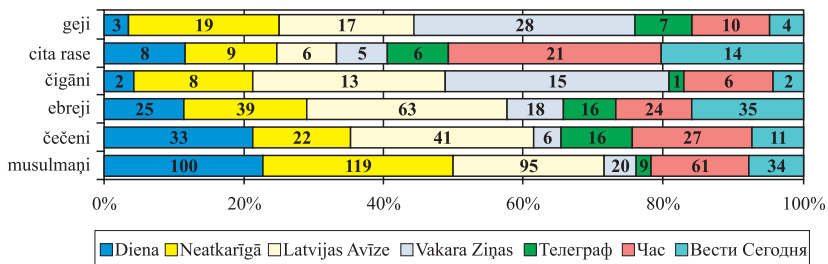
9. grafiks. Materiālu veidi laikrakstos

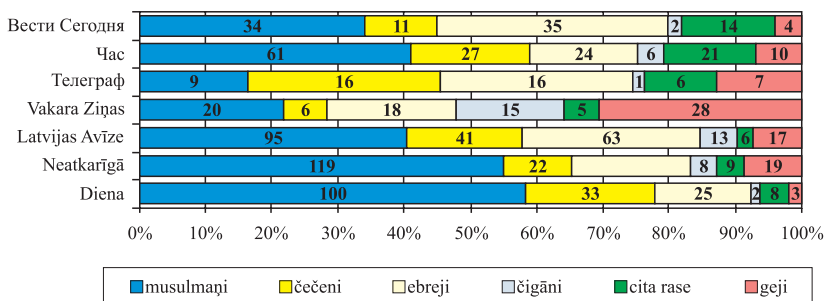
10. grafiks. Materiāla vieta laikrakstos

11. grafiks. Minoritāšu grupas laikrakstos

12. grafiks. Laikraksti par minoritāšu grupām

2.2.5. Avīzi *Час* raksturo lielāks māksliniecisko žanru daudzums: 23% publikāciju ir apraksti un portretintervijas, tāpēc bieži citādība tiek iztirzāta indivīdu līmenī. Arī *Час* vairāk piemin musulmaņus, bet vienādi daudz arī čečenus, ebrejus un melnādainos. Kopumā avīze pauž neitrālu attieksmi, taču pret musulmaņiem un čečeniem ir palielināts negatīvās attieksmes īpatsvars. Krievu žurnālisti daudz aktīvāk pauž savu viedokli (68% izteikumu) nekā viņu latviešu kolēģi. Viņu attieksme parasti ir neitrāla, taču ir daudz arī negatīvas (22%). Valsts amatpersonu attieksme ir biežāk negatīva.

Musulmaņi un čečeni biežāk tiek dalīti labajos un sliktajos, un pret čečeniem ir vairāk pausts izslēdzošs diskurss. Musulmaņi un čečeni ir aprakstīti ārzemju notikumu kontekstā, bet salīdzinoši daudz *Час* raksta par vietējiem melnādainajiem un ebrejiem. Vietējā tēma ir neiecietība un kultūra. Tieši puse materiālu ir faktoloģiskie, bet 18% publikāciju ir izteikti emocionālas, lielākoties runājot par kultūras tematiem.

2.2.6. Телеграф bieži raksta par ebrejiem un čečeniem, žanru ziņā dominē analīze un portretintervija. Šis laikraksts vairāk nekā citi krievu mediji piekopj faktu žurnālistiku - 71% publikāciju. Attieksmes pauž žurnālisti (41%), ierēdņi (22%) un paši pieminētie minoritāšu pārstāvji (15%). Izplatītākā tematika ir neiecietība (ebreji un geji), antisociālā uzvedība (musulmaņi, čečeni). Pārsvarā runa par šīm grupām ir ārzemju kontekstā (musulmaņi, čečeni, geji), bet par ebrejiem – gan starptautiskajā, gan vietējā kontekstā.

2.2.7. Вести-Сегодня arī publicē daudz aprakstu un analītisko rakstu (35 un 26%). Grupu atspoguļojuma intensitātes ziņā vienādi daudz raksta par musulmaņiem (35%) un ebrejiem (36%). Lielu negatīvas attieksmes apjomu (33% izteikumu) veido teksti par musulmaņiem un čečeniem. Teju puse vērtējumu ir dota grupas līmenī. Attieksmes paudēju vairums ir žurnālisti (54%), kā arī valsts ierēdņi un paši subjekti (pa 15%).

Avīzē dominējošās tēmas ir noziedzība (musulmaņi un čečeni) un neiecietība (ebreji), kā arī kultūra. Musulmaņu un čečenu grupa parādās ārzemju notikumu kontekstā, bet ebreji lokālajā. Attiecīgi arī antisociālā darbība ir atspoguļota ārzemju norišu sakarā, bet neiecietība – vietējā kontekstā. Laikrakstam ir emocionāla valoda, galvenokārt stāstot par ebrejiem.

2.3. Secinājumi

Pētāmo tematiku šajā periodā raksturo ārzemju konteksta dominante, ko nosaka ziņas par starptautisko terorismu (iesaistīti musulmaņi), Krievijas un Čečenijas karu, kā arī holokausts un antisemitisms. Latviešu un krievu avīzes piekopj atšķirīgas žanru lietošanas kultūras. Latviešu presē ir iecienīts faktoloģiskais ziņu žanrs, krievu presē – mākslinieciskais un pārdomu portrets, reportāža. Tāpēc krievu presē problēmas biežāk skatītas indivīda līmenī. Kvalitatīvā analīze parāda, ka abas žanru grupas pārsvarā pieskaņojas notikuma faktam, t.i., sociālā grupa un tās rūpes nokļūst preses uzmanības lokā tad, ja kāds notikums risinās “šeit un tagad”, iekļaujoties ziņas rutīnas definīcijā. Šo notikumu vidū ir noziegumi, neparastie atgadījumi ar cilvēkiem, kultūras un informācijas (semināri, konferences) pasākumi.

Ja pētāmajā periodā publikācijas par gejiem ir ierosinājuši ārzemju informācijas avoti, tad 2005. gadā viņi ir iekļuvuši uzmanības centrā, pateicoties jūlija gājienam Rīgā. Nekonformā publiskā uzvedība, sabiedrībā dominējošo ikdienišķās uzvedības normu laušana ir efektīvs līdzeklis, ko minoritārā grupa izmanto sevis prezentācijai. Grupa no tā gūst divus labumus:

1. panāk redzamību “savējiem”: indivīdi var apvienoties sociālajā kustībā savu interešu formulēšanai un aizstāvēšanai;
2. nelielās “devās” ievada sabiedrībā vispārējo informāciju par sevi un savām rūpēm: aizstāvju un pretinieku diskusijā izskan, tiek apšaubīti un apstiprināti argumenti.

Tam ir pozitīvs efekts, pat ja mediju un sabiedrības viedokļa reakcija ir sakāpināti emocionāla. Varam piekrist Voltona pozīcijai, ka uzbrukumi personai – argumentu *ad hominem* lietošana – var būt attaisnojami, uzsākot dialogu par jaunu tematu (Walton 1998). Abas puses drīkst izteikties brīvi, pat agresīvi, šādi iepazīstinot oponentu ar savām dziļākajām rūpēm. Pēc tam dalībnieki var pāriet pie racionāliem divpusējo sarunu vai kritiskās izvērtēšanas dialogu modeļiem.

Vēl viens pētījuma ierobežojums izriet no komunikācijas kultūras īpatnības: izvairīšanās ne tikai no atšķirības publiskās demonstrēšanas, bet arī no tās apspriešanas publiskajā runā. Attiecības ar svešinieku noris privātajā līmenī, turpretī publiski par to ir jāklusē. Sociālpsihologu pētījumi apliecina, ka indivīdu uzskati par grupas piederības nozīmi var atšķirties no reāli piekoptām attiecībām ar citas grupas pārstāvi (Tajfel 1978). Proti, indivīdi var atbalstīt pārliecību, ka uzticēties var tikai tautiešiem, bet tas viņiem var netraucēt individuāli sadarboties ar atšķirīgo cilvēku. Latvijā nav visaptverošu pētījumu par individuālajām attieksmēm un attiecību veidošanas stratēģijām ikdienas situācijās, taču padomju un pēcpadomju prakse, kā arī Baltijas Sociālo zinātņu institūta aptauju rezultāti (Zepa *et al.* 2004) ir arguments šīs tēzes atbalstam. Par spīti intensīvai internacionālisma audzināšanai un atklātu konfliktu neesamībai, 1990. gados esam pieredzējuši starpetnisko spriedzi politiskajā un mediju diskursā. Tomēr, neraugoties uz abu pušu publiski pausto nacionālismu un neiecietību, atklāts konflikts nav izcēlies.

Šajā pētījumā mēs analizējam laikrakstu diskursu, to, kas faktiski nokļūst publiskajā aprītē un ietekmē indivīdu attieksmju veidošanos. Mēs nepētām, cik precīzi žurnālisti atveido savu avotu teikto. Ja vien avots nav publiski atspēkojis citāta vai atstāstījuma precizitāti, publika uztver publicēto kā paša avota teikto.

2.4. Publikāciju saturs

Kvalitatīvajai analīzei esam atlasījuši plašākos, izvērstākos materiālus, klasificējot tos saskaņā ar žurnālistikas praksē pieņemtajiem informācijas atlases kritērijiem. Rezultāti rāda, ka publikācijas rosinājušas aktivitātes, kuras viegli iekļaujas dienas avīzes darba rutīnā, bet redakcijas izrāda maz iniciatīvas, lai izvīrētu problēmjautājumus publiskai apspriešanai. Tātad notikums dominē pār problēmu.

2.4.1. Laikā un telpā ierobežots “notikums”: svētku dienu pasākumi, kultūras biedrību aktivitātes

Biežāk šāda informācija parādās kā ziņa, stāstot par pasākuma norisi, skaidrojot tradīcijas, intervējot pasākuma organizētājus. Publikācijas netiek izvērstas un tematika nerod turpinājumu nākamajos numuros. Īsa ziņa par Rīgas armēņu kopienas Ziemassvētku labdarības akciju bāreņu centrā “Pļavnieki” avīzē *Весту-Сегодня* (7. janvāris) nav kļuvusi par iemeslu stāstīt par šīs vai citas biedrības sociālajām aktivitātēm. Ebreju tematika regulāri ienāk avīzē, pateicoties tradicionālajiem svētkiem. *Весту-Сегодня* stāsta par ķīniešu, musulmaņu, budistu Jaunā gada, musulmaņu Kurbanbairama un sabantuja tradīcijām un svinēšanu. Publikācijas par budismu ierosinājuši rīkotie rituāli Rīgā un lamas vizīte. Vēl viena iespēja iekļūt presē – vēstniecību organizētās pieņemšanas un pasākumi.

Biedrības *Afrolat* darbība pierāda, ka žurnālistu uzmanību pievērš iepriekš pieteiktās, organizētās *norises*, kurām ir viegli novērojams sākums, kulminācija un beigas. Par melnādainajiem labprāt raksta *Час* un *Весту-Сегодня*, sekojot biedrības aktivitātēm. Laikraksti stāsta par *Afrolat* dibināšanu, Āfrikas dienas svinēšanu, afrikāņu kultūras dienām Latgalē. Jāuzsver, ka šīs gan nav tikai īsas ziņas par notikumiem, publikācijās ir iekļauts nedaudz izzinoša rakstura informācijas, kas

neuzkrītoši papildina lasītāju zināšanas par melnādainajiem: “Daži viesi ar interesi uzzināja, ka Āfrikā nav tikai AIDS un aparteīds, bet arī brīnišķīga kultūra, unikālu tradīcijas, savi rakstnieki, dzejnieki, mākslinieki,” – rakstīja *Вести-Сегодня* 8. jūnijā. Biedrības vadītājs K.Edžugbo intervijā pauda, ka Latvijā pastāv diskriminācija un neiecietība, tāpēc organizācijas mērķis ir cīnīties pret to. “Mēs gribam, lai Latvijas iedzīvotāji nesaskatītu mūsos ienaidniekus, sāncensus vai konkurentus. Mēs nevienam neko neatņemsim, gluži otrādi, mēs cenšamies dod savu ieguldījumu mūsu kopīgās valsts labā”¹.

2.4.2. Laikā un telpā ierobežots “notikums”: semināri, konferences, diskusijas

Materiāls par skolēnu tikšanos krievu ģimnāzijā “Rīnuži” jaunā gaisotnē ļauj palūkoties uz latviešu un krievu savstarpējām attiecībām. Skolēni diskusijā varēja salīdzināt zināšanas citam par citu un secināja, ka viņiem nav problēmu savstarpējās attiecībās. Raksts apliecina, ka krievu bērniem Latvija ir dzimtene, ka viņi labi runā latviešu valodā, un norāda, ka krieviem ir svarīga atzīšana no latviešu puses.²

Par iecietības vērtību avīzes runā, atsaucoties uz pasākumiem: Integrācijas sekretariāta organizēto Iecietības dienu 16.novembrī, semināru “Romu kultūra”. *Вести-Сегодня* ievietojuši ziņu par starptautisko konferenci Briselē, kas skatīja antisemitisma izplatīšanos Eiropā un vēlāk publicēja interviju ar konferences dalībnieku no Latvijas.

2.4.3. Laikā un telpā ierobežots “notikums”: izrādes un koncerti

Krievu prese ar plašiem materiāliem atspoguļo mūsdienu kultūras norises. Tieši šajā kontekstā tiek skatītas latviešu un krievu attiecības. Latviešu “atgriešanās Eiropā” 1990. gados bija uztverta kā “bēgšana no krieviem”, krievu kultūras noliegšana. Krievu laikrakstu publikācijās ir manāma vēlme atjaunot krievu 19. un 20. gadsimta kultūras autoritāti, lai gūtu atzīšanu no latviešu puses. Avīzes uzsver, ka latviešu publikai patīk krievu dziesmas un lugas, bet latviešu aktieriem patīk spēlēt krievu

¹ Март, Д. (2004) “Мы не расисты!”, *Вести-Сегодня* 27 марта.

² Александрова, Ю. (2004) “У каждого овоща свой вкус”. Русские и латышские школьники: больше общего, чем различий”, *Вести-Сегодня* 20 февр.

³ Карпович, И. (2004) “Мама работает русской”, *Вести-Сегодня* 19 мая.

valodā,³ stāsta par M.Gorkija lugas “Dibenā” inscenējumu Dailes teātrī,⁴ par izrādi divās valodās krievu drāmas teātrī, par I.Akurateres albumu krievu valodā “Russkije”.⁵ Tradicionāli ir pieminēti latviešu mākslas darbinieki, kuri ir saistīti ar Krievijas kultūras dzīvi – tā ir reportāža par V.Artmanei un E.Pāvulam veltīto pasākumu Dailes teātrī sakarā ar izrādes “Romeo un Džuljeta” jubileju.⁶ Tāpat presē bieži piemin I.Kalniņu, L.Vaikuli, vokālo grupu *Cosmos* – tas ir uzskatāms piemērs labām attiecībām. Jāpiezīmē, ka šādu funkciju veic arī popmūzikas festivāls “Jaunais vilnis”.

Turpretī krievu prese ignorē un kritizē Valsts integrācijas programmas uzsvāru uz etniskās kultūras nozīmi. Minoritāšu tradicionālās kultūras pasākumi tiek dēvēti par “dekoratīviem pasākumiem”.⁷ Saeimas deputāts B.Cilevičs (TSP) kritizē minoritāšu tiesību un Latvijas realitātes “etnogrāfisko izpratni”.⁸ *Latvijas Avīzes* intervijās par integrācijas gaitu izskan šī šaurā etnokultūras izpratne, uzskatot par problēmu to, ka krieviem neesot nacionālās (jāsaprot – etniskās) apziņas. Kultūras jēdziena saturs ir reducēts uz elitāro un tradicionālo etnisko.⁹

Veiksmīgākais iecietības un daudzveidības kultivācijas piemērs ir S.Mrožeka lugas “Emigranti” iestudējums Dailes teātrī. Atkal ir jāuzsver, ka preses uzmanību ir pievērsis teātra *notikums* nevis “emigrants” kā sociālā parādība. Režisors O.Sapožņikovs papildinājis lugu ar vēl vienu personāžu – melnādaino. Mākslinieks skaidro, ka šādi vēlējies uzsvērt tuvās pārmaiņas – valsts robežu likvidāciju pēc iestāšanās ES. Teātra režisors ir paudis būtisku domu, kas nav izskanējusi avīzēs: psiholoģiski mēs neesam gatavi akceptēt atšķirīgos cilvēkus, kuri atbrauks pie mums pēc rietumu robežu atveršanas.¹⁰ Par izrādi “Emigranti” raksta arī *Час* un *Neatkarīgā*,¹¹ bet *Телеграф*

⁴ Гарина, Л. (2004) “Новый театр на улице Горького”, *Вести Сегодня* 6 янв.

⁵ Гарина, Л. (2004) “Альбом для души”, *Вести-Сегодня* 7 янв.

⁶ Гайлит, Г. (2004) “Вечные Ромео и Джульетта”, *Телеграф* 17 сент.

⁷ Сергеева, Н. (2004) “Бойкот против показухи”, *Час* 24 апр.

⁸ Ватолин, И. (2004) “Позаботились о нацменах”, *Час* 27 апр.

⁹ Mūrniece, I. (2004) “Integrācija. Trīs soļi uz priekšu, divi atpakaļ?”,

Latvijas Avīze 9.nov.

¹⁰ Карпович, И. (2004) “Нам не выжить в своей скорлупе”, *Вести-Сегодня* 20 апр.

¹¹ Raita, S. (2004) “Te ir manas mājas”, *Neatkarīgā* 1. aprīlis.

stāsta par krievu režisores G. Poļiščukas darbu Nacionālajā teātrī.¹² Тимофеева, Е. (2004) “Выучить язык помогла... сцена”, *Телеграф* 13 авг. Saruna ar Krievijas dziedātāju В. Моисееву laikrakstā *Час* savukārt rāda, ka kultūras konteksts un subjekta individuālie sasniegumi ļauj mazināt aizspriedumus pret seksuālajām minoritātēm.¹³

2.4.4. “Personifikācija”: neparasts atgadījums ar cilvēku

Šie notikumi atbilst “neikdienišķo”, “neparasto” ziņu un personifikācijas kritērijiem. Publikācijām var būt pozitīvs efekts, jo, iepazīstoties ar konkrētiem cilvēkiem dzīves situācijās, lasītājam ir iespējas psiholoģiski identificēties ar viņiem, saskatīt kopīgas vērtības. Visas avīzes stāsta par palestīnieti Haisamu Abu Abdu, kurš ieguvis Latvijas pilsonību. Par melnādainajiem prese vēsta, pateicoties Afrolat aktivitātēm un arī Džonam Stīlam, kas tēloja lomu Dailes teātra izrādē. *Вести-Сегодня* un *Neatkarīgā* dod iespēju pašam minoritātes pārstāvim vērtēt situāciju, paust savas bažas.

Когда я только приехал в страну, у меня не было ощущения, что мой цвет кожи имеет значение. Но что-то странное произошло в обществе примерно за последние три года. Неожиданно появились случаи проявления расизма. Самое страшное – неприязнь демонстрируют обычные люди на улицах.¹⁴

Vakara Ziņu žurnālisti ir atraduši veiksmīgu veidu, lai stāstītu par atšķirīgajiem cilvēkiem. Emocionālās intervijas satur daudz informācijas par cilvēku ikdienas rūpēm un priekiem, ļaujot paskatīties uz viņiem pāri stereotipu ietvariem - kā uz līdzīgiem cilvēkiem. Portretintervijas ir interesantas, satur daudz informācijas, ir uzrakstītas saistošā valodā. Žurnālisti ir netendenciozi un veido simetrisku komunikāciju ar sarunas biedriem, ļaujot runāt viņiem pašiem. Ir vērts minēt interviju ar čigānu un ukraiņieti, kuriem ir kopīgs ģimenes bizness; stāstījumu par čigāna

¹² Тимофеева, Е. (2004) “Выучить язык помогла... сцена”, *Телеграф* 13 авг.

Морозова, Н. (2004) “Ставка на молодых”, *Телеграф* 25 авг.

¹³ Николаев, С. (2004) “Встречайте Борю Моисеева – с чувствами”, *Час* 24 февр.

¹⁴ Карпович, И. (2004) “Человек всегда только человек...”, *Вести-Сегодня* 9

февр.

grūtībām atrast darbu un dzīvokli savas ārienes dēļ;¹⁵ interviju ar geju, kurā viņš stāsta par attiecībām ar ģimeni un apkārtējiem cilvēkiem.¹⁶

Mākslinieciskie žanri ir tradicionāli iecienīti krievu žurnālistikā. Interesantus ieskatus atšķirīgo cilvēku dzīvē sniedz stāstījums par rīdzinieci, kas apprecējusies ar eģiptieti, intervija ar Dž.Stīlu un H.Abu Abdu u.c.

Indivīdu reprezentācija medijos ir pozitīva parādība, 2004. gadā publicētās portretintervijas un reportāžas no daudzveidības politikas viedokļa ir vērtējamas atzinīgi. Taču šādai praksei ir arī ierobežojumi, tieša saikne starp mediju diskursiem un individuālo uzvedību nepastāv. Stereotipi par sociālajām grupām pārspēj individuālos, atspēkojošos gadījumus, par kuriem stāsta intervijas un reportāžas. Par cilvēkiem, kuru uzvedība nesaskan ar stereotipiem, saka, ka viņi ir pārvarējuši dabas instinktus, lai kļūtu par mums līdzīgiem. Esam minējuši, ka prese pret čigāniem pauž pozitīvas vai neitrālas attieksmes. Piemēram, *Vakara Ziņas* daudz raksta par čigāna piekaušanu līdz nāvei policijas iecirknī un par policijas augstprātīgo attieksmi pret viņa radniekiem. ĪUMSILS Programmā iecietības veicināšanai ir minēts, ka čigāni ir īpaša riska grupa mūsu sabiedrībā – pret viņiem pastāv ne tikai noturīgi aizspriedumi, bet arī reāla diskriminācija. Tāpēc daudzveidības diskurss ir jāsabalansē ar citiem žurnālistikas žanriem: sociālās politikas analīzi, diskusijām, intervijām ar ekspertiem. Ir svarīgi atgādināt lasītājiem, ka minoritāte ir ne tikai interesanta “savdabība”, kas izpaužas dziesmās, tērpos un virtuvē, bet arī indivīdi, kuriem ir liegta vai apgrūtināta pieeja sociālajiem resursiem.

2.4.5. “Sliktās ziņas”: pārkāpumi, noziegumi, negadījumi

Kriminālajās ziņās ar lielāku varbūtību izpaužas tendenciozitāte pret minoritātēm, uzvedinot domu, ka antisociālo uzvedību nosaka piederība etniskai grupai vai rasei. Taču pētījuma ietvaros esam atraduši samērā maz kriminālo ziņu, kurā tiek piminēti minoritāšu pārstāvji. Krievu prese raksta par latviešu radikālo organizāciju nacionālistiskajām un antisemītiskajām aktivitātēm, norādot uz politiķu un tiesībsargu reakcijas trūkumu.

¹⁵ Leiškaine, A. (2004) “Nē! Tāpēc, ka čigāns”, *Vakara Ziņas* 7.janv.

¹⁶ Zemīte, I. (2004) “Vai viegli būt citādam?”, *Vakara Ziņas* 31.jūl.

2.4.6. “Lielās nācījas”: starptautiskās ziņas

Šajā kategorijā ir iekļaujamas publikācijas par musulmaņiem un čečeniem, kurās militārie konflikti un starptautiskais terorisms tiek skatīti islama fundamentālisma kontekstā. Kopumā jāuzsver, ka laikraksti praktizē līdzsvarotu attieksmi pret čečeniem, kaut arī aprakstīto notikumu konteksts (Beslanas traģēdija) liek domāt, ka šīs grupas reprezentācija varētu saistīties ar disfēmismu, vispārinošu negatīvu apzīmētāju lietojumu. Rūpīga analīze parāda, ka šādu gadījumu nav daudz, “čečenu bandīti” galvenokārt pieminēti konkrētas antisociālas rīcības aprakstā, nevis runājot par šo grupu vispār. Protams, dažādie laikraksti šo jautājumu reprezentācijā pauž mazliet atšķirīgas attieksmes un stratēģijas: vieni vairāk analizē Krievijas puses pieļautās kļūdas konkrētajā skolas ieņemšanas operācijā, citi – koncentrējas uz teroristiskā akta veicēju nežēlību.

2.4.7. Analīze un komentāri

Neatkarīgās komentētāji aicina nereducēt etnisko un reliģisko konfrontāciju rietumu pasaulē uz dažādības nesaderības izpausmi, bet analizēt to ziemeļu-dienvidu nevienlīdzīgo attiecību kontekstā. Vērtējot rasistiskos incidentus ES valstīs, V.Hermanis raksta, ka to iemesli nav tik vienkārši: “cik lielā mērā grautiņu filozofiju un praksi veicina no lumpeniem nākuši anarhisti, cik reālās politiskās varas turētāji paši ar savu neiecietību?”¹⁷ V.Avotiņš norāda uz iespējamo rasisma izmantošanu iekšējo politisko problēmu risināšanā: “Svarīgāk definēt nevis draudus pēc būtības, bet ienaidnieku kā tādu, jo tas ļauj uztipt karu politikai, ekonomikai un sabiedrībai”.¹⁸

Izvērtējot kristietības mācības ieviešanu Latvijas skolās, NRA raksta, ka šī reliģijas lomas palielināšana var izraisīt neiecietību pret citām reliģijām un šķelt skolēnus ar dažādiem uzskatiem.¹⁹

Vakara Ziņas salīdzinoši daudz uzmanības velta čigāniem. Laikraksta žurnālisti seko tam, kā tiesībsargi izmeklē čigāna piekaušanu līdz nāvei policijas iecirknī, norādot uz tiesas vilcināšanos. Publikācijā 1. jūlijā avīze analizē, kā aizspriedumaina valoda ielaužas ikdienas runā.

¹⁷ Hermanis, V. (2004) “Bīstami sprakšķi reliģiskajā spektrā”, *Neatkarīgā* 13. janv.

¹⁸ Avotiņš, V. (2004) “Svētītā vardarbība”, *Neatkarīgā* 21. maijs.

¹⁹ Jansons, E. (2004) “Baznīca un ticība valsts skolās un skolēnos”, *Neatkarīgā* 9.jūn.

Gadījums ir saistīts ar kādu žurnālisti, kura krāpnieku rīcību metaforiski nosauca tā: “viņi strādāja kā čigāni”. *Vakara Ziņas* pievērs uzmanību tam, ka šādi salīdzinājumi ir nevietā un aizskar čigānus.²⁰

Preses uzmanību ir guvusi Māra Santa sūdzība par diskrimināciju darba tirgū saskaņā ar viņa seksuālo orientāciju. Šiem rakstiem ir neitrāls raksturs, tie cenšas izprast sociālo problēmu, mazinot aizspriedumus.²¹

Gaidāmā migrācija ir temats, kas pakāpeniski ieņem vietu preses slejās. 2004. gadā tas ir saistāms ar iestāšanos ES. *Вести-Сегодня* izmanto latento rasismu, lai parādītu, ka Latvijas iekļaušanās ES apdraud latviešu kultūru un risina šī temata ietvaros latviešu un krievu attiecības. Publikācijas implicē, ka “krievu migranti” bija labāki nekā jaunie ieceļotāji no Āzijas un Āfrikas. Ir grūti pateikt, kur šajos rakstos ir robeža starp rūgto ironiju (latvieši izspiež krievus, bet paver ceļu citai imigrācijai) un rasismu. Avīze raksta, ka Latvijas Republika ir piespiedusi izbraukt no Latvijas ap 200 tūkst. cilvēku, bet tagad premjerministrs atzīst, ka valstī trūkst darbaspēka, un mums būs jāpārdzīvo jauns migrācijas vilnis no trešās pasaules valstīm.²² Igors Meidens fantastiskā tēlojumā “Latvija. Rīga. 2015. gads” redz galvaspilsētu nākotnē kā migrācijas centru.

Кстати, о местных жителях. Понятие “латвиец” в какой-то момент стало столь расплывчатым, что в него теперь входят и турки, и африканцы, и китайцы, приехавшие в Латвию вскоре после ее вступления в Евросоюз. Раньше местные власти кричали, что этого не будет, потом только возмущались, наконец успокоились и автоматически выдают гражданство всем, кто прибыл из разных стран, кроме “страшной” России (оставшиеся из латышей ею иногда пугают детей, если те вовремя не ложатся в свои кровати).²³

²⁰ Leiškalne, A. (2004) “Čigāni sašutuši par salīdzinājumu ar Žirinovski”, *Vakara Ziņas* 1.jūl.

²¹ Самгин, А. (2004) “Священник: “Меня не взяли на работу, потому что я гомосексуалист!””, *Вести-Сегодня* 19 ноября.

²² Элкин, А. (2004) “Чертовски хочется работать...”, *Вести-Сегодня* 3 июня.

²³ Мейден, И. (2004) “Латвия. Рига. 2015 год. Простой перескок во времени”, *Вести-Сегодня* 19 мая.

Iekšlietu ministra sniegtā informācija par imigrāciju ir publicēta ar virsrakstu “Новая оккупация”, jaucot robežu starp ironiju un ksenofobiju. Ministrs saka, ka Latvija kā ES locekle ir interesanta “labākas dzīves meklētājiem no trešās pasaules valstīm”. Bēgļu centrs gatavojas migrantu uzņemšanai, taču mūsu valsti glābjot tas, ka šeit ir zemas sociālās garantijas. *Вести-Сегодня* citē iekšlietu ministru: “Мы не должны повышать соцгарантии беженцам, и тогда это еще уменьшит вероятность их наплыва в Латвию”. Ministrija izstrādāšot plānu rīcībai krīzes situācijā, “если к нам повалят мигранты”.²⁴

Bažas par migrāciju tiek pierakstītas arī ierindas latviešiem. Nedaudz ironiskā tēlojumā par sarunu tramvajā ar kādu latvieti (“кундзе”), izskan pozitīvs krievu novērtējums:

[О]чень скоро здесь появится столько турок и арабов, которые лет через пять заставят нас говорить на своем языке, а по-латышски между собой будут говорить г-жа Вайра, Добелис, Репше и Гаврилов... эта Европа сожрет нас всех, кто сегодня живет в Латвии – русских, латышей, поляков, белорусов.²⁵

Rakstā par demogrāfu pētījumu par Rīgas etnisko grupu izvietojanos Rīgā žurnālists prāto, kur varētu apmesties uz dzīvi ieceļotāji no nabadzīgām Āfrikas zemēm, “которые ожидают в Латвии после присоединения к Евросоюзу”.²⁶

Jaunizveidojušos situāciju analizē *Neatkarīgā*. Materiālu par gaidāmo migrāciju šeit nav daudz, taču tajos izskan būtiskas domas. Avīze raksta, ka ekonomiskā situācija prasīs imigrāciju, taču tā var pasliktināt etniskās attiecības. Sabiedrības viedoklis ir negatīvs, latvieši un nelatvieši uzskata, ka imigranti veicināšot sociālo neapmierinātību, viņi uzskata, ka valsts nedrīkst pieļaut imigrāciju. Bažas un bailes rada iedzīvotāju nedrošība.²⁷

²⁴ Эльдаров, Э. (2004) “Новая оккупация”, *Вести-Сегодня* 19 мая.

²⁵ Казаков, А. (2004) “Все пройдет?”, *Вести-Сегодня* 20 апреля.

²⁶ Шунин, А. (2004) “Рига в стиле гетто, или Каждому народу – свой квартал”, *Вести-Сегодня* 3 марта.

²⁷ Indāns, I. (2004) “Vai imigranti pasliktinās etniskās attiecības Latvijā?”, *Neatkarīgā* 1. dec. Lulle, A. (2004) “Brīdina par patvēruma meklētāju pieplūdumu pēc ES paplašināšanās”, *Neatkarīgā* 26. janv.

2.4.8. Žurnālu publikācijas

Lai ieskicētu žanrisko ietekmi uz minoritāšu atspoguļojumu, izlases kārtībā esam analizējuši dažu žurnālu numurus. Tie ir interesanti tāpēc, ka, orientējoties uz patērētāju identitāti, runā par tūlītējo ikdienišķās dzīves pieredzi. Žurnālu *Klubs* un *Люблю!* sakarā varam runāt par latviešu un krievu attiecību veidošanu, citas identitātes – reliģiskā, rasu, seksuālās orientācijas – nav izteiktas. Neiecietība nav pamanāma arī vizuālajās reklāmās.

Klubs 2004. gadā ir publicējis četras numura intervijas ar nelatviešiem, uz kuru tautību bija eksplīcītas norādes. Žurnāla lasītājiem būtiska ir piederība sociālajai elitei, ko nosaka “vīrišķības” kritēriji: ienākumi, ekstrēmās nodarbes, atpazīstamība sabiedrībā. Spriežot pēc publikācijām, vienīgais, ar ko atšķiras šie cilvēki no “mums”, ir valoda.

Pozitīvi ir vērtējama atklāta saruna par valodas prasmi un lietošanu, jo tas ļauj lasītājiem kritiski izvērtēt atšķirības kritērija svaru. L.Lapsa uzskaita vietējos miljonārus. Par “vietējās” piederības kritēriju žurnālists ņem šādi definēto viņu “latvisko izcelsmi”: “latvietis vai dzimis/audzis Latvijā”.²⁸

Sieviešu iknedēļas žurnāls *Люблю!* tieši neapspriež krievu un latviešu attiecības, etniskās izcelsmes nozīmi jauktajās ģimenēs. Taču latviešu kā informācijas avotu izmantošana, biežas intervijas ar latviešiem, kuru etniskā piederība ir nosakāma vai nu pēc viņu vārda, vai arī pateicoties vietējā konteksta zināšanām, neuzbāzīgi atveido saskanīgas sabiedrības modeli.

Žurnālā *Ieva* atrodami gan materiāli (galvenokārt ceļojumu apraksti), kuros aprakstīta mums atšķirīgu etnosu dzīve, gan arī runāts par citādo tepat Latvijā.

Iepazīstinot ar Ķīnas realitāti, A. Pelūde novērtē gan senās kultūras tradīcijas, gan arī izsaka labvēlīgu neizpratni par dažām šīs sabiedrības īpatnībām - divu sistēmu apvienojumu, bērnu ierobežošanas programmu. Kā fascinējošs tiek vērtēts ķīniešu nerimstošais kustību prieks, aprakstot braukšanu ar velosipēdu, vingrošanu uz ielas un dejošanu parkos²⁹.

²⁸ Lapsa, L. (2004) “350 miljonāri”, *Klubs* 7.

²⁹ Pelūde, A. (2004) “Septiņas dienas aiz Lielā mūra”, *Ieva* 5.maijs.

Žurnālā runāts arī par sabiedrības attieksmi pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, rakstā un attēlos iepazīstinot lasītāju ar retas un postošas slimības skartu meiteni no Krievijas, kura neparasti strauji noveco un 14 gadu vecumā ieguvusi deviņdesmit gadīga cilvēka ārējās pazīmes. Materiālā kritizēta sabiedrības neizpratošā, neiecietīgā attieksme pret citādo:

Arī es vairs nepievēršu uzmanību, ja kāds uz ielas pasmejas vai šķībi paskatās - tas ir normāli, jo tāda ir mūsu sabiedrība. Arī Nastja jau pie tā ir pieradusi. Taču jāatzīst, cilvēki viņai dzīvē ir sagādājuši daudz sāpju.³⁰

Izaicinājums stereotipai dzimuma lomu izpratnei un manifestēšanai atrodams Z. Lī materiālā, kurā tiek kritizēti populārajās reklāmās veidotie priekšstati par sievieti un vīrieti, ar kuriem identificēties grūti, jo tie neatbilst cilvēku reālajai ikdienas pieredzei, bet rāda sievieti no vīrieša perspektīvas, uzsverot sievietes kā seksa objekta lomu pat pašām sievietēm domātajās reklāmās³¹.

Rubrikā “Stīla ziņas” sastopamās sievietes reprezentē daudzveidīgo Latviju – te sastopamas karjeras sievietes, mākslinieces, studentes, vēstniecību darbinieces, starp kurām ir latvietes, krievietes, citu etnosu pārstāves, Rīgā dzīvojošas ārzemnieces.

Arī žurnāls *Marta* mēdz iepazīstināt ar citādo un iestājas par solidaritāti cīņā ar diskrimināciju, piemēram, sarunā ar psiholoģijas zinātni doktoru Rukmini Rao, Pasaules solidaritātes centra direktori Indijā, tiek raksturoti atšķirīgie dzīves apstākļi, pieredze, tradīcijas un runāts arī par kopīgām problēmām un iespējām kaut ko mainīt, cīnoties pret sieviešu diskrimināciju sabiedrībā.³²

Žurnālam *Una* raksturīga noturīga interese par stereotipiem, mītiem un sabiedrības elkiem; materiāli, kas šiem jautājumiem veltīti, palīdz atbrīvoties no aizspriedumiem citu cilvēku uztverē. Piemēram, tiek aplūkoti stereotipu veidošanās mehānismi, tas, kā dalīšana labajos “mēs” un sliktajos “viņos” var radīt naidīgumu un neiecietību³³.

³⁰ Stjuarts, V. (2004) “Novecošana viesuļvētras ātrumā”, *Ieva* 19. maijs.

³¹ Lī, Z. (2004) “Ar un bez spārniņiem”, *Ieva* 31. marts.

³² Pumpure, I. (2004) “Sieviete Indijā... un Latvijā”, *Marta* 29.okt.

³³ Velde, S. (2004) “Stereotipi, labie un sliktie”, *Una* 9.

Tiek analizēta pieredzes loma stereotipu veidošanā, uzsverot, ka dažos gadījumos to pamatā ir pieredze un zināšanas, arī zinātniski pierādītas. Autore testē lasītāju:

Vai, pa Centrāltirgu ejot un ieraugot čigānus, jūsu roka nesatver ciešāk somiņu ar naudas maku? ...Ja saņemat e-pastā ieinteresējošas iepazīšanās vēstulītes, kuram jūs atbildētu – no Kamerūnas, no Londonas, no Čečenijas? Pati taču ticat, ka latvieši ir dziedātājauta?

Raksta nobeigumā autore jautā, vai stereotipi izzudīs, un pati arī atbild:

Laikam nekad, jo, kā māca pieredze, stereotipi ir notikušu sakarību, sakritību un vairākkārt pārbaudītu faktu kopums. Un, tā kā ir zināms, ka pret faktiem, kuri atkārtojas, pat zinātne ir mēma, atliek citus mierināt. Stereotipi paliks mūžam dzīvi! Tā viš i...³⁴

Taču frāze “tā kā ir zināms” pati paredz nekritisku, aksiomātisku attieksmi, parādot, ka arī autores secinājumus var apstrīdēt.

Intervijā ar G. Poļiščuku, analizējot darbu pie izrādes “Pūt, vējiņi”, režisore un žurnāliste apspriež stereotipu laušanu par latviešiem, krieviem, izceļot vispārcilvēciskas vērtības un parādot, ka indivīdi noteiktā laika kontekstā ir bagātāki par mūsu vienkāršotajiem priekšstatiem un stereotipiem par tiem.

Es bieži domāju, kas es esmu. Par ko varu sevi uzskatīt? Nezinu. Man it kā ir internacionāla ģimene. Tas ir labi, jo katra nācija, katra tauta kaut ko dod, no katras vari kaut ko paņemt un iemācīties. Ir lietas, kas man reizēm nepatīk krievos, reizēm – latviešos.³⁵

Arī sieviešu žurnāls *Santa* nepretenciozi un neuzbāzīgi rāda atšķirīgo, citādo, piemēram, “Kaķuveceņes”, izbijušas mūķenes Anastasijas stāsts. Viņa uz Latviju atbēgusi no Austrumukrainas, pēc padzīšanas no klostera piepelnījusies autoostā un pie taksometru šoferiem, kādu laiku strādājusi par sētnieci, tagad kopj 20 kaķus. Autore nekommentē, nenosoda, drīzāk pauž labvēlīgu izbrīnu par šo

³⁴ Muktupāvela, L. (2004) “Stiprs, bet uz māla kājām”, *Una* 9.

³⁵ Velde, S. (2004) “Režisore, kura negrib šokēt”, *Una* 11.

cilvēku: “Un jaukā Kaķuvecene pasmaida laimīgu nodilušu priekšzobu smaidu. Dieva cilvēciņš.”³⁶

Skatiens reizē no ārpuses un iekšpusē uz Latviju sastopams materiālā, kurā četri ārzemju vīrieši, kas Latvijā nodzīvojuši īsāku vai garāku laiku (ajūrvēdas praktizētājs indietis, itāļu mūziķis, zviedru biznesmenis un Franču biznesa kluba prezidents), pauž savu attieksmi pret Latviju.³⁷

Žurnālā sastopami arī stereotipi:

Diemžēl par vāciešu stila izjūtu man nav daudz laba, ko teikt....Horvāti ir patiesi laipni ļaudis. Viņiem nepiemīt ne amerikāņu samākslotā, ne vāciešu ledainā, ne itāļu pārspīlēti draudzīgā vai sakāpināti nīgrā laipnība.³⁸

Santā dažādos un neuzkrītošos veidos parādīta Latvijas etniskā daudzveidība, jauktās ģimenes, dažādu kultūru un reliģiju pieredze un līdzāspastāvēšana:

rubrikā “Mans dēls. Mans” starp vairākiem pāriem, dēliem un mammām, gan latvieši, gan krievi,³⁹

tiek parādīts, kā iepērkas dažādas sievietes – latviešu un krievu biznesa sievietes, žurnālistes, modes mākslinieces,⁴⁰

rubrikā “Pavasara prognozes” par gaidāmo ģērbšanās stilu atbild dažādu tautību modes un pārdošanas speciālisti.⁴¹

Plašs un daudzveidīgs ir intervēto personu spektrs – gan Latvijas krievi, gan Krievijas slavenības, kuras var būt interesantas latviešu auditorijai: intervijas ar stilisti T. Vlasovu, dziedātāju K. Orbakaiti⁴², saruna ar A. Freindlihu⁴³, kā arī ar Dailes teātra galveno režisoru M. Gruzdovu⁴⁴.

³⁶ Meimane, I. (2004) “Nastjas melnās krelles”, *Santa* 6.

³⁷ Sila, I. (2004) “Kāpēc ārzemnieki mīl Latviju?”, *Santa* 11.

³⁸ Šēnfelde, S. (2004) “Horvātijas grāmata”, *Santa* 4.

³⁹ *Santa* (2004) 5.

⁴⁰ *Santa* (2004) 3.

⁴¹ *Santa* (2004) 3.

⁴² *Santa* (2004) 4.

⁴³ Meimane, I. (2004) “Zvaigzne”, *Santa* 3.

⁴⁴ Dumbere, L. (2004) “Poētiskā vīrišķība”, *Santa* 3.

⁴⁵ Meistere, U. (2004) “Savas dzīves galvenā varone”, *Santa* 3.

Par dažādiem komunikācijas stiliem biznesa saskarsmē ar dažādu kultūru pārstāvjiem pārrunāts U. Meistares sarunā ar S. Dimitroviču⁴⁵.

Vairāki žurnāla materiāli veltīti pārdomām par latviešu un krievu identitāti un mentalitāti Latvijā. Žurnāliste sarunājas ar dziedātāju Nicol, kura dzimusi Ukrainā, pēc tautības – krieviete, pasē poliete:

Jā, interesants sajaukums, man gan šķiet, vairs nav tādu tīru latviešu vai krievu. Viss sajaucies. .. Esmu krieviski runājošā, bet mana sirds tomēr pieder Latvijai.⁴⁶

Līga Korlaša (pabijusi klosterī, studējusi Sanktpēterburgā, iestudē lugu Daugavpilī) stāsta:

– Esmu tāda drusku malā sēdētāja, bet tā laikam izpaužas latviskā mentalitātē. Krieviem tas ir citādi: “Nāc iekšā, tu esi mans draugs!”

...

– Vai jūs runājat arī par ticību? Tu esi katoliete, viņi – pareizticīgie....

– Krieviem ticība ir dziļi iekšā...⁴⁷

Žurnāliste Alla Petropavlovska (bieži intervēta arī citos žurnālos) intervijā atzīst:

– Man nav misijas apziņas, ka es, lūk, pārstāvu krievu tautu. Es runāju tikai savā vārdā. Bet iemesls, kādēļ vispār piedalos šai raidījumā [“Skats no malas”], ir mana vēlēšanās aicināt domāt cilvēciskās, nevis politiskās vai sociālās kategorijās.

– Būtībā nav grūti saprast krievu jauniešus, ja viņi trako par to, ka algebra būs jāmācās latviešu valodā...

– Bet es kļūtu traka, ja būtu zemniece! Ja būtu daudz bērnu māte! Ja būtu pensionāre vai invalīde, vai medmāsa! ... Kad dzirdu kādu politiķi šausmināties, ka Latvijā veidojas divkopienu valsts – krievu un latviešu –, man nāk smieklī, jo šeit jau sen ir divkopienu valsts, kas sastāv no valdības un iedzīvotājiem. Jo cilvēki, kuri vada valsti un izdod likumus, mīt uz pilnīgi citas planētas, viņi ir kā cita rase, nesaistīta ar mums, tā saukto tautu.⁴⁸

⁴⁶ Sila, I. (2004) “Uz mīlestības visa pasaule turas”, *Santa* 5.

⁴⁷ Šēnfelde, S. (2004) “Es atnāku un saku: te ir manas mājas”, *Santa* 5.

⁴⁸ Dumbere, L. (2004) “Bez pašsaglabāšanās instinkta”, *Santa* 10.

Žurnālā *Nedēļa* atrodami pozitīvi heterostereotipi par ebrejiem: raksturojot kāda materiāla galveno varoni, latviešu biznesmeni V. Vītolu, pieminētas ebreju tautai tipiskas īpašības:

Vītolu ģimene trimdā esot izcēlusies ar līdzīgu rīcību kā ebreju vidē, t.i., ja tu pelni noteiktu naudu, tad tavs iekšējais pienākums ir daļu naudas ieguldīt sabiedrībā un vidē, kurā tu strādā.⁴⁹

Intervijā ar vēsturnieku A. Strangu tiek jautāts arī par latviešu un minoritāšu kopienu sadzīvošanu pirmskara, tā sauktajā K. Ulmaņa laikā. Materiālā tiek uzsvērts, ka kopienas dzīvoja draudzīgi, bet nošķirti, tāpēc par kādu integrācijas modeli nevar runāt. A. Stranga kritizē pašreizējo integrācijas programmu, uzskatot kā tā ir ideālistiska, jo nav iespējams lielu nāciju integrēt mazā:

Mazās valstīs integrēt lielas nācijas daļu, kura ir pašlepna un kura te pēc kara radīta mākslīgi, nav nopietni... Lielai nācijai ir ļoti grūti integrēties, it īpaši, ja tā ir impēriskā nācija.⁵⁰

A. Stranga arī klievē apzināti kultivētos mītus, ka latvieši ir antisemīti, nenoliedzot 2,5 tūkstošu latviešu iesaistīšanu ebreju iznīcināšanā.

Vēsturnieks uzsver skaidras valsts politikas un likumdošanas nepieciešamību, lai likumus neveidotu pūlis uz ielas, bet lai nebūtu etnisku konfliktu un naida starp kopienām.

⁴⁹ Zvejnieks, O. (2004) "Sabiedrības pīlars", *Nedēļa* 11. marts

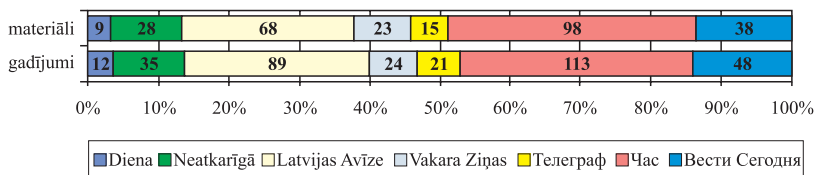
⁵⁰ Benfelde, S. (2004) "Mums vajag mierīgu, labklājīgu valsti", *Nedēļa* 11. marts

3. Latvieši un krievi

Sākot šo pētījumu, esam izvirzījuši pieņēmumu, ka diskursīvā spriedze visvairāk izpaužas, runājot par latviešu un krievu (krievvalodīgo) attiecībām. 2004. gadā tās īpaši saasināja tuvais skolu reformas ieviešanas termiņš un aktīvie protesti pret to. Tāpēc papildus esam analizējuši publikācijas janvārī un septembrī, katrā no mēnešiem izvēloties 2. un 3. nedēļu, kas kopumā veido kombinēto mēnesi, lai būtu iespējams šo apjomu salīdzināt ar iepriekš veikto gada analīzi. Mēneša sākumu neizvēlējāmies tāpēc, ka pirmajai nedēļai pēc Jaungada svinēšanas vai skolas sākuma 1. septembrī ir īpaša tematika.

Kā jau varēja paredzēt, šajos posmos latvieši un krievi laikrakstu materiālos pieminēti ar lielu intensitāti. Kopumā tika atlasīti un analizēti 279 materiāli, bet kopējais pieminēto gadījumu skaits ir 342. Krievu laikrakstos šādu materiālu ir vairāk nekā latviešu presē, taču atspoguļojuma intensitāte atšķiras katrā laikrakstā.

13. grafiks. Materiālu un gadījumu skaits laikrakstos (latvieši-krievi, 2004. gada janvāris un septembris)

Visaktīvākais bijis laikraksts *Час* ar lielāko materiālu un gadījumu skaitu (trešā daļa no visu laikrakstu materiālu kopskaita), seko *Latvijas Avīze*. Visretāk par šiem jautājumiem rakstījuši laikraksti *Diena* un *Телеграф*. Septembra nedēļās pieminēšanas gadījumu īpatsvars ir gandrīz 60%, tātad šajā posmā notiek visintensīvākās debates – tiek atspoguļoti notikumi pēc 1. septembra, protestētāju taktikas maiņa un ar to saistītie notikumi (bada streiks, piekēdēšanās, krievu kopienas kongress).

3.1. Kopējie dati: kategoriju biežums laikrakstos

3.1.1. Materiāla nozīmīgums. Salīdzinot visus izdevumus, redzams, ka visbiežāk šie jautājumi kā svarīga ziņa, kas reprezentēta 1. lappusē, bijuši laikrakstā *Час* (32%) un *Latvijas Avīzē* (27%), visretāk kā pirmās lappuses materiāls tas bijis *Vakara Ziņās*, *Dienā* un *Весту-Сегодня*. Samērā bieži laikrakstos tie ievietoti 2. un 3. lappusē: pie redakciju komentāriem vai nacionālajām ziņām.

3.1.2. Materiāla žanrs visbiežāk bijis analītisks raksts (35%) vai komentārs (23%), izmantoti arī portretapraksti un intervijas (23%). Par šīm tēmām maz ziņu materiālu, reti izmantoti mākslinieciskie žanri. Vairumā avīžu dominē raksti, taču *Latvijas Avīzē* biežāk izmantots redakcijas komentārs. Savukārt *Час*, *Телеграф* un *Vakara Ziņas* bieži izmantojuši intervijas un aprakstus.

3.1.3. Attieksmes paudeji. Ļoti reti diskutējās iesaistījušies paši lasītāji – tikai 14 vēstules visos izdevumos kopā (4%). Cilvēku domas ļoti reti šajos materiālos parādās arī kā žurnālistu aktīvas izjautāšanas rezultāts: attieksmes subjekts – lasītājs, ierindas iedzīvotājs starp citiem attieksmes paudējiem parādās tikai 8% gadījumā, t.i., pavisam 23 reizes visos izdevumos kopā. Valsts ierindas iedzīvotājus kā attieksmes paudējus biežāk izmanto *Latvijas Avīzē* un *Час*. Tātad varam teikt, ka šo tēmu reprezentācijā izteikti dominē redakcijas un žurnālistu viedokļi (45%). Mazliet biežāk nekā parasti laikrakstu tekstos parādās arī pašu analizējamo grupu pārstāvju viedokļi (12%), tūlīt seko valsts institūciju pārstāvji un ierēdņi (11%), bet ekspertu un politiķu izteikumi ir gandrīz līdžīgā skaitā (9 un 8%). Taču šī aina atsevišķos izdevumos ir ļoti atšķirīga. Laikrakstā *Весту-Сегодня* attieksmes galvenokārt pauž žurnālisti (70% visu attieksmju izteicēju), līdzīgi arī *Vakara Ziņās* (63%) un *Час* (51%). Pārējos izdevumos attieksmes subjekti bijuši daudzveidīgāki, īpaši avīzē *Телеграф*. Starp latviešu izdevumiem žurnālistu izteikumi dominē *Latvijas Avīzē*. Institucionāli avoti izmantoti *Dienā*, bet laikraksts ļāvis izteikties arī pašiem grupu pārstāvjiem. Visvairāk neatribotētu attieksmju paudēju izmantots *Latvijas Avīzē* un *Vakara Ziņās*. Arī informācijas aģentūru un statistikas, kā arī aptauju rezultāti izmantoti visos laikrakstos, visbiežāk *Latvijas Avīzē* un *Час*.

3.1.4. Kopumā visbiežāk pieminētā **grupa (objekts)** ir krievi (krievvalodīgie) – 41% no visiem pieminēšanas gadījumiem. Seko latvieši – 15%. Pilsoņu un nepilsoņu, kā arī labējo un kreiso identifikācija ir līdzīga – 8%, pieminēti arī igauņi un lietuvieši. Šajā periodā pieminētas arī citas grupas – 8%. Starp tām ir latgalieši, vispārināts apzīmējums “mazākumtautības”, kā arī labējie un kreisie ekstrēmisti – 6%. Reti parādās citu Latvijas tautību pārstāvji – baltkrievi un ukraiņi, kā arī poļi (3 un 1%). Ļoti reti šajā laikā pieminēti cilvēki ar īpašām vajadzībām – 1,8%.

“Svešo” grupu identifikācijā izmantoti gan neitrāli apzīmējumi, gan disfēmismi un apzīmējumi ar viegli ironisku vai nicinošu nokrāsu: “leiši”, “krievu skolu Staļingradas karotāji”, “latviešu nacionālisti”, “nacionāli norūpējušies” (“национально озабоченные”), “titulnācija”, “etnoradikāļi”, “fašisti”.

Krievu laikrakstos biežāk lietotas neitrālas pašidentifikācijas “krievi”, “krievvalodīgie”, “krievu lingvistiskā minoritāte”, “krievu kopiena”, “krievu diaspora” un ironisks nepilsoņu apzīmējums “фиолетовая часть населения” (pēc nepilsoņu pases krāsas).

Laikraksti latviešu valodā pašus latviešus piemin ļoti reti vai nemaz. *Neatkarīgajā un Latvijas Avīzē* visbiežāk minēti krievi, *Vakara Ziņās* biežāk pieminētas citas grupas. Starp visiem laikrakstiem latviešus visbiežāk pieminējusi *Latvijas Avīze* (35%) un *Час* (31%). Krievi visbiežāk minēti laikrakstā *Час* (37%) un *Latvijas Avīzē* (27%). Ekstrēmistus piemin *Час*, *Latvijas Avīze* un *Diena*.

3.1.5. Reprēzentācijā dominē **grupas** līmenis – 54%, grupas un indivīds – 27%. Retāk pieminēto grupu pārstāvji reprēzentēti tikai kā indivīdi – 19%. Individualizēta reprēzentācija visraksturīgākā *Vakara Ziņām* un *Весту-Сегодня*. Arī *Час* grupas bieži piemin, rādot atsevišķu personu. Taču *Час*, kā arī *Latvijas Avīze* bieži runā par sociālajām, etniskajām grupām.

3.1.6. Visiem laikrakstiem šie jautājumi bijuši ļoti svarīgi – latvieši un krievi visbiežāk minēti **galvenās tēmas** kontekstā (70%) vai kā svarīga papildtēma (21%). Tajos gadījumos, kad *Diena* par šiem jautājumiem vispār rakstījusi, tā ir bijusi materiāla galvenā tēma. Citos laikrakstos, īpaši *Vakara Ziņās* un *Телеграф* šīs sociālās grupas tiek pieminētas arī citu tēmu sakarā.

3.1.7. Attieksme pret grupām un indivīdiem ir ļoti dažāda – varāk nekā trešajā daļā analizēto materiālu tā ir neitrāla – 35%. Sastopama arī pozitīva attieksme – 25%, negatīva – 21% un ironiska – 8%. 12% gadījumu paustas pretrunīgas attieksmes. Avīzēs *Diena*, *Телеграф*, kā arī *Весту-Сегодня* dominē neitrālas attieksmes pret minētajām grupām.

Ironiskas attieksmes visbiežāk sastopamas laikrakstā *Час*, dažādas, pretrunīgas – *Latvijas Avīzē*. Visvairāk negatīvu attieksmju ir *Latvijas Avīzē* un *Час*.

3.1.8. Materiālu **tēma** trešdaļā gadījumu ir izglītības, valodas un identitātes jautājumi (29%), diezgan daudzos materiālos sastopamas vairākas tēmas (19%), abas grupas pieminētas arī materiālos par politisko situāciju Latvijā (17%), kā arī rakstos, kas speciāli veltīti integrācijas, tolerances un globalizācijas jautājumiem (11%). Pētāmās grupas tiek reti pieminētas ekonomiskās un demogrāfiskās situācijas analīzes kontekstā, arī runājot par diskrimināciju darba tirgū vai antisociālu uzvedību. Nedaudz biežāk tās pieminētas materiālos par kultūru un sociālajiem jautājumiem (6%). Krievu laikrakstos latvieši un krievi galvenokārt parādās rakstos par izglītību, identitātes un valodas jautājumiem.

Par neiecietību un integrāciju biežāk rakstīts *Latvijas Avīzē*, politiskā situācija saistībā ar latviešu un krievu pieminēšanu visbiežāk apskatīta laikrakstā *Час*. Sociālie jautājumi interesē *Latvijas Avīzi* un *Весту-Сегодн*, kultūras notikumu sakarā grupas minētas laikrakstā *Час* un *Vakara Ziņās*. Izglītības un valodas tematika dominē laikrakstā *Час*.

3.1.9. Ir skaidrs, ka minētās tēmas un subjekti galvenokārt aprakstīti **Latvijas kontekstā** – 80% gadījumu ir Latvijas situācijas apraksts, tikai nedaudz pieminēta arī ārzemju prakse situāciju risināšanā (12%). Lokālais konteksts dominē gandrīz visos izdevumos, ārzemju pieredzi biežāk piemin *Neatkarīgā* un *Vakara Ziņas*.

3.1.10. Laika dimensija neapšaubāmi ir tagadnes situācijas raksturojums (75%), ir arī materiāli, kuros pieminētas vairākas dimensijas (15%), tikai pagātnes konteksts reprezentēts nelielā daļā materiālu (6%). Vismazāk ir rakstu, kuros būtu iezīmēta nākotnes perspektīva (4%). Par nākotni un pagātņi neraksta *Телеграф* un *Neatkarīgā*.

3.1.11. Grupu **identitāti** raksturo galvenokārt izcelsme un statuss (58% gadījumu), 15% gadījumu tas saistīts ar sociāli ekonomiskiem grupu raksturojumiem un kultūras iezīmēm – reliģiju, paradumiem (12%). Samērā reti sastopama grupu stereotipizēta uzvedība saistībā ar antisociālu uzvedību (8%). Sociāli ekonomisks grupu raksturojums satopams *Neatkarīgajā*, izcelsme un statuss dominē laikrakstā *Час*.

3.1.12. Starpetnisko attiecību novērtējums fiksēts gandrīz 200 gadījumos, starp tiem visbiežāk konstatēts sadalījums “mēs/viņi” (38%), grupas saistītas ar pozitīvām vai negatīvām darbībām (25%) vai skatītas no upura perspektīvas (15%). Grupas vainošana (atbildības uzlikšana) vai sadalījums labajos un sliktajos konstatēts retāk (12 un 10%). Sadalījums labajos un sliktajos nav konstatēts laikrakstu *Diena*, *Vakara Ziņas* un *Телеграф* materiālos. Visbiežāk tas sastopams laikrakstos *Час* un *Latvijas Avīze*.

3.1.13. Starp 279 gadījumiem, kad mēģināts noteikt **diskursa tipu**, pusē gadījumu tas bijis iekļaujošs, 27% gadījumu to bijis grūti konstatēt, 23% gadījumu diskurss ir izslēdzošs. Aplūkojot atsevišķus laikrakstus, *Час*, *Весту-Сегодня* un *Neatkarīgajai* raksturīgs iekļaujošs diskurss, grupu izslēdzošs diskurss visvairāk raksturīgs *Latvijas Avīzei*.

3.1.14. Redakcionālā darbība (**argumentācija**) šo sarežģīto problēmu analīzē vairāk nekā pusē gadījumu (55%) vērtējama kā racionālā analīzē balstīta, taču 26% gadījumu konstatēta emocionāla attieksme vai dažādi argumentācijas veidi (12%). Reti fiksēts sensacionālisms (7%) – laikrakstos *Час*, *Весту-Сегодня*, *Vakara Ziņas*. Emocionālu attieksmju nav *Dienā* un *Neatkarīgajā*, bet visbiežāk tās sastopamas laikrakstos *Час* (51%), *Весту-Сегодня* (21%) un *Latvijas Avīzē* (15%).

3.1.15. Kopumā vērtējot to, kādas **redakcionālās stratēģijas** konstatējamās publikācijās par šiem jautājumiem, biežāk fiksēti neiecietīgu attieksmi veicinoši paņēmieni (40%), neiecietību nosodoša attieksme konstatēta 30% gadījumu, dialogs, vairāki viedokļi vienkopus – 29% gadījumu. Neiecietīgu attieksmi veicinošas stratēģijas biežāk konstatētas laikrakstā *Час*, *Весту-Сегодня* un *Latvijas Avīzē*.

3.1.16. Argumentācija strīdos par izglītības likumu bija fiksēta 216 gadījumos. Trešdaļā gadījumu argumenti saistās ar izglītības kvalitāti, gandrīz tikpat – dažādu, citu argumentāciju, 11% minēta valodas iespējamā zaudēšana, 10% - divkopienu valsts veidošanās un argumentu saistīšana ar citu politisku prasību izvirzīšanu. 8% gadījumu argumenti saistās ar vēsturisko taisnīgumu un citām vēstures interpretācijām. Izglītības kvalitāte kā arguments izmantots visos laikrakstos, visbiežāk *Час* un *Latvijas Avīzē*. Par valodas zaudēšanu norūpējies laikraksts *Час*, divkopienu valsts kā realitāte un politiskas prasības pieminētas *Час* un *Latvijas Avīzes* materiālos.

3.1.17. Šajā posmā un tēmu kontekstā fiksēti arī **rasisma dažādu formu reprezentācijas** gadījumi – kopā 132 reizes. Biežāk minētā ir institucionālā diskriminācija (60%) vai minoritāšu, nepilsoņu grupu protesta akcijas (24%). Sadzīves diskriminācija un aizpriedumi konstatēti tikai 8 gadījumos (6%). Ļoti reti fiksēta vairākuma mobilizācija, protests (3%), kā arī plaši izplatīti aizpriedumi aptaujās (2%).

3.1.18. Rasisma un neiecietības izskaidrošana vai attaisnošana sastopama kopumā 76 gadījumos. Visbiežāk minēta elites nespēja pret to cīnīties (38%), tolerances trūkums un ideoloģijas un negatīvas informācijas ietekme (18%), zināšanu un dialoga trūkums ar “citu”. Cīņu par resursiem piemin tikai visas trīs krievu avīzes, biežāk – *Час*. Arī politiskajai elitei biežāk pārmetumus izsaka laikraksts *Час*.

3.1.19. Vēl retāk sastopamas **rasisma un neiecietības nolieguma stratēģijas**. Tās saistītas ar attaisnojumu (vairāk nekā trešdaļā gadījumu), pārformulēšanu vai upura vainošanu (22%), kā arī neiecietīgas attieksmes mīkstināšanu (11%). Pozitīvā diskriminācija nosodīta tikai vienu reizi.

3.1.20. Rasistisku, neiecietības incidentu reportēšanā konstatēts, ka 43% visu gadījumu parādīti tikai savas grupas, tāpat vienas puses viedokļi, 29% gadījumu pieminēti abu pušu argumenti un izteikumi, 20% gadījumu pieminēti un kritizēti arī oponenti, bet nedodot tiem vārdu un neminot viņu argumentāciju. Tikai oponenta argumenti un avoti materiālos izmantoti reti. Abu pušu argumentācija biežāk sastopama *Dienas*, *Neatkarīgās* un *Вести-Сегодня* materiālos. Laikrakstā *Час* dominē tikai savas grupas argumenti (51%), pretējā puse tikai pieminēta (25%).

3.1.21. Kādi priekšlikumi tiek izvirzīti? 63% gadījumu minēts, ka nepieciešami politiski lēmumi – izmaiņas likumdošanā, 11% izteikumu ir par vienlīdzīgu iespēju politiku, 9% par minoritāšu un NVO iniciatīvām, 7% par multikulturālisma iniciatīvām, vēl 7% par sabiedrības mobilizāciju cīņai pret neiecietību. Dažas reizes pieminēti arī problēmas apzināšanās pasākumi, konferences. *Vakara Ziņas* un *Вестни-Сегодня* piedāvā dažādas iespējas, *Час* – 80% gadījumu – izmaiņas likumdošanā.

3.2. Kategoriju saistība

Tie materiāli, kuros pieminēti krievi, biežāk atrodami pirmajā vai komentāru (2.-3.) lappusē, skaitliski nelielās Latvijas minoritātes galvenokārt pieminētas rakstos, kas atrodami citās laikrakstu lapās. Grupas līmenī visbiežāk minēti krievi (41%), latvieši (16%), pilsoņi/nepilsoņi (14%). Individīda līmenī arī dominē krievu un latviešu pārstāvji (31 un 24%), kā arī kreiso/labējo pārstāvji (13%).

Analizētajā periodā laikrakstos kopumā pret latviešiem visbiežāk pausta negatīva attieksme (34%), neitrāla un pretrunīga (katra pa 16%). Pret krieviem galvenokārt pausta neitrāla attieksme (34%), pozitīva (32%) vai negatīva (19%). Pret baltkrieviem, ukraiņiem, poļiem paustas tikai pozitīvas un neitrālas attieksmes, pret igauņiem un lietuviešiem paustās attieksmes ir dažādas – gandrīz vienāds skaits neitrālu, pozitīvu, pretrunīgu un negatīvu attieksmju. Pret ekstrēmistiem pausta neitrāla un negatīva attieksme, pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām – pozitīva un neitrāla, pret pilsoņiem/nepilsoņiem un labējiem/kreisajiem – galvenokārt neitrāla attieksme.

Lielākās Latvijas grupas parādās materiālos, kuros galvenā vai papildtēma saistās ar šo grupu. Ja nelielās Latvijas minoritātes tiek pieminētas, tas notiek galvenās tēmas kontekstā.

Žurnālisti pret minētajām grupām biežāk pauž neitrālas un pozitīvas attieksmes (33 un 27%), negatīvas (18%) un ironiskas (16%). Tieši žurnālisti salīdzinājumā ar citiem izteikumu autoriem visbiežāk lieto ironiju. Lasītāji pauž pārsvarā pretrunīgas un negatīvas attieksmes (39 un 30%), ierēdņi – neitrālas, negatīvas un pretrunīgas. Partiju pārstāvji pauž negatīvas, neitrālas un pretrunīgas attieksmes, bet speciālisti – galvenokārt neitrālas. Vienīgi paši pieminētie grupu pārstāvji izsaka pozitīvus vērtējumus.

Salīdzinot dažādās grupas un to identitātes raksturlielumus, redzams, ka latviešu un krievu raksturojums saistīts ar statusu, kā arī kultūras atšķirībām. Minoritātes parasti ir identificētas ar izcelsmi, cilvēki ar īpašām vajadzībām saistīti ar sociāli ekonomisko raksturojumu, bet pilsoņi/nepilsoņi un kreisie/labējie – ar statusu un sociāli ekonomisko raksturojumu. Ekstrēmisti un krievi raksturoti arī stereotipizēti.

Igaņņi, lietuvieši, baltkrievi, ukraiņi un ekstrēmisti minēti arī ārzemju notikumos, visas pārējās grupas minētas galvenokārt Latvijas kontekstā.

Ekstrēmistu reprezentācijai izmantots pārsvarā izslēdzošs diskurss. Analizēto materiālu lielākā daļa ir krievu laikrakstos, ar to izskaidrojams galvenokārt iekļaujošs diskurss, runājot par krieviem, kreisajiem. Latvieši pieminēti iekļaujošā un izslēdzošā diskursā.

3.2.1. Laikrakstu atšķirīgās stratēģijas

Kopskaitļi un materiālu žanriskais un tematiskais sadalījums rāda, ka laikrakstiem ir atšķirīgas stratēģijas šo jautājumu reprezentācijā.

Laikrakstos *Diena* un *Телеграф* atrodami ziņu materiāli un ne pārāk apjomīgas notikumu reportāžas un kongresa atreferējumi. Attieksmes ir skaidri paustas, bet diskursi nav konfrontējoši un ķildīgi. Taču, lasot šīs avīzes vien, nav iespējams rast priekšstatu par to, kāda konfrontācija valda tajās informatīvajās telpās, kuras izmanto laikrakstu *Час* un *LA* lasītāji. Laikrakstu *LA* un *Час* žurnālisti ir visaktīvākie šo norišu un problēmu reprezentācijā. Tiek izmantoti daudzveidīgi žanri – apjomīgas reportāžas, asi komentāri, tautas intervijas ar atbalsta vai protesta izteikšanu reformai, krievu kopienas kongresam un badošanās akcijām; te sastopama regulāra atsaukšanās vienā avīzē uz otras publikācijām un asas, ironiskas reakcijas uz tām. Ir daudz fotogrāfiju no notikumu vietām, pārpublicēti kritizētā preses izdevuma kļiedzošākie virsraksti.

Час dramatisē un heroizē notikumus, žurnālisti izmanto bada streika norises, lai uzturētu tēmu laikraksta dienas kārtībā, uzskaitot streika dienas, integrācijas ministra apciemojumu, sabiedrības atbalsta vēstules un aicinājumus streikošanu izbeigt. Te labi saskatāma mediju pētnieku uzrādītā mūsdienu tendence saplūst mediju notikuma – uzveduma – iniciatoriem, atspoguļotājiem un skatītājiem, kā arī publiskajai

žurnālistikai raksturīgā tendence, kad žurnālists pats rada ziņu un to atspoguļo: I. Vatoļins ir žurnālists, kurš par šiem jautājumiem regulāri raksta laikrakstā, viņš ir badastreika dalībnieks un apraksta savas izjūtas avīzē⁵¹ (Abercrombie, Longhurst 1998; Johnson-Cartee 2005).

Laikrakstā *LA* līdzās reformas atbalstītāju emocionālam nosodījumam un neargumentētai kritikai atrodams arī apjomīgas intervijas un diskusijas par integrācijas procesiem un izglītības reformu, divām informācijas telpām.⁵²

Laikrakstam *Neatkarīgā* raksturīga neitrāla nostāja, racionāla analīze un pozīcija – kas negrib, lai nemācās latviski, sekas paši izjutīs darba tirgū. Te analizēts iecerētais mazākumtautību izglītības likums⁵³, aplūkoti Latvijas, Baltijas krievu identitātes jautājumi un analizētas krievu kopienas konsolidācijas tendences⁵⁴.

Весту-Сегодня saturā vērojamas nekonsekvences – gan ļoti asa, reformu noliedzoša attieksme un intensīva šo notikumu reprezentācija un raksti pret asimilāciju, gan “citādo” – dažādu etnosu pārstāvju kultūras aktivitāšu pozitīvs pozicionējums, gan negaidīti naidīgi ironisks materiāls par I. Akurāteres albumu “Russkije...”, kas visās citās avīzēs pozicionēts neitrāli vai pozitīvi.⁵⁵

Notikumu ierāmējums krasi atšķiras ne tikai komentāros, bet arī ziņu materiālos un reportāžās.

Diena, atreferējot krievu kopienas kongresā notikušo⁵⁶, izceļ strīdus par to, vai kongresa mērķis ir kopt visu mazākumtautību kultūru un vai baltkrievi, ukraiņi un krievi visi uzskata sevi par krieviem.

LA reportāža ir apjomīgāka, izcelts kongresa gatavotāju mērķis sadalīt Latvijas sabiedrību divās kopienās – latviešu kopienā un “krievvalodīgo kopienā” un “proporcioniāli pārdalīt Latvijas valsts budžetu”, kā arī veikt citus pasākumus, kas atbalsta uzņēmējus un darba meklētājus pēc valodas principa.⁵⁷

⁵¹ Skat., piem. Ватолин, И. (2004) “Дневник голодовки. День 18-й. “, *Весту-Сегодня* 10 сент.

⁵² Mūrniece, I. (2004) “Ko varam un ko nevaram ļaut”, *Latvijas Avīze* 20. janv.

⁵³ Avotiņš, V. (2004) “Pārkalsim mītiņus skolās”, *Neatkarīgā* 13. sept.

⁵⁴ Avotiņš, V. (2004) “Sev citi? Mums citi?”, *Neatkarīgā* 7. sept.

⁵⁵ Шунин, А. (2004) “Цель – русские”, *Весту-Сегодня* 6 янв.

⁵⁶ Грїнума, I. (2004) “Krievu kopienas kongresā ķīvējas par varu”, *Diena* 13. sept.

⁵⁷ Mūrniece, I. (2004) “Krievu kopienas” prasības aug”, *Latvijas Avīze* 14. sept.

Krievu izdevumos kongresa norise atspoguļota visapjomīgāk, te izskan aicinājumi uz izšķirošu vienotību, izcelts “latviešu kopienas” pārstāvja apsveikums, no Latvijas izraidītā aktīvista telefona zvans, kopienas izvirzītie politiskie mērķi.

LA reportāžās no reforma dominē viens skatījums – (“revolūcija nesanāca”, “šovs”, „pieaugušie huligāni”, pārmetumi, ka krievu laikrakstu žurnālisti pārspīlē notikumu dalībnieku skaitu: 5000 dalībnieku vietā 30 000)⁵⁸, krievu laikrakstos – cits: notikumi tiek glorificēti, izmantota militārā terminoloģija (“Уже стояли в полной боевой готовности”, “угадываются нотки агрессии” (*Телеграф*); “русские уходят, но не сдаются”, “Ударный понедельник” (*Вести-Сегодня*) vai nicinoši izteikumi par latviešu valodas prasmes pielietojamību. Piemēram, komentārā (Faksimile), runājot par pāreju uz latviešu valodu, kas nodrošināšot “кокурентноспособность на рынке”, autors tic tikai tam, kas attiecas uz tirgu – Centrālo, Vidzemes, Āgenskalna. Tieši tur, spriežot pēc autora pieredzes, savas zināšanas var izmantot citvalodu iedzīvotāji.⁵⁹

Deputāts un žurnālists N. Kabanovs jau janvārī draud, ka septembrī gaidāms situācijas neformālas attīstības scenārijs, kad varas pārstāvjiem būs vajadzīgs daudz minerālūdens, lai uzdzertu nomierinošām zālēm. “А наше дело – предупредить.”⁶⁰

Latviešu valodas presē un dokumentos krievu valodas apguve tiek pielīdzināta sveļvalodas apguvei. Krievu presē par valsts valodas mācīšanos nereti teikts, ka tā ir svešas valodas mācīšanās (“чужой язык”). Pirmais apzīmējums vairāk saistāms ar lingvistisku terminu, kaut arī krievu valodas izplatības un pieejamās vides dēļ tā nav tipiska svešvaloda. Otrs apzīmējums vēl spēcīgāk demonstrē norobežošanos no svešā.

Neiecietības un pretnostatījuma diskurss labi saredzams virsrakstu salīdzinājumā.

⁵⁸ Antonevičs, M. (2004) “Ar vēsu prātu”, *Latvijas Avīze* 3. sept.

⁵⁹ Филатов, В. (2004) “Тык-шоу”, *Час* 15 мая

⁶⁰ Кabanов, Н. (2004) “Поздно будет пить “Виши”, или Ванга с Домской площади”, *Вести-Сегодня* 8 янв.

Virsrakstu freimi

“Nedrīkst piekāpties mītiņotājiem”

“Viens liels balagāns” (par OKROL kongresu, LA 3. sept.)

“Perēklis Rīgas centrā” (par Maskavas namu Rīgā, LA 14. sept.)

“Apspļaudītāji” (LA, 4.sept.)

“Staljingrada pie IM durvīm”(LA, 13. janv.)

“Ugunsbīstams uzbrauciens” (LA, 14. janv.)

“Бешенство коричневых” (*Вести-Сегодня*, 19.okt.)

“Гардаюгенд – на марше” (*Вести-Сегодня*, 19.okt.)

“Железной рукой в светлое будущее” (*Телеграф*, 18.janv.)

“Русские идут” (*Телеграф*, 7. sept.)

“Sparisbo reforme!” (*Вести-Сегодня* 8. sept.)

“Депортация инакомыслия” (*Вести-Сегодня*, 6.sept.)

“Балтобред в сиреновой обложке” (*Вести-Сегодня*, 9. sept.)

“Мученики и “фашист”” (*Вести-Сегодня*, 9. sept.)

“Они меня запомнят надолго!” (*Вести-Сегодня*, 16. sept.)

“Скрытый этноцид” (*Вести-Сегодня*, 17. janv.)

3.2.2. Analīze un racionāla diskusija

Racionāla analīze un dialoga meklējumi pazūd starp ķildām, monologiem, notikumu dramatisko reprezentāciju. Bet tāda reizēm ir saskatāma abu valodu izdevumos - Pimenova ierosinājumos, kā abām pusēm ar godu iziet no situācijas, *Neatkarīgās* žurnālistu analīzēs.

Piemēram, būtiski ir materiāli, kuros mēģināts analizēt kreisi labējo un etnisko partiju dalījumu, kas lielā mērā ietekmē Latvijā notiekošos procesus: te atzīmējama diskusija starp V.Avotiņu, kurš runā par Latvijas kreiso un labējo partiju politisko ideju trūkumu iepretim varas patēriņam un nodrošinājumam⁶¹, un A. Panteļevju, kurš pievēršas politiskā kreisuma analīzei:

Vislielākā ķibe ir tā prokrievisma ēna, kas Latvijas iedzīvotāju apziņā ir stabili pārklājusies pār kreisumu Latvijā. To pamatā nosaka divi faktori. Pirmkārt, tā ir nelaimīga vēsturiskā atmiņa, jo kā vairākums no mums to samērā pamatoti interpretē, tieši *krievi* pie mums iedibināja kreisuma varu tā visidiotiskākajā veidolā – kā komunistisku diktatūru. Turklāt šī diktatūra latviešu apziņā palikusi kā etniska

⁶¹ Avotiņš, V. (2004) “Nav tādu partiju”, *Neatkarīgā* 20. janv.

pazemojuma laiks. Otrkārt, jau pēc neatkarības atgūšanas, PCTVL grupas politiskie spēki (arī jurkānieši!), no vienas puses, un latviskie labējie, no otras puses, ir stipri pacentušies ar primitivizētas nacionālās politikas palīdzību sadalīt savā starpā vēlētāju pēc nacionālās pazīmes.⁶²

Tomēr atšķirības (saasinājums – nogludināšana) vērojamas pat socioloģisku pētījumu rezultātu reprezentācijā – LA plašā materiālā detalizēti izklāsta Baltijas Sociālo zinātņu institūta veiktā pētījuma secinājumu par krievu un latviešu apdaraudēfības sajūtu un tās dažādajiem cēloņiem, par to, ka latviešu atbildēs izpaužas minoritātes kompleksi, bet krievi jūtas kā majoritāte.⁶³ Turpretim krievu presē uzsvērti sensacionāli momenti, kuros parādās krievu un latviešu respondentu vienoti neiecietīgā attieksme pret Latvijā svešām tautībām un reliģijām, kaut arī to pārstāvēto negatīvo attieksmju īpatsvars procentos nav liels.⁶⁴

3.2.4. Argumentācija

Latviešu presē trūkst reformas īstenotāju kļūdu un neelasīgās pieejas analīzes, kā arī žurnālistu aktivitāšu, aicinot speciālistus izteikties par dažādiem reformas īstenošanas variantiem un iespējamām perspektīvām un sekām, ir sastopami pozitīvi latviešu valodas apgūšanas piemēri, bet trūkst konkrētu cilvēku vai situāciju aprakstu, kuros parādītos bilingvālās apmācības grūtības un problēmas. Savukārt krievu presē pilnīgi ignorēta analīze par sekām, kādas varētu būt, ja valodu politikā nekas nemainītos vai mainītos kardināli (kas notiktu ar latviešu valodas lietojumu). Te visi izteiktie argumenti izmantoti tikai reformas kritikai, turklāt daudzi no tiem ir pretrunīgi un viens otru apgāž.

Minēsim dažus piemērus.

Tiek atzīts, ka daudzi krievi sūta bērnus latviešu skolās, un doti reāli piemēri, kad bērni ārzemēs veiksmīgi apgūst priekšmetus svešajā valodā (krasa valodas vides maiņa), bet kā psiholoģiska trauma tiek reprezentēta bērnu pakāpeniska pāreja uz latviešu valodu atsevišķu priekšmetu apmācībā.

⁶² Panteļejevs, A. (2004) “Klibojam bez vienas kājas”, *Neatkarīgā* 13. janv.

⁶³ Mūrniece, I. (2004) “Latvieši jūtas apdraudēti”, *Latvijas Avīze* 7. sept.

⁶⁴ Мамыкин, А. (2004) “Кого у нас не любят”, *Вести-Сегодня* 10 авг.

Vairākkārt atzīmēts, ka neviens nav pret to, ka latviešu valoda jāzina visiem, bet citviet kritizēta prasība visiem skolotājiem mazākumtautību skolās zināt latviešu valodu.

Ir prasība palielināt latviešu valodas stundu skaitu, bet nemācīt priekšmetus latviski un reizē sūdzēšanās par latviešu valodas vides trūkumu, kur apgūto lietot un nostiprināt.

Bažas par kvalitatīvu skolotāju kadru trūkumu (krievu skolotāju grūtības izklāstīt vielu latviski) – iepretim bailēm no šo skolotāju atlaišanas.

Krievu laikrakstos vairākkārt sastopamās bažas par iespējamo asimilāciju mijas ar pretēju ideju sludināšanu, pierādot, ka balti pamazām izmiruši, krievu joprojām ir daudz, jo viņi pieņēmuši savā vidē talantīgus cittautesus un padarījuši tos par savējiem: “Но доминировало все же вполне мирное стремление чужое сделать своим. Люди сами выбирали в пользу русского”.⁶⁵

Šis L. Fedosejeva materiāls sākas ar Gardas ideju izklāstu par “vēlmi attīrīt Rīgu no krieviem”, tālāk šī ideja tiek prasmīgi attiecināta uz visiem latviešu politiķiem, un pēc tam parādīts, ka vēsturiski šāda norobežošanās ved pie izmiršanas. Savukārt iepriekš citēto neizbēgamo rusifikācijas praksi, pēc autora domām, pierāda mūsdienu piemērs, kad daži krievu bērni dārziņā liek visiem pāriet uz krievu valodu un “pieņemt krievu vērtības”.

Ignorēšana, vienas puses vērtību uzspiešana, monologs vai ķildu dialogs, oponenta argumentu neuzklausīšana un neapspriešana – tas viss veido vispārēju neiecietības diskursu.

3.3. Preses diskurss

Šī īsā perioda kontentanalīzes salīdzinājums ar gada laikrakstu analīzi parāda, ka pretnostatījums medijos ir starp lielākajām Latvijas sabiedrības grupām, dažādu politisko partiju un grupējumu pārstāvjiem un galvenie neiecietīgu izteikumu iemesli ir saistāmi nevis ar sadzīves aizspriedumiem pret tradicionālajām nelielajām nacionālajām minoritātēm vai citām rasēm, bet gan ar pretējiem viedokļiem par Latvijas politikā svarīgiem jautājumiem – pilsonību, valodas lietojumu, izglītības reformas mērķiem, realizācijas veidiem.

⁶⁵ Федосеев, Л. (2004) “Инстинкт самоуничтожения?“, *Час* 10 сент.

Neiecietību veicinošas prakses šajā laikā ir:

1. No vienas puses – ar izglītības reformu un protesta akcijām saistīto notikumu dramatisācija (militāras terminoloģijas lietošana, pretēju viedokļu paudēju diskreditācija vai neminēšana vispār), no otras – protesta akciju un protestētāju argumentācijas minimāla iekļaušana mediju saturā.
2. Galveno, svarīgāko apspriežamo jautājumu un stratēģiskā redzējuma vai iespējamo seku analīzes aizvietošana ar vienpusējiem argumentiem vai piemēriem, kas ilustrē tikai vienas puses viedokļus un domāšanas loģiku, nevis tās konfrontē nolūkā nonākt pie kāda rezultāta vai kompromisa.
3. Informācijas avotu, aktoru izvēle veicina galēju, radikālu spriedumu parādīšanos, mazāk tiek reprezentēti mērenākā vairākuma vai šajos procesos tieši iesaistīto cilvēku viedokļi:
 - a. Materiālu autori nereti ir nevis neitrāli žurnālisti vai speciālisti, bet gan aktīvi cīnītāji par vai pret konkrēto parādību, piemēram, deputāts un žurnālists N.Kabanovs (*Вестни-Сегодня*); žurnālists un aktīvs Krievu skolu aizstāvības štāba loceklis un badošanās akcijas dalībnieks I.Vatoļins (*Час*); *Latvijas Avīzes* autors un kustības “Visu - Latvijai” aktīvists R. Dzintars; politiķis, deputāts un pedagogs J. Pliners (*Час, Вестни-Сегодня*). Šo vārdu uzskaitījums parāda, ka viņiem ir paraduma, rutinizētā un tiešā pieeja medijiem, kā arī ļoti ieinteresēta, aktīva nostāja, kas neveicina līdzsvarotu problēmu reprezentāciju vai citu viedokļu parādīšanos.
 - b. Medijos dominē politiskās elites pārstāvju viedokļi, turklāt reformas atbalstītājus pārstāv galvenokārt Izglītības ministrijas darbinieki, tātad ierēdniecība, nevis zinātnieki, mācību grāmatu autori, skolotāji, kas strādā abu valodu vidē, intelektuāļi, skolēni, studenti vai vecāki.

Daži diskursa piemēri ilustrācijai. Krievu prese emocionāli vērtē radikālo latviešu organizāciju un politiķu naidīgos izteikumus (LNF, Nacionālo Spēku Savienības, “Visu – Latvijai”): “Для очищения Латвии необходима многолетняя, тщательно проработанная

государственная программа репатриации”,⁶⁶ “Высшим Разумом каждому народу назначена своя территория”.⁶⁷ *Час publicē NSS partijas programmu, kuras mērķis ir latviskā Latvija, bet nācijas izdzīvošanas pamatā – stingras latviešu ģimenes, augsta morāle un sabiedrības vispārējā militarizācija kā valsts un nācijas drošības garants.*⁶⁸ Atšķirīgs, liberāls politiskās elites viedoklis avīzē neparādās, radikāļu izteikumi netiek nosodīti un komentēti, nav politiķu un tiesībsargājošo iestāžu reakcijas. Avīze līdz ar to attiecina radikālos viedokļus arī uz “latviešu valdošo eliti” un latviešiem kopumā. Šāda taktika krievu auditorijā var uzturēt spriedzi un nedrošības sajūtu, attaisnojot aktīvas pretreakcijas un vispārinājumus, jo krievu auditorija nelasa *Dienu* vai *Neatkarīgo*, kuras nerepresentē A.Gardas un viņa izdevuma *DDD* idejas; krievu prese arī neņem vērā aptauju datus un vēlēšanu rezultātus, kuri apliecina niecīgu atbalstu šādām idejām latviešu vēlētāju vidū. Atšķirīgs “latviešu” viedoklis izskan tikai intervijā ar *Neatkarīgās* komentētāju S.Toču, kurš aizstāv tēzi, ka pamatā ir sociālās problēmas, nevis etnokultūras.⁶⁹

Nelatviešu sociālo neviendabīgumu, kas traucē saliedētībai pēc lingvistiskā vai etniskā principa, ilustrē politisko viedokļu atšķirības starp “krievvalodīgo” partijām, viņu nespēja definēt kopīgo etnolingvistisko mērķi. Lieku reizi tas izpaužās diskusijās par TSP nākotni un politisko sāncensu J.Jurkāna un S.Dolgopolova attiecībām⁷⁰, kā arī reakcijā uz krievu skolu reformu. 2004. gada sākumā *Час* rakstā ar skaļu nosaukumu “Грядет русская солидарность” pauž, ka skolu reformas gadam jāklūst par “mūsu Solidaritātes gadu” un aicina uz pašorganizāciju un konsolidāciju.⁷¹ Kultūras un valodas identitāte tomēr nekļūst par kolektīvās kustības vienotāju. Individīdi izmanto citas taktikas, kas balstās daudzveidīgajās kolektīvajās pašidentifikācijās, kuras vēl būtu jāpēta sociologiem.

⁶⁶ Малаховский, С. (2004) “Неграждане должны уехать из Латвии без скандала”, *Час* 7 мая.

⁶⁷ Панкова, А. (2004) “Кто хочет, может идти пешком”, *Час* 2 апр.

⁶⁸ Веткин, И. (2004) “Имя ему – легион”, *Час* 2 апр.

⁶⁹ Чуянова, Э. (2004) “Сандрис Точс: “Двухобщинной Латвию делают правые””, *Час* 19 марта.

⁷⁰ Skat. Каменев, А. (2004) “Вагончик тронется. Кто-то останется...”, *Час* 16 янв.

⁷¹ Чуянова, Э. (2004) “Грядет русская солидарность”, *Час* 5 янв.

Skolu reforma ir nozīmīgākais ietvars, kurā krievu prese skata attiecības starp latviešiem un krieviem. Runājot par šo tematu, ir sastopami vispārinājumi, hiperbolas un ironija. VS paredz, ka strīdi par valodas lietošanu garantē Latvijai Maķedonijas likteni. Komentārs par okupācijas deklarācijas projektu ir veidots kā pārsātināta ironija: žurnālists skaita, cik transporta līdzekļu būs nepieciešams, lai krievus izvestu no Latvijas.⁷²

Avīze Telegraf ir nopietnāka, paužot, ka abām pusēm ir jāspēr solis pretī. T.Fasta norāda uz nesenās vēstures ietekmi uz mūsdienām, tās dažādas interpretācijas ir nesaskaņu un aizspriedumu pamats. Krievija negribot atteikties no “vecākā brāļa” sindroma, bet Austrumeiropa visu nelaimju cēloni saskata Krievijā.⁷³

Krievijas politoloģe T.Poloskova raksta par Krievijas un Latvijas stereotipizētiem priekšstatiem vienam par otru. Viņa ieskicē atšķirīgu ikdienišķo vērtību izpratni, kas rada pamatu mītiem. Piemēram, Krievija ar dažādām mērauklām vērtē valodas politiku dažādās pēcpadomju valstīs, izceļot Latvijas agresīvo politiku pret krievu skolām, bet noklusējot sliktāko stāvokli “dažās” NVS valstīs. Politoloģe atzīmē, ka Latvijas valdības nevēlēšanās veidot dialogu ar krievu skolām veicina neticību demokrātiskiem mehānismiem un agresiju jauniešos.⁷⁴ Šajā pašā viedokļu slejā redakcija izceļ “dienas citātu”: Valsts prezidente V.Viķe-Freiberga protestu pret krievu skolu reformu vērtē ar vārdiem “Tukša muca tālu skan”. Valsts galvas izteikums apstiprina T.Poloskovas tēzi par varas iestāžu nevēlēšanos iesaistīties dialogā, diskvalificējot oponentu viedokli.

Час norāda arī uz politiskās elites nekonsekvenci. Žurnālists A.Kameņevs pievērš uzmanību pretrunām V.Viķe-Freibergas izteikumos. Vienā gadījumā viņa saka, ka “Latvijai ir vajadzīgs katrs no jums. Latvija nevienu neatstums”, citā gadījumā iesaka nelojālajiem braukt uz Īriju vai Portugāli “vākt ražu”. Žurnālists uzsver, ka politiķi un amatpersonas nav uzrunājuši nepilsoņus un dažādu tautību cilvēkus ar vārdiem “Latvija ir mūsu kopīgās mājas, kļūstiet par tās pilsoņiem un mēs kopā risināsim mūsu problēmas”. A.Kameņevs raksta, ka

⁷² Шведов, А. (2004) “Как нас будут вывозить”, *Телеграф* 9 авг.

⁷³ Фаст, Т. (2004) “Старые страхи новой Европы”, *Телеграф* 14 сент.

⁷⁴ Полоскова, Т. (2004) “Возможен ли “третий путь”?”, *Телеграф* 20 авг.

pastāv neuzticība un nevēlēšanās dalīties ar politiskajiem pienākumiem un tiesībām.⁷⁵

Pētniece M. Golubeva plašā komentārā *Dienā*, akcentē, ka skolas reforma nedrīkst būt tikai mācību valodas maiņa, tai būtu jāmaina arī izglītības saturs, pielāgojoties mūsdienu dinamiskās sabiedrības prasībām. Pētniece uzsver, ka mācību grāmatās ir stipras tradicionālisma pozīcijas. “Uz agrārās, noslēgtās un tradicionālās sabiedrības vērtībām centrēts dzīves skatījums joprojām ir plaši pārstāvēts latviešu skolu mācību praksē un bieži tiek uzskatīts par to mantojumu, kas ir identitātes saglabāšanas pamatā”.⁷⁶ Nav arī diskusijas par skolas nākotni, par to, kādas prasmes un kompetences būs nepieciešamas Latvijas un ES pilsoņiem turpmāk.

S. Zankovska-Odiņa, analizējot partiju programmas pirms Eiroparlamenta vēlēšanām, raksta, ka nacionālais jautājums tajās ieņem nozīmīgu vietu. Taču politiķi nepaskaidro, kā viņi īstenos savu apņemšanos saglabāt latviešu valodu un nacionālo identitāti vai aizstāvēt mazākumtautību intereses, darbojoties Eiropas Parlamentā. “Tāpēc, visticamāk, šie solījumi paliks saukļu līmenī. Taču partijām arī šajās vēlēšanās ir izdevīgi izmantot etnopolitisko tematiku, lai pozicionētu sevi un nezaudētu savus atbalstītājus”.⁷⁷

3.4. Neiecietības retorika

Krievu un latviešu avīzes lieto apvainošanas retoriku, kuru izceļ oponents. Starp laikrakstiem *Latvijas Avīze* un *Час* risinās valodas karam līdzīga sacensība. Abas šķeļ oponentu grupu, izšķirot “labos zēnus” un “sliktos zēnus”. Latviešu preses ienaidnieks ir “štābistu” nelikumīgā darbība, bet “labie zēni” ir atsevišķie indivīdi, kas atbalsta skolu reformu. Ir izteiktas pretrunīgas mikrolīmeņa taktikas. No vienas puses, opozīciju reformai attēlo kā “krievu”, nevis “minoritāšu” protestu. Prese citē poļu, čigānu, ukraiņu u.c. etnisko grupu individuālos pārstāvjus, kuri atbalsta pārmaiņas. No otras puses, *Latvijas Avīze* tieši uzsver, ka krievu valodas aizstāvji ir ebreji

⁷⁵ Каменев, А. (2004) “Власть боится интеграции?”, *Час* 7 май.

⁷⁶ Golubeva, M. (2004) “Pārmaiņas izglītībā. Tikai mazākumtautībām?”, *Diena* 8. maijs.

⁷⁷ Zankovska-Odiņa, S. (2004) “Neizpildāmie solījumi – etniskais jautājums EP vēlēšanās”, *Diena* 2. jūn.

(T.Ždanoka, J.Pliners, B.Cilēvičs). Apelācija pie antisemītisma ir mēģinājums šķelt krievus kā potenciālo sociālo kustību.

Krievu prese raksta par latviešu politiskās elites neiecietīgo rīcību, par ko liecina jau plašs disfēmisko apzīmējumu klāsts. Atbalsta grupas latviešu vidū krievu avīzes meklē sociāli un ekonomiski neaizsargātajos iedzīvotāju slāņos, pretstatot varas eliti un nabadzīgo tautu.

Oponenta disfēmiska nosaukšana

LA	Час
Visādi štābisti	Нацики
Pašpashudinātu "kopienu" aktivisti	Латвия ...со своим "бегством от влияния России" выглядит как идиот
Tā saucamās "Krievu kopienas apvienotais kongress"	Канадский фашист (Integrācijas ministrs)
Visa šī varza	Латышские ксенофобы
Saeimā starp simts "gudrajām galvām"	Rusofobi
tāpat ir pietiekami daudz visādu sprukstiņu, mēlnešu un par dārzniekiem ievēlēto āžu	Etnokrāti
"tādi frukti kā Pliners un Buzajevs"	nacionālradikāļi
	зашоренные на исторических темах политики,
	"озабоченные" правящие

Naida retorika ir īpaši raksturīga ministra K.Šadurska runām par skolu reformas oponentu (LAŠOR, Krievu skolu aizstāvības štābs) aktivitātēm. Izglītības un zinātnes ministra vārdu krājumu veido naidīga leksika, disfēmismi: "melnie" un "reakcionārie spēki" "ignorē likumus", "ņirgājas par sabiedriskās kārtības noteikumiem", "kurina naidu", "kūda", "draud", "rīkojas destruktīvi", visbeidzot, viņu ķeršanās pie "terorisma" liecina par viņu "agoniju".⁷⁸

Komentējot ministrijas durvju dedzināšanu, 12. janvārī ministrs nāca klajā ar oficiālu rakstisku paziņojumu (skat. pielikumā 6.1), kurā ministrs nolād visus oponentus *en masse*, taču necenšas argumentēti analizēt situāciju. Citēsim vairākus izteikumus, lai demonstrētu, cik plaši valdības loceklis lieto ar emocionālām interpretācijām piesātinātus kondensētos simbolus un disfēmismus:

⁷⁸ Skat. Ватолин, И. (2004) "Карлис Шадурскис: министерство подожгли ЛАШОР и Штаб", *Час* 12 янв.; Пименов, И. (2004) "Заявление министра – это провокация!", *Час* 16 янв.

“Dažādas sabiedriskās organizācijas, tādas kā LAŠOR un Krievu skolu aizstāvības štābs jau ilgu laiku kūda mazākumtautību pārstāvjus uz destruktīvu rīcību, veicinot etniskas nesaskaņas”;

“šo tumsonīgo spēku agonijas gājienos...”;

“valsts likumu kļaju ignorēšanu, kā arī nīrgāšanos par sabiedriskās kārtības noteikumiem”;

“Politiskais ekstrēmisms ir radis pārstāvniecību Saeimā un Rīgas domē, arī Krievija netieši to atbalsta, atsakoties izdot Latvijai nacionālboļševiku līderi V.Lindermanu”; “Maskējoties aiz kultūras pasākumu organizēšanas reakcionārie spēki cenšas vēl pēdējiem spēkiem sašķelt sabiedrību, veicinot nesaskaņas dažādos sabiedrības slāņos. Izsaku nožēlu par šo pseidopolitiķu un kvazidemokrātu aktivitātēm, kas, ar melīgiem saukļiem nepanākuši savu, ķērušies pie terorisma, draudiem, apliecinot savu bezspēcību un nevēlēšanos risināt problēmas”;

“Attopieties, štāba aktīvistu, tagad ir par vēlu liegties, ka ne jau jūs aizdedzinājāt ministriju, ka jūs pat nezināt tādus nacionālboļševikus. Viņu rīcība ir tiešs jūsu kaitniecības rezultāts un tas ir uz jūsu sirdsapziņas!”.⁷⁹

Saistot oponentus ar nacionālboļševikiem, K.Šadurskis noliedz viedokļu daudzveidību, uzskatot domu atšķirību par vardarbību pret valsti. K.Šadurska naidīgā runa izslēdz konfliktu risināšanas iespēju sarunās, pierādot oponentiem, ka tikai fiziskas darbības var pievērst varas iestāžu uzmanību atšķirīgam viedoklim.

Naidis ir ministra varas izpausmes veids, jo viņš agresīvi runā ne tikai par etniskiem konfliktiem, bet arī par citām konfliktsituācijām. Komentējot avīzē *Час* nodomu iecelt skolu administrāciju valsts ierēdņa statusā, ministrs saliek kopā alkoholiķus, kukuļņēmējus un politiskos oponentus, aicinot pret visiem cīnīties ar administratīvām metodēm: “Перевод в чиновничье сословие позволит успешно бороться с тихими пьяницами, тихими взяточниками – тихими и громкими противниками реформы образования”.⁸⁰

Naida runa parasti izskan “savējiem” adresētajā diskursā, bet K.Šadurskis ir agresīvs arī pret oponentiem, kurus viņam kā valdības

⁷⁹ “Izglītības un zinātnes ministra Kārļa Šadurska paziņojums saistībā ar nacionālboļševiku ekstrēmismu”, aplūkojams partijas “Jaunais laiks” mājas lapā <http://www.jl.lv/viedoklis.php?id=1480>, skatīts 26.08.2005.

⁸⁰ Ваголин, И. (2004) “Министр отфильтрует лояльных директоров”, *Час* 15 янв.

loceklim būtu jāpārliecina par lēmumu pareizību un nepieciešamību ievērot likumu. Ministrs nav izmantojis šādu iespēju, uzrunājot krievu auditoriju LTV7 raidījumā “No varas pozīcijas” (saturu atstāsta laikraksts *Час*⁸¹).

Ministrs pazemo žurnālistus, uzbrūkot viņiem par it kā nepareizo viņa teiktā interpretāciju. Avīzi *Час* viņš apsūdz par ministra paziņojuma jēgas izkropļošanu:

К сожалению, вынужден прийти к выводу, что, по всей видимости, журналисты вашей газеты не способны понять во всех нюансах текст, состоящий из сложносочиненных предложений. Если у вашей газеты есть потребность в информации на облегченном языке, прошу сообщить мне об этом.⁸²

K.Šadurskis raksta, ka viņš neesot apgalvojis, ka ministrijas durvis būtu aizdedzinājuši LAŠOR vai štāba aktīvisti, ko izceļ avīze. Ministrs nostāda sevi divdomīgā situācijā, rādot, ka ir pakļauts emocionāliem izvirzumiem, un nav spējīgs kontrolēt savu runu un izprast preses diskursa kā semiotiskās darbības nosacījumus. Ministra paziņojuma beigās ir eksplīcīta norāde uz vainīgo, kas pat neprasa lasītāja interpretāciju: “Attopieties, štāba aktīvisti, tagad ir par vēlu liegties, ka ne jau jūs aizdedzinājāt ministriju, ka jūs pat nezināt tādus nacionālboļševikus.” *Час* savā atbildē ministram skaidro, ka publikācijas virsraksts – neapmierinātības cēlonis – ir pasniegts nevis kā citāts, bet gan kā perifrāze:

Карлис Шадурскис: министерство подожгли ЛАШОР и Штаб.

Pēdiņu neesamība liecina par atstāstītu runu, kas pauž paziņojuma būtību. Ministram pietrūkst diskursīvās kompetences, lai izvairītos no nevēlamām interpretācijām. Oficiālam valdības institūcijas vadītāja paziņojumam kā diskursa tipam ir maksimāli jāsašaurina iespējamās interpretācijas, ja vien valsts amatpersonas mērķis nav veicināt divdomīgus lasījumus, kas apmierina auditorijas, kuras ir noskaņojušās par un pret paziņojumu.

Anda Celma kritiski vērtē Izglītības un zinātnes ministrijas informācijas darbu skolu reformas gadā: “Ar šādu naida retorikas pilnu paziņojumu valsts varas pārstāvis ne vienu vien ķieģeli iemūrēja tobrīd vēl tikai augošajā

⁸¹ Чуянова, Э. (2004) “Карлис Шадурскис: “Все должны быть лояльными и законопослушными””, *Час* 10 янв.

⁸² Редакционная статья (2004) “А что исправлять-то?”, *Час* 15 янв.

nesaskaņu sienā starp IZM un Štābu, pilnīgi izslēdzot jebkāda dialoga iespēju.”⁸³

Neiecietība ir raksturīga arī citam Jaunā laika politiķim E.Repšem. Kristaps Šoriņš (2004), analizējot bijušā ministru prezidenta runas, secinājis, ka politiķim trūkst argumentu, ka viņš nespēj veidot kompetenta runātāja etosu. To viņš kompensē, lietojot emocionālu leksiku ar nolūku diskvalificēt oponentu: ministru prezidents nevis pamato un aizstāv savu viedokli, bet nomelno citu. Šoriņš ir uzskaitījis vairākas neiecietības pazīmes. E.Repše attēlo sevi kā speciālistu, kurš darījis visu, lai aizstāvētu valstiskās intereses, taču labo tēlu balstošie argumenti izriet no pieņēmumiem un varbūtībām. E.Repše izdara deklaratīvus vērtību spriedumus un nepiekāpīgi iestājas par to “pareizību”, nepamatojot tos un neievērojot universalizācijas principu.

Varas pārstāvim būtu jāpamato sava vara un spriedumi, kas šīs varas subjektiem ir jāuztver kā normatīvi norādījumi, bet valdības vadītājs nav centies vērsties pie “dziļākām rūpēm”, kas ir katra normatīva rīkojuma pamatā. Katrā komunikatīvajā situācijā viņš fragmentē sabiedrību, nostādot mēs/viņi grupas opozīcijā. Ja reāla pretinieka nav, E.Repše veido iluzoru opozīciju - grēkāzi. Politikis veido cīnītāja tēlu, kuram vajadzīgs kāds ienaidnieks, lai demonstrētu savu nepiekāpību un principialitāti. Ja ir iespēja, E.Repše vēršas pret reālu cilvēku viedokļu atšķirībām, kas ir viena no izteiktākajām neiecietības pazīmēm. E.Repšes retoriku raksturo tendencioza leksika, “mūsējos” raksturojot ar sakāpināti pozitīviem, bet “viņus” ar sakāpināti negatīviem apzīmētājiem. Sevis glorificēšana un cita nopelšana ir vēl viens raksturīgs neiecietības indikators (Šoriņš 2004: 22-23).

Savukārt oponenta diskreditēšana, dažādu vispārinājumu attiecināšana uz “svešo” grupu, draudi raksturīgi L. Fedosejeva komentāriem. Piemēram, komentējot notikumus pēc 1. septembra, kad “valdošie labējie” pārdzīvojuši šo datumu un domā, ka tālāk “viss ies kā pa sviestu”, žurnālists salīdzina tos ar nejēgām, kas, parāvuši granātas gredzenu, priecājas, ka tā nav sprāgusi.

⁸³ Celma, A. (2004) “Izglītības reforma: PR neveiksme”, *dialogi.lv* 1. sept., aplūkojams <http://www.dialogi.lv/article.php?id=217&t=0&rub=6&lang=1>, skatīts 26.08.2005.

“...Взрыва еще нет, но он обязательно будет. И разнесет в клочья тех, кто запустил эту адскую машину.... Латыши за полвека так и не научились говорить по-русски гладко и без акцента....Реформа бьет не по русским. А по всем жителям Латвии. Когда эта истина дойдет и до латышей, то “граната” взорвется со страшной силой.”⁸⁴

3.5. *Ķildu dialogs*

Spriežot pēc mediju publikācijām, lielāka diskursīvā spriedze saglabājas latviešu un krievu attiecībās, kas ir iestrēgušas ķildu (eristiskā) dialoga stadijā. Oratoru mērķis ķildu dialogā ir ietekmēt “savu” grupu darboties noteiktā veidā, saskaņā ar organizētās grupas nostāju vai uztvertām prasībām. Grupa tiek mudināta uz darbību, saviļņojot emocijas ar vairāku emocionālo argumentu starpniecību (Walton 1992, Walton & Krabbe 1995). Argumenti *ad populum* aicina identificēties un solidarizēties ar grupu, sadalot pasauli savējos un ienaidniekos; *ad hominem* uzbrūk oponentiem kā tādiem, kuri ir naidīgi noskaņoti, nosodāmi, negodīgi un ar kuriem nav iespējams apspriesties; *ad baculum* argumenti izvirza draudus; *ad misericordiam* argumenti patētiski ataino “savējos” kā upurus, kuriem ir jāatmaksā iepriekšējās ciešanas un pret kuriem ir jāizturas īpaši. Ķildas dalībnieku mērķis ir verbāli “iekaustīt” oponentu, ja ir iespējams, tad arī pazemot un sagraut viņu. Argumentācijas stadijā abām pusēm ir stūrgalvīga, “bērnišķīga” attieksme. Ķildas īstais uzdevums ir dziļi aplēpto emociju izlādēšana, lai agrāk nepaustās jūtas būtu iespējams demonstrēt atklāti. Reizēm tas ir niknums vai želošanās par sevi, kā pamatā ir vēlme pievērst sev uzmanību. Tas piešķir ķildai teatrālu efektu.

Voltons nenoraida emocionālos argumentus un ķildu dialogu: tie ļauj pusēm brīvi paust savus viedokļus, iepazīstināt oponentu ar savām dziļākajām rūpēm un bailēm. Latvijā politiskie oponenti diemžēl nevar pamest ķildu stadiju (vismaz publiskajā diskursā), lai uzsāktu kritisku diskusiju, salīdzinātu vērtības, mērķus un līdzekļus. Atšķirībā no kritiskās diskusijas, kurai ir jāatrisina viedokļu konflikts, ķildu dialoga dalībnieki nav atvērti savu pozīciju maiņai, arī sastopoties ar pārliecinošiem pierādījumiem un saprātīgiem argumentiem. Lai piesaistītu uzmanību,

⁸⁴ Федосеев, Л. (2004) “Чека выдернута”, *ВС* 2 сент.

opponenti ķeras pie draudiem un fiziskas rīcības. Pētot preses diskursu par skolu mācībvalodas reformu sešu gadu garumā, Irina Jeršova (2005) konstatē, ka šo problēmu ir izdevies iekļaut valsts varas dienaskārtībā tikai pēc tam, kad reformai pakļautie subjekti izvēlējās “nepieķāpīgā cīnītāja” identitāti, izplatīja draudus un rīkoja protesta akcijas.

Politiskais dialogs par skolu reformu iestrēdzis ķildu stadijā. Abas puses apmainās ar apvainojumiem, bet nav gatavas izprast un ievērot oponenta rūpes. Voltons atzīmē, ka ķildas dialogs darbojas kā grupas identitātes nostiprināšanas faktors. Saliedējot oponentu grupas, tas bremzē dialoga kā divpusējo sarunu uzsākšanu, kas prasītu pieķāpšanos, tātad, šķiršanos no vispārējās grupas vienprātības. Diskusiju par skolu reformu kavē arī minoritātes koncepcijas sašķaurināta izpratne: atšķirība ir pieļaujama tradicionālajā kultūrā, bet ne viedokļos par mūsdienu sociālo kārtību. Krievi kustību pret skolas reformu var uztvert kā demokrātisku, leģitīmu cīņas veidu par tiesībām pieņemt lēmumus, kas attiecas uz viņiem pašiem, nevis kā “kūdišanas” rezultātu (kā jau minējām, nacionālboļševiku veikto IZM durvju dedzināšanu ministrs K.Šadurskis nosauca par Štāba un LAŠOR darbības rezultātu⁸⁵). Bet nepārprotamais dalījums labie/sliktie latviešu diskursā nesakrīt ar oponentu daudzveidīgajām pašidentifikācijām, veicinot piesliešanos radikālam viedoklim. Savukārt latviešu auditorija var uztvert štāba aktivitātes un situācijas saasināšanu kā ieganstu izvīrīt arvien jaunas prasības un izaicinošu nerēķināšanos ar latviešu attieksmi pret valodas situāciju un iespējām lietot dzimto valodu Latvijā, Rīgā. Krievu presē izskanējušie aicinājumi no krievu kopienu kongresa tribīnes demonstratīvi nelietot latviešu valodu nav raduši kādu reakciju vai nosodījumu. Tāpat arī presē publicēto socioloģisko pētījumu rezultāti, kas parāda nedrošības palielināšanos latviešu vidū, latviešu valodas lietojuma samazināšanos vai otras valsts valodas prasības realizācijas reālās iespējamās sekas – asimetriskas divvalodības nostiprināšanos - krievu presē netiek racionāli diskutēti.

Vērtējot presi Voltona argumentācijas teorijas (jaunās dialektikas) ietvaros, secinām, ka tā joprojām kultivē aizspriedumus pret pretējo pusi. Aizspriedums šajā kontekstā nozīmē nespēju paskatīties uz problēmas

⁸⁵ Ваголин, И. (2004) “Карлис Шадурскис: министерство подождли ЛАШОР и Штаб”, *Час 12 янв.*

otru pusi, ieklausīties oponentā un runāt ar viņu. Savukārt tikko vērtētajam ministra K.Šadurska diskursam piemīt fanātiska tendenciozitāte pret oponenta viedokli. Voltons to definē kā pilnīgu diskursa robežu slēgšanu, lai stūrgalvīgi aizstāvētu savus uzskatus pret jebkādiem oponenta iebildumiem. Oratora “pasaules redzējums” ir tik stingri formulēts, ka tajā neatliek vietas citiem argumentiem. Fanātiķim nav iespējams kaut ko pierādīt, jo viņš neuztver sevi kā diskusijas dalībnieku, viņš tikai cenšas pievērst oponentu “savai ticībai” vai lietot sev ierastos un iemācītos propagandas argumentus.

Aizspriedumaina persona ir formulējusi savus uzskatus iepriekš un pa īstam nesaprot citu nostāju, jo trūkst empātijas, iejūtības pret oponentu. Protams, ir atšķirības starp avīzēm (visintensīvāk aizspriedumus pauž *Latvijas Avīze* un *Yac*, kur atradām attiecīgi 24 un 35% no materiāliem par latviešu un krievu attiecībām), taču 2004. gadā preseī vēl nav izdevies atvērt publisko sfēru vienlīdzīgu dalībnieku kritiskam dialogam.

Avīzēs esam atraduši tikai nedaudzas publikācijas, kuru autori vai intervējamie pauž, ka dialogu traucē abu pušu dogmatisms – nespēja atbilstoši rīkoties ar oponenta kritiku un pretargumentiem. Ķildu dialogs prasa stingru lojalitāti pret savu grupu, tas neļauj grupas locekļiem paust neitrālus viedokļus, tuvināties oponentam. Presē ir maz “pretējās” puses pārstāvju, kas izteiktu neitrālus vērtējumus. Sevišķi tas ir sakāms par politiskajiem (valsts) un sociālo kustību līderiem. Krievu prese norāda, ka valdība, tiesībsargi un “latviešu” partiju politiķi nav nosodījuši latviešu ekstrēmistu izteikumus. Latviešu preseī nav pieņemama krievu preses nevīžīgā attieksme pret latviešu vēsturi, ironiskā un nicinošā valsts politikas atslogošana.

3.6. Patoloģiskā komunikācija

Kāpēc ķildu dialogs ir tik noturīgs, nedod vietu citiem, uz domstarpību risināšanu mērķētiem dialoga modeļiem? Lai atbildētu uz šo jautājumu, nepieciešams palūkoties uz komunikācijas procesu kopumā, kur konkrēta vārdu apmaiņa ir ilgstoša, ciešu savstarpējo attiecību ķēdes posms, bet iesaistītām pusēm nav iespējas ignorēt citam cita paziņojumus. Mums šķiet noderīga Palo Alto komunikācijas psiholoģijas skolas piedāvātā patoloģiskās komunikācijas koncepcija

(Watzlawick 1967). Patoloģija rodas tad, ja runātājs adresē klausītājam vēstījumu ar divām pretrunīgām sastāvdaļām. Proti, katrs vēstījums kaut ko apgalvo par realitāti un vienlaikus arī par pašu apgalvojumu. Diskursa analizē šīs sastāvdaļas dēvē par saturu un formu vai izteikumu un izteikšanu.

Viena puse saka, ka ir noskaņota uz nopietnu dialogu, bet stils, kādā tas ir pateikts, apliecina nespēju un nevēlēšanos uztvert otru pusi nopietni un uzklaut visus oponenta argumentus. Līdz patoloģijai noved arī uzstājīgi rīkojumi, kas satur paradoksālo pretrunu. Ja indivīds pakļaujas pavēlei “Esi spontāns!” un uzvedas spontāni, tad viņš vairs nav spontāns, jo rīkojas saskaņā ar pavēli.

Cits gadījums ir pretrunīgu pavēļu adresācija. Vecāki paziņo bērnam: tev tas ir jādara, jo tu jau esi liels, kad vēlas viņu mudināt uz darbību; un tu vēl to nedrīksti darīt, jo vēl esi maziņš, kad vēlas atrunāt no darbības.

Partijas Jaunais laiks locekļu politiskā diskursa idiosinkrāzija attaisno mūsu vēlmi pakavēties pie ministra K.Šadurska paziņojuma teksta, analizējot to kā patoloģiskās komunikācijas piemēru. Tā, ministrs apgalvo, ka viņš aicinājis uz konstruktīvu dialogu, bet oponenti “ņirgājas” par sarunām. Bet turpat ministrs ar draudiem aizliedz jebkādas profesionālās diskusijas: viņš aicina pašvaldību vadītājus būt modriem, pārdomāt skolās notiekošo, “lai beigās neizrādītos, ka tieši jūs esat nogulējis kādas pretošanās komitejas veidošanos”. Implicēts ir tas, ka sabiedriskā aktivitāte skolā ir uz “asinsizliešanu” vedoša darbība. Skolotājiem ir jāakceptē ministra piedāvātais “konstruktīvais dialogs”, bet viņiem nav ļauts brīvi formulēt savus argumentus, jo šāda sapulce jau būs “pretošanās komiteja”. Patoloģiskā komunikācija nedod skolotājiem arī iespēju pamest šo spēli, izvēloties pasivitāti, jo tad viņi kļūst par “tumsonīgiem spēkiem”, kuriem “integrācija saistās ar neko nedarīšanu”. Tas veido vēl vienu paradoksālo pretrunu. K.Šadurskis saka, ka uz reformu izprotošiem skolu direktoriem pretinieki “izdara rupju politisku spiedienu”, bet pats ministrs dara to pašu attiecībā uz tiem direktoriem, kas reformai oponē. Te ir jāatgādina Jeršovas (2005) iegūtie latviešu un krievu preses kontentanalīzes rezultāti, ka tieši reformas oponentu nediskursīvā darbība (protesta

akcijas), nevis ministrijas komunikācija veicināja jautājuma iekļaušanu preses un politiskajā dienaskārtībā (skat. arī minēto Celmas rakstu).

Paziņojums ir epizode ķildas dialogā. Ministrs nerada iespaidu, ka viņam piemīt pietiekamas diskursīvās kvalitātes, lai viņš iesaistītos kritiskajā dialogā vai divpusējās sarunās. Lai nediskutētu par savu kompetenci, oratoram ir nepieciešams iznīcināt oponentus, iedvešot auditorijai domu, ka viņi izmanto racionālam dialogam nepieņemamas metodes – dedzina ministrijas durvis. Tādēļ viņš izveido argumentācijas ķēdi, kuras izskaņā viens darītājs tiek nomainīts ar citu un nacionālboļševiku vaina tiek pierakstīta aktīviem reformas oponentiem.

Paziņojuma tematiskā struktūra ir šāda:

Vainīgie ir nacionālboļševiki

Sabiedriskās organizācijas viņus mudina

Un arī daži Saeimas un Rīgas domes deputāti mudina

Emocionāls musināšanas darbības tēlojums

Skolu reformas oponenti bremzē integrāciju un kurina naidu

Aicina uz likumu ignorēšanu un ņirgājas par sabiedriskajām normām

Ministrs viņus aicina uz konstruktīvu dialogu, bet viņi ņirgājas par sarunām

Viņu mērķis ir Latvija impērijas sastāvā

Nosauktie deputāti ir ekstrēmisti

Uz labiem skolu direktoriem izdara spiedienu

Alternatīvas nebūs – integrācija tikai uz latviešu valodas bāzes

Oponentiem neveicas, tāpēc viņi ķeras pie terorisma

Pašvaldību vadītājiem jābūt modriem, lai nepieļautu pretošanās komiteju veidošanos skolās

Štāba aktīvisti ar nacionālboļševiku rokām aizdedzināja ministriju

Vērtējot no tekstuālās analīzes formālās kompozīcijas viedokļa,

šeit K.Šadurskis izveido vienu no iespējamajiem “sazvērestības”

fabulas variantiem, tas ir, izstāsta sižetu (naratīvu), ievērojot fabulai

raksturīgus paņēmienus: dalībnieki ir personificēti, ir izdarīti

pārsteidzīgi vispārinājumi un pārspīlējumi, mazsvarīgākie notikumi

iegūst satriecošu nozīmi, nejaušie un nesaistītie atgadījumi tiek

interpretēti kā vienas notikumu ķēdes elementi. Literārs stāstīšanas

veids garlaicīgu fabulu padara pievilcīgu. Stāstījumam ir ievads,

sakāpinājums un dramatiska kulminācija; te notiek cīņa starp labo un ļauno. Naratīvas formulas lietošana attālina notikumu no faktoloģiskā „ziņas” vai „valdības paziņojuma” žanra, taču panāk emociionalitāti un uzskatāmību, palielinot iedarbību uz auditoriju (skat. Fenster 1999, Zarefsky 1984).

K.Šadurskis hronoloģiski veido savu sižetu, pakārtojot pagātnes notikumus – domstarpības par skolu reformu – ministrijas durvju dedzināšanas faktam, tas ir, lieto argumentāciju *post hoc ergo propter hoc*. Vispirms viņš konstatē, ka ministriju “mēģināja” aizdedzināt nacionālboļševiki. Tālāk ministrs apgalvo, ka viņus uz to mudinājušas sabiedriskās organizācijas un – “sliktākais” – pat Saeimas un Rīgas domes deputāti. Teksta centrālā daļa ir viņiem veltītas invektīvas. Ministrs lieto tiešus un netiešus uzbrukumus pret personām: pazemojošu nosaukšanu, asociācijas ar nosodāmām organizācijām un idejām (kondensētie simboli). Piedēvējot oponentam mērķi “Latvija impērijas sastāvā”, ministrs atbrīvo laukumu savas nepieķāpības paušanai – “integrācija tikai uz latviešu valodas bāzes”. Šī ir maldīga dilemma, kas eksplicīti nepaskaidro, kāda loģiska saikne pastāv starp diviem apgalvojumiem un konfrontācijas priekšmetu – 60% skolas stundu pasniegšanu latviešu valodā. Un, visbeidzot, teksta finālā par dedzinātājiem ir kļuvis Štābs, bet noziedzības sekas palielinājušās līdz visas ministrijas “aizdedzināšanai”. Sākumā ir runa tikai par aizdedzināšanas “mēģinājumu”.

Ministrs argumentācijā maina nesaskaņas cēloni, piedāvājot maldīgo dilemmu, un daudz pūļu velta nosaukšanas stratēģijai, definējot oponentus ar kondensētiem simboliem nevis ar tiešiem referentiem (uzvārds, partija, biedrība). Simboli ir saistīti tīklos ar citiem konceptiem, kurus iedarbina runas konteksts, aizvirzot prom no viedokļu pretrunas cēloņa. Kondensētie simboli ir “augstas iedarbības vārdi” – ar asociāciju palīdzību tie liek auditorijai pašai tālāk apstrādāt, interpretēt runātāja teikto (Kaufer, Carley 1993: 201). Šis kondensēto simbolu efekts arī uztur ķildu: paverot ceļu interpretācijai, oratoram vienmēr ir iespēja atrunāties, ka sacītais ir tulkots “nepareizi”. Ministra pretuzbrukums laikraksta *Yac* žurnālistiem par “nepareizo” interpretāciju nav korekts, jo, lietojot ar emocionālām konotācijām

pārsātinātu leksiku, orators pats ir ieprogrammējis daudzveidīgus lasījuma, it kā aicinot oponentu uz ķildu par pareizām nozīmēm. Skolu reforma ministram ir iegansts uzturēt kašķi, bet viņš neredz tajā interešu konfliktu, kas būtu jāapspriež divpusējās sarunās, vai vismaz diskutablu jautājumu, kas jāizvērtē kritiskajā dialogā, apspriežot abu pušu racionālos argumentus.

Patoloģiskā komunikācija ir cirkulāra – tajā vairs nav iespējams atrast repliku cēloņus un sekas, jo katra puse uzskata pretinieku par primāro konflikta izraisītāju, uztverot savu agresiju tikai un vienīgi kā atbildes un aizsardzības reakciju. Par konflikta pamatu ir iespējams izvēlēties jebkuru notikumu no, piemēram, šīs hronoloģiskās ķēdes: durvju dedzināšana, ministra naidīgā izturēšanās, Štāba aizvainojumi, “nacionālradikāļu” politika, okupācija, latviešu sarkano strēlnieku terors... Palo Alto komunikācijas psiholoģijas skola, kuras pamati ir psihiatrijā, uzskata, ka izeju no strupceļa var nodrošināt metakomunikācija: partneriem ir jārunā par to, kā viņi runā, lai saprastu, ka savstarpējo nesapratni rada abu pušu neskaidrie, divdomīgie un pretrunīgie vēstījumi.

4. Secinājumi un rekomendācijas

4.1. Slikta žurnālistikas prakse

Vēlreiz uzsvērsim, ka neliels izvērsto publikāciju daudzums par Latvijas etniskajām un citām minoritātēm mums neļauj izdarīt stingrus secinājumus par izteikti sliktu praksi. Tekstu analīze uzrāda atsevišķus negatīvas tendenciozitātes piemērus, kuriem ir vērts pievērst redakciju uzmanību. Klasificēsim šos piemērus kā makro- un mikrolīmeņa stratēģijas.

4.1.1. Makrolīmeņa stratēģijas. Redakcijas seko notikuma faktam un izvairās no problēmu aktualizācijas publiskajā dienaskārtībā. Avīzes tikai ieminas par gaidāmo ekonomisko migrāciju un iespējamo politisko bēgļu pieplūdi. Savukārt minoritāšu taktika, lai panāktu mediju un ar to starpniecību sabiedrības viedokļa un likumdevēja uzmanību, ir vairākuma “izaicināšana”. Sociālās grupas iniciē notikumus, kurus mediji dēvē par skandāliem tāpēc, ka tie neiekļaujas dominējošajā priekšstatu sistēmā. Skatoties stratēģiski, tie var būt attaisnojami, jo ļauj grupai “ielauzties” politiskajā dienaskārtībā, jo tas var būt vienīgais veids, kā tie, kuriem nav paraduma, rutinizētas pieejas medijiem, varētu ar “caursišanas pieejas taktiku” (Molotch and Lester 1974) - bada streikiem, piekēdēšanos - piekļūt abu valodu medijiem.

Sacītais attiecas ne tikai uz minoritātēm, bet arī uz sociāli profesionālajām grupām (skat., piemēram, par skolotāju taktiku Rubinčika 2004).

Preses interesi par afrikāņiem Latvijā, par viņu rūpēm rosinājusi biedrības Afrolat dibināšana un akcijas. Publikācijas, kuru iemesls ir etniskās kultūras pasākumi, piemin arī minoritātes sociālās rūpes, taču tās netiek iztirzātas plašāk. Piemēram, romu biedrības Daugavpils nodaļas atklāšanas fakts rosinājis intervēt tās vadītāju V. Nefedovu. Viņš stāsta arī par sociālajām problēmām, diskrimināciju darba tirgū, piemin veiksmīgo Somijas pieredzi romu integrācijā.⁸⁶ Tādējādi minoritāšu problēmas, viņu rūpes un raizes tiek pieminētas kāda notikuma sakarā, bet nekļūst par dziļākas analīzes un diskusijas

⁸⁶ Гартованова, С. (2004) ““Новый путь” ромов ведет в Европу”, *Час* 24 апр.

tematiem. Minoritātēm neizdodas izmantot presi kā komunikācijas vidutāju starp sabiedrību un valsts varu.

Ebreju tematikas biežā iekļaušana preses slejās ir diskursa internacionalizācijas rezultāts. Ievērojamo starptautisko institūciju un starptautiskā sabiedrības viedokļa reakcija ar lielāku varbūtību piesaista Latvijas mediju un politiķu uzmanību nekā interešu grupas tieša apelācija pie vietējam varas institūcijām un sabiedrības viedokļa.

4.1.2. Mikrolīmeņa stratēģijas. Esam konstatējuši dažus gadījumus, kad žurnālistu valoda un stils pauž augstprātīgu, nievājošu attieksmi pret publikācijas varoņiem.

Весту-Сегодня rada nevajadzīgus mājienus, izceļot grupas piederību virsrakstā. *Neatkarīgā* nevajadzīgi identificē negatīvu darītāju pēc etniskās pazīmes: “kāda sieviete, kuru cietušais apzīmē kā čigānieti, pamanījies apzagt lētticīgu sirmgalvi”.⁸⁷ *Vakara Ziņu* publikācijā ir izdarīts pārsteidzīgs vispārinājums, negatīvo individuālo uzvedību pierakstot visai sociālai grupai. Rakstot par māti lesbieti (ārzemju materiāls), tiek apšaubītas homoseksuālo vecāku spējas audzināt bērnus, tāpēc ka bērniem kaitē viņu hiperseksualitāte un haotiskie dzimumsakari.⁸⁸ Heteroseksuālu vecāku vardarbība pret saviem bērniem (medijos bieži reprezentēti konkrēti gadījumi) līdz analogiskiem vispārinājumiem nenoved. Kriminālajā hronikā, stāstot par homoseksuālista nonāvēšanu, žurnālists raksta par viņa seksuālo uzmācību, bet nepievērš uzmanību otra cilvēka naivumam un lētticībai, kurš atsaucies nepazīstamā vīrieša aicinājumam iedzert viņa mājās. Nepieciešamas zināšanas par citādību, lai būtu iespējams izvērtēt situāciju iepriekš.

Krievu žurnālisti, piekopjot literāro tradīciju, rada divdomīgus, aizvainojošus virsrakstus. Informāciju par ĪUMSILS iecietības dienu *Телеграф* nodrukāja ar virsrakstu “Кого терпеть будем?” – “Kurus piecietīsim?”.⁸⁹ Ironiskā vārdu spēle šeit apgāž iecietību kā sociālo vērtību.

Весту-Сегодня raksts par “zagļiem čigāniem” ir klasisks tendenciozās mikrolīmeņa stratēģijas piemērs. Žurnālists brīdina

⁸⁷ Cērmāne, I., S. Vanzovičs (2004) “Sliktās ziņas”, *Neatkarīgā* 10. maijs.

⁸⁸ Каперс, К. (2004) “Сиевиељу dzimtes tētis”, *Vakara Ziņas* 25. sept.

⁸⁹ Мажан, Е. (2004) “Кого терпеть будем?”, *Телеграф* 17 ноября.

lasītājus par ikdienišķiem zagšanas un apkrāpšanas gadījumiem Rīgas ielās.⁹⁰ Pāridarītāji gan ir atšķirīgi identificēti. Svešinieki ir tieši nosaukti kā “čigāni” pēc etniskās piederības, bet savējie vienkārši kā “jaunieši” pēc demogrāfiskiem rādītājiem. Čigānu gadījumā tiek pastiprināta saikne starp etnisko piederību un pretlikumīgo uzvedību, bet savējo – nē. Žurnālistam ir detalizēti jāizprot nosaukšanas stratēģijas ideoloģiskās sekas. No vienas puses viņš vēlas brīdināt iedzīvotājus par briesmām, sniedzot daudz maz precīzu informāciju par notikuma vietu (Rīgā pie Brīvības pieminekļa) un dalībniekiem (čigāni, tāpat, atšķirīgs ārējais izskats). Vienlaikus šāda identifikācija pieraksta nosodāmo uzvedību visai etniskajai grupai. Hipotētiski ir iespējams sniegt pilnīgāku to “jauniešu” identifikāciju, kuri zog mobilos telefonus sabiedriskajā transportā: slāvu vai baltiešu izskats, sarunājas krieviski vai latviski, ar akcentu vai bez. Taču izcelsmes kopību ar “savējiem” žurnālisti neizceļ.

Stāstot par “savējiem” un “citiem” *Latvijas Avīze* manipulē ar kontroles lokusiem: “mūsu” neveiksmju cēloņi ir apkārtējā vidē (“okupācijas sekas”, “Rietumi neizprot vēsturi”), “viņu” neveiksmju pamatā ir pašu indivīdu neizdarība. Informējot par čigānu konferenci Talsos, žurnālists ar atstāstījuma gramatiskās formas lietošanu parāda šaubas par teiktā patiesumu. “Izglītības trūkuma dēļ arī radusies darbaspējīgo čigānu galvenā problēma – viņus neņemot darbā. Līdz ar to neesot iztikas līdzekļu”. *Latvijas Avīze* uzveļ atbildību pašiem indivīdiem: “Šie un daudzi citi piemēri vēl lieku reizi apliecina, ka Latvijas valsts likumdošana iedzīvotājus pēc nacionalitātes nešķiro. Viss ir atkarīgs no pašiem cilvēkiem, ko atzina arī izglītību ieguvušie čigānu tautības pārstāvji.”⁹¹ Šajos piemēros labi atpazīstama no psiholoģijas zināmā atribūcijas kļūda – savas neveiksmes vai kļūdas skaidrot ar ārējiem apstākļiem, bet citu – ar personiskām īpašībām un atbildību.

Žurnāliste savus aizspriedumus tiražē intervijā ar V.Zamicku-Bergendali, H.Abū Abdu, K.Edžugbo (čigāniete, afrikānis un

⁹⁰ Самгин, А. (2004) “Цыганки в засаде и спринтеры в троллейбусе”, *Вести-Сегодня* 11 дек.

⁹¹ Viļķina, A. (2004) “Čigāni, ejiet mācīties!”, *Latvijas Avīze* 24. febr.

palestīnieties) 7.decembrī.⁹² Intervējamie runā par sabiedrības neiecietību, bet žurnāliste uzsver viņu pašu vainu, aktivizējot banālus sadzīviskus stereotipus. Intervētājas jautājumi ir formulēti kā savu aizspriedumu paziņošana. Minēsim dažus citātus.

[Ā]rzemnieku vai čigānu grupa sabiedriskajā transportā izturas skaļi un trokšņaini, traucējot pārējos pasažierus...

No čigānu puses izskan pārmetumi, ka viņus nepieņem darbā. Bet vai nepieņem tāpēc, ka kandidāts ir čigāns, vai tāpēc, ka šim kandidātam nav izglītības? Izglītības trūkums ir daudzu čigānu problēma. Un kam gan mūsdienās vajag neizglītotu darbinieku?... Valsts cilvēktiesību birojā gan ir tikai viena sūdzība, kuras iesniedzējs uzskata, ka darbu nav saņēmis tāpēc, ka ir čigāns... Vai, jūsuprāt, Latvijā jārunā arī par čigānu iecietību un izpratni pret kopējo sabiedrību? Tāpat pret musulmaņu un afrikāņu iecietību pret kopējo sabiedrību?

V.Zamicka-Bergendale cenšas ievirzīt sarunu sociāli politiskajā plāksnē, runāt par strukturālajiem ierobežojumiem, diskrimināciju darba tirgū. Viņa stāsta, kolīdz darba devējs uzzinājis par viņas tautību, atteicis darbu. Žurnāliste, atveidojot aizspriedumus un vispārinot, liedz sarunas biedriem iespēju paust savu vērtējumu. Intervētāja meklēja atbildes, kas apstiprinātu viņas pārliecību. Tas nav pārsteigums, jo, spriežot pēc teksta tematiskās struktūras, autore par savu uzdevumu izvirza nevis atklāt minoritāšu problēmas, bet nosodīt krievus ar citu minoritāšu balsīm. Krieviem ir veltīta gandrīz puse intervijas.

Līdzīgi *Весту-Сегодня* žurnālists uzdod tendenciozi pārsātinātus jautājumus intervijā ar K.Edžugbo.⁹³

- Ko jums nozīmē Latvija? Dzīvošanai ērta vieta? Patvērums uz laiku? Bet varbūt arī placdarms, lai dotos tālāk?
- Var teikt, ka Latvija ir mana otrā dzimtene...
- ...Latvijā daudzi baidās, ka pēc iestāšanās ES pie mums sabrauks daudz afrikāņu. Jau šodien redzam, cik daudz viņu ir Parīzē, Londonā un citās Eiropas galvaspilsētās.

⁹² Mūrniece, I. (2004) "Latvija ir mūsu mājas", *Latvijas Avīze* 7.dec.

⁹³ Март, Д. (2004) "Мы не расисты!", *Весту-Сегодня* 27 марта.

- Ko es varu atbildēt? Latvija nedzīvo vakuumā. Ja tā grib kļūt par ES sastāvdaļu, tad dzīve šeit veidosies saskaņā ar tiem pašiem likumiem kā citās valstīs.

Atšķirībā no minētā gadījuma *Latvijas Avīzē*, krievu žurnālists veido simetrisku interviju, ļaujot intervējamajam atspēkot aizspriedumus.

Savukārt materiālā, kas krievu lasītājus iepazīstina ar Vides filmu studijas projektu – filmu par šamaņiem un Visarionu Krievijā, žurnālists latviešu autoriem uzdod šādu jautājumu: “Неужели в Латвии вам уже нечего снимать, раз вы обратили взор на “страшного” соседа?”⁹⁴ Pozitīvs materiāls tiek “ierāmēts” kā izņēmums tradicionālo nesaskaņu un neuzticības gaisotnē.

4.2. Labā žurnālistikas prakse

Žurnālos pārsvarā redzami pozitīvas prakses piemēri, ne tikai kā nejaušība (atsevišķi interviju varoņi – citādības reprezentētāji), bet arī kā analīzes procesā novērota mērķtiecīga žurnālu politika, ko apliecina citādā parādīšanas sistemātiskums rubrikās, attēlos, intervējamo izvēlē.

4.2.1. Citālais laikrakstos

Laikrakstos kā pozitīvu žurnālistikas praksi jāmin apraksti un intervijas ar dažādas etniskās izcelsmes cilvēkiem, īpaši neuzsverot viņu “citādību”. Tas neuzkrītošā veidā reprezentē šo Latvijas sabiedrības daudzveidību kā pierastu, “normālu” un dabisku, demonstrējot iekļaujošu diskursu, kurā katrs indivīds, kas kaut ko nozīmīgu paveicis, ir pieminēšanas vērts neatkarīgi no tā izcelsmes vai piederības kādai grupai. Te būtu nosaucamas publikācijas, kuras iepazīstina ar citas rases pārstāvjiem kultūras vai sadzīves kontekstā, piemēram, materiāls par Sezarijas Evoras skatuves dzīvi un uzstāšanos Rīgā.⁹⁵

Tāpat pieminami arī materiāli, kuros krievu auditorijai portretē latviešu kultūras darbiniekus vai kuros parāda krievu cilvēku

⁹⁴ Николаев, С (2004) “Латвийские киношники – про шаманов и Виссариона”, Час 6 марта

⁹⁵ Lukaševičs, E. (2004) “Āfrikas vecmāmiņas basās kājas atkal Rīgā”, *Vakara Zziņās* 17.janv.

veiksmīgu darbošanos latviskā vidē un otrādi: intervija ar G. Poļišcuku par viņas iejušanos Nacionālā teātra kolektīvā un “Pūt, vējiņi!” iestudēšanu,⁹⁶ materiāls par V. Artmani un E. Pāvulu⁹⁷ vai krievu studenti, kura, pateicoties pieliktajām pūlēm (sākotnēji sliktas latviešu valodas zināšanas) un vairāku svešvalodu prasmei, veiksmīgi studē LU un guvusi iespēju mācīties arī Francijā.⁹⁸ Pieminams arī materiāls, kurā aktrise I. Pļavniece novērtē Ievas Akurāteres albuma *Russkije* prezentācijā dziedātās krievu romances:

Vismaz man šķiet, ka, neraugoties uz runām par to, cik gan mūsu mentalitātes ir atšķirīgas, krieviskais latviešus var aizskart tikpat dziļi kā latviskais. Katram asociācijas, ko uzjunda šīs dziesmas, ir citas, bet tās uzrunā ikvienu.⁹⁹

4.2.2. Aizspriedumus izaicinoša prakse

Iecietību veicinoši varētu būt arī materiāli, kuros pieminēti likumdošanas grozījumi vai no Latvijas prakses atšķirīgi likumi dažādās pasaules valstīs, kas mazina minoritāšu grupu diskrimināciju, piemēram, likumdošanas izmaiņas, kas skar homoseksuālu vai heteroseksuālu pāru seksuālās attiecības.¹⁰⁰

Kā pozitīvas prakses piemēri jāmin arī atsevišķie gadījumi, kad individualizēti kādas parasti stereotipizētas grupas pārstāvji iepazīstina auditoriju ar savu dzīvi un savām problēmām, liekot lasītājam iedziļināties tajās, parādīt viņu pašu praksē, iespējams, nepiedzīvotu, bet reāli sastopamu atšķirīgu vai diskriminējošu attieksmi pret konkrētiem cilvēkiem. Tāds ir apraksts par trolejbusa konduktoru H. Kozlovski, kurš, dažādus darbus strādādam, iekrājis naudu, bet dzīvokli noīrēt nevar, jo viņam atsaka čigāniskās ārienes dēļ.¹⁰¹ Materiālam pievienoti arī statistikas un aptauju dati, kuru rezultāti apstiprina sabiedrībā valdošos sadzīves aizspriedumus par čigāniem piemītošajām rakstura īpašībām.

⁹⁶ Морозова, Н. (2004) “Ставка на молодых”, *Телеграф* 25 авг.

⁹⁷ Гайлит, Г. (2004) “Вечные Ромео и Джульетта”, *Телеграф* 17 сент.

⁹⁸ Петрова, И. (2004) “Аня, которая думает на двух языках”, *Час* 1 марта.

⁹⁹ Polis, J. (2004). “Krieviskais ļaums”, *Neatkarīgā* 15. janv.

¹⁰⁰ “Singapūrā spriež par orālo seksu”, *Vakara Ziņas* (2004) 7. janv.

¹⁰¹ Leiškalne, A. (2004) “Nē! Tāpēc, ka čigāns”, *Vakara Ziņas* 7. janv.

Aizspriedumus izaicinošs ir materiāls par latvietes un palestīnieša ģimeni, kurā aprakstītas grūtības, ar kādām nācies saskarties latviski perfekti runājošajam bijušajam augstskolas studentam, vēlāk bēglim Haisamam Abū Abdam. Publikācija ir papildināta ar ģimenes fotogrāfijām, tajā daudz citēts galvenā varoņa teiktais.¹⁰²

Geju saskaršanās ar ikdienas aizspriedumiem un mēģinājumi tos pārvarēt (piemēram, stereotipu, ka jaunieši kļūst par gejiem modes dēļ) aprakstīti materiālā par 24 gadus vecu jauniešu, kam vispirms bija jāpārvar bailes par savu orientāciju pavēstīt vecākiem, tad sadzīvot ar negatīvo attieksmi mātes darba vietā.¹⁰³

Svarīgi ir arī, ka minoritāšu pārstāvjus parāda ne tikai to kultūras tradīciju kontekstā,¹⁰⁴ bet arī dažādās biznesa aktivitātēs, piemēram, ukraiņietes un čigāna ģimenes biznesa (pirts) apraksts.¹⁰⁵

Analizētajā periodā ļoti reti ir publicēti materiāli par cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Kā pozitīvs piemērs te atzīmējama publikācija par invalīdu integrāciju sabiedrībā.¹⁰⁶ Rakstā parādīta arī citu valstu prakse, kur invalīdi ratiņos ir sabiedrības daļa:

Pilnīgi pašsaprotami viņi ir klāt koncertos, augstskolu lekcijās, parlamentos un televīzijas pārraidēs. Un nevis kā agresīvi prasību cēlēji tiesā, bet kā sabiedrisko notikumu dalībnieki, jo – cik tas ir savādi, ka šīs invalīdu celtās prasības mūsu sabiedrībā tik bieži tiek iztiesātas ar skandāliem vai varu.

4.2.3. Neiecietība, valodu lietojums un integrācijas problemātika

Atzinīgi jāvērtē tās publikācijas, kas līdzsvaro laikrakstu kopumā skaidri negatīvo/pozitīvo politisko līniju un parāda atšķirīgas prakses un uzskatus, tādējādi dažādojot pierastos diskursus šajos jautājumos. Krievu presē, kura pret skolu reformu noskaņota negatīvi, sastopami arī materiāli, kuros parādīta pozitīva valodas apguves prakse (mazākumskolu skolēni nostiprina latviešu valodu, spēlējot teātri).¹⁰⁷

¹⁰² Volkinšteine, Z. (2004) "Bēglis iegūst Latvijas pilsonību", *Vakara Ziņas* 21. dec.

¹⁰³ Zemīte, I. (2004) "Vai viegli būt citādam?", *Vakara Ziņas* 31. jūl.

¹⁰⁴ Leiškalne, A. (2004) "Tukuma centrā liksmo čigāni", *Vakara Ziņas* 15. nov.

¹⁰⁵ Zemīte, I. (2004) "Čigāns un ukraiņiete Rīgā apsaimnieko pirti", *Vakara Ziņas* 27.sept.

¹⁰⁶ Dāboliņš, A. (2004). "Neredzamā siena", *Neatkarīgā* 12. janv.

¹⁰⁷ Тимофеева, Е. (2004) "Выучить язык помогла сцена", *Телеграф* 13 авг.

Savukārt latviešu avīzēs aplūkota latviešu skolēnu attieksme pret krievu valodu, piemēram, pārpublicējums no portāla politika.lv *Neatkarīgajā*, kur skolotājs apgāž stereotipus, ka latviešu bērni nemācās un nelieto krievu valodu¹⁰⁸, vai publikācija *Dienā* par latviešu valodas mācīšanu Daugavpilī.¹⁰⁹

Arī *Latvijas Avīzē* sastopami materiāli, kuros aprakstīta pozitīva latviešu valodas apguves prakse mazākumtautību skolās – armēņu, azerbaidžāņu un gruzīnu svētdienas skolās¹¹⁰ un Balvu vidusskolā mazākumtautībām.¹¹¹

Būtiska ir arī diskusija, kurā piedalās Rīgas Latviešu biedrības priekšsēdētājs, Krievu biedrību Latvijas asociācijas priekšsēdētājs un Latvijas Baltkrievu kultūras biedrības dalībniece un Rīgas Baltkrievu pamatskolas direktore. Tajā apspriesti integrācijas, nacionālās pašapziņas, asimilācijas draudu jautājumi, jēdzieni “krievvalodīgie” un “krievu kopiena”, preses loma.¹¹² Intervēts arī “Darba jaunatnes” vadītājs, kurš krievu kopienai kongresā uzdāvinājis “latviešu karogu” un devies uz Strasbūru, atbalstot reformas pretiniekus. Publikācija ļauj iepazīties ar šo uzskatu paudēju argumentāciju un sociālo fonu, dekonstruējot melnbalto “mēs/viņi” sadalījumu. *Latvijas Avīze* publicējusi arī materiālu, kurā samērā kritiski vērtēta valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā” un Latvijas reālā prakse (nevienlīdzīgās iespējas, valodas lietojums, reliģijas loma, dubultpilsonība).¹¹³ Jāatzīmē, ka šie *Latvijas Avīzes* materiāli (izņemot pēdējo) sagatavoti ar Sabiedrības integrācijas fonda atbalstu.

Ļoti svarīgas ir speciālistu publikācijas, kurās uz izglītības reformu un sabiedrības integrāciju raugās plašāk un dziļāk, piemēram, jau pieminētais M. Golubevas raksts *Dienā*, kurā aicināts uz diskusiju par izglītības nākotni un kurā uzsvērts, ka ar latviešu valodas prasmi

¹⁰⁸ Gurjevs, M. (2004) “Krievu valoda kā svešvaloda: vai latviešu skolēni vēlas to zināt?”, *Neatkarīgā* 3. nov.

¹⁰⁹ Arāja, D. (2004) “Valsts valoda – arī nelatviskā vidē”, *Diena* 17. sept.

¹¹⁰ Mūrniece, I. (2004) “Svētdienas skolas dzīvo ar cerībām”, *Latvijas Avīze* 23. nov.

¹¹¹ Bekmanis, Z. (2004) “Vide rosina mācīties valodu”, *Latvijas Avīze* 6. okt.

¹¹² Mūrniece, I. (2004) “Integrācija. Trīs soļi uz priekšu, divi atpakaļ?”, *Latvijas Avīze* 9. nov.

¹¹³ Cibuļs, J. (2004) “Integrācija Latvijā – tikai uz papīra”, *Latvijas Avīze*, 28.dec.

vien nepietiek, lai sabiedrība kļūtu tolerantāka un saliedētāka.¹¹⁴ Diemžēl, šādi materiāli neizraisa tālāku diskusiju.

Neiecietības atkārtota izpausme dienas presē var izraisīt tās noturīgāku interesi par tēmu – tātad, ne tikai atspoguļojot diskrētu, atsevišķu notikumu un pārtraucot par to runāt, kad gūts kāds atrisinājums (beigusies tiesas prāva), bet izraisot nopietnāku diskusiju par neiecietības izpausmēm mūsu sabiedrībā. Tikai uzkrājoties vairākiem negatīviem gadījumiem (citas ādas krāsas cilvēku piekaušana 2005. gadā), iespējams piesaistīt uzmanību šai problemātikai un likt atsevišķos gadījumus vērtēt kā neiecietības izpausmes, nevis vienkāršu huligānismu, piespiežot arī pārvaldes institūcijas iesaistīties diskusijā un domāt par likumdošanas izmaiņām, kas palīdzētu šos nodarījumus adekvāti kvalificēt.

4.3. Daudzveidības politika

Eiropas Rasisma un ksenofobijas monitoringa centra valdes priekšsēdētāja Anastasija Krikleja intervijā *Dienā* uzsver, ka rasisma novēršanas ceļi ir izglītība, likumdošana un līdzdalība.¹¹⁵ Preses lomu šeit nevajadzētu pārspīlēt, neiecietības izskaušana ir atkarīga no plašākas sociālās rīcības: bērnu audzināšanas, iekļaujošiem likumiem un sabiedrības reakcijas uz to pārkāpšanu, minoritāšu pārstāvju līdztiesīgās piedalīšanās kopienas un valsts dzīvē. Ir nepieciešama visaptveroša daudzveidības politika, kas apzinātos un ņemtu vērā mūsdienu pasaulē notiekošās sociālās, ekonomiskās, demogrāfiskās pārmaiņas. Neatkarīgi no starpkultūru kontaktu biežuma, “mēs” veidojam koncepcijas par “viņu” kultūru, mentalitāti, raksturu salīdzinājumā ar mums pašiem. Parasti tas ir negatīvs salīdzinājums, kas padara citu par “nenormālu” (Blommaert, Verschueren 1998). 1994. gadā UNESCO iesāk sociālo problēmu pētniecības projektu, izceļot *daudzveidības menedžmenta (management of diversity)* nozīmi. Pētnieki un cilvēktiesību aizstāvji apliecina problēmas nozīmi Latvijā. Valsts cilvēktiesību birojā saņemto sūdzību skaits par diskrimināciju, tajā skaitā uz rases vai tautības pamata, pieaug

¹¹⁴ Golubeva, M. (2004) “Pārmaiņas izglītībā. Tikai mazākumtautībām?”, *Diena*, 8. maijs

¹¹⁵ Arāja, D. (2005) “ES paplašināšana pierādījusi – rasisms nav saistīts tikai ar ādas krāsu”, *Diena* 17. aug.

(*Cilvēktiesības* 2005: 28). Īpašo uzdevumu ministra sekretariāts sabiedrības integrācijas lietās (ĪUMSILS) 2004. gadā izstrādāja Nacionālo programmu iecietības veicināšanai. Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs uzsver, ka dokuments “piesardzīgi, tomēr oficiāli atzīst, ka Latvijā pastāv aizspriedumi, neiecietība un diskriminācija” (*Cilvēktiesības* 2005: 23).

Pamatojoties uz šī pētījuma empīriskajiem rezultātiem, secinām, ka lielu ieguldījumu neiecietības veicināšanā devušas valsts amatpersonas. Tās bieži izsaka negatīvas un neskaidras attieksmes pret minoritātēm, bet par latviešu un krievu attiecībām runā naida retorikā. Arī žurnālisti neveicina toleranci sabiedrībā, turpinot praksi, kas izskan politiķu paziņojumos vai Saeimas sēdēs, - runājot tikai par savas mērķauditorijas iespējamām interesēm, citējot tikai savai izpratnei vai politiskajai līnijai izdevīgus politiķu vai ekspertu izteikumus, nedodot vārdu oponentam vai vispār nepieminot svešo, citādo. Mediju auditorija gūst priekšstatu tikai par vienu - ķildas dialoga modeļa - esamību publiskajā komunikācijā, kas var kultivēt neiecietības garu arī pret “savējiem”, kuri meklē iespēju paust un argumentēt atšķirīgus viedokļus. Daudzveidība un iecietība tādējādi ir jāskatās plašākas vērtīborientāciju sistēmas ietvaros, kuru nosaka politisko mērķu definīcija un kura pamato sociālās un politiskās rīcības līdzekļu izvēli. Piecpadsmit gadu laikā politiskais diskurss par reformām valstī skāris jautājumus par pragmatisko ekonomisko interešu īstenošanu tūlītējā kontekstā bez stratēģiskā redzējuma par sabiedrības saliedētības nepieciešamību, ko izraisa notiekošā diferenciacija un stratifikācija.

Politiskie mērķi tiek definēti, uzskatot, ka valsts drošību un stabilitāti garantē ārējie faktori – iestāšanās ES un NATO. Dominējot labējai nacionālisma retorikai, kas balstās mehāniskās sabiedrības tradicionālisma vērtībās, un līdzsvarojot to nevis ar sociāli atbildīgu solidaritātes politiku, bet opozīciju pārstāvot galvenokārt tai daļai politiķu, kuri pauž Krievijas intereses, Krievijas vēstures, okupācijas traktējumu vai krievu pārnacionālās intereses pasaulē, sabiedrības dalījums pēc etniskā (vai lingvistiskā) principa tiek arvien uzturēts un nostiprināts. To apliecina arī etniskie balsojumi pēdējās vēlēšanās.

Acīmredzot politiskajām elitēm tas joprojām ir izdevīgi, jo publiskajā telpā gandrīz nav izskanējušas bažas par to un vēlme kaut ko mainīt, uzrunājot citas valodas auditoriju, radot jaunas partijas vai apstākļus, kuros esošās varētu piesaistīt politiķus vai auditorijas ar daudzveidīgāku etnisko izcelsmi.

Politiskajā diskursā pārmaiņas, kuras definējam ar terminiem diferenciācija, daudzveidība un globalizācija, bieži tiek piesauktas deklaratīvi. Politiķi un amatpersonas sašaurina sabiedrības integrācijas jēdzienu, ignorējot sociālās saliedētības nozīmi. Ministru prezidents I.Emsis uzskata: “Mūsu nacionālās politikas galvenais uzdevums – sabiedrības integrācija, lai visi varētu runāt vienā valodā un saprast cits citu”.¹¹⁶ Naturalizācijas pārvaldes vadītāja E.Aldermane definē integrāciju kā “sociālo slāņu, indivīdu un valsts virzīšanos pretī cits citam, saglabājot gan titulnācijas, gan nacionālo minoritāšu nacionālo identitāti”.¹¹⁷

Akcentējot tiesības paust savu kultūras savdabību, valsts definētajā politikā minoritātēm tiek ierādīta margināla vieta “kultūras namā”. Taču tām ir jābauda arī iespēja piedalīties politiskajā komunikācijā, lai izteiktu savas rūpes, aizstāvētu tiesības pret diskrimināciju pēc tādām īpašībām, kas neattiecas uz viņu spējām un prasmēm strādāt un spriest par savu un kopējo labumu. Tāpēc būtu jāveicina dažādu nevalstisko organizāciju aktivitātes un jaunu biedrību un struktūru veidošanās, kuras piedalītos to lēmumu apspriešanā, kas skar šo grupu dalībnieku dzīvi, īpaši tāpēc, ka daļa Latvijas iedzīvotāju vēl ilgi nebūs iesaistīta valsts pārvaldē. Racionālāk būtu tos uzaicināt pie sarunu galda likumprojekta apspriešanas stadijā, nevis sagaidīt ar likumu neapmierināto apvienošanos uz ielas vai kongresā, kurā runā par nodokļu un finansiālo līdzekļu sadalīšanu pa kopienām.

Ierobežotas definīcijas rezultāts ir redzams mediju diskursā, kas citādības problemātiku saskata pārsvarā etniskās kultūras aspektā. Mūsu 2004. preses pētījums liecina, ka salīdzinoši reta citādā un atšķirīgā parādīšanās presē un regulāras prakses trūkums diskusijās

¹¹⁶ Ушаков, Н. (2004) “Индулис Эмсис: “Я понимаю русские анекдоты!”, *Час* 4 сент.

¹¹⁷ Сергеева, Н. (2004) “Это не информация. Это пропаганда!”, *Час* 3 сент.

par identitātēm un sadzīvošanu ar dažādo parāda publiskā diskursa vājumu, 2005. gadā sastapāties ar daudzveidību burtiski uz ielas (rasistiskie uzbrukumi, geju un lesbiešu gājiens Rīgā). Pirmās partijas paziņojumi par morāles pagrimumu pierāda, ka politiskā elite beidzot sākusī izprast sabiedrības saliedētības lomu, jo tirgus ekonomika vien nevar nodrošināt iekšējo stabilitāti. Taču LPP diskurss pauž noslēgtās tradicionālās sabiedrības bailes no ārējās pasaules un atšķirības noliegšanu, politiķi tiecas apkarot sociālās transformācijas, bet nav gatavi kritiski izvērtēt šodienas Latvijā jau notikušo un vēl notiekošo vietējā un pasaules kontekstā.

Jāņem vērā, ka mediji labprāt atspoguļo politiskās elites viedokli, kurai tādējādi ir lielas iespējas izplatīt uzskatus un noteikt tematu ietvarus, formulējot un izvērtējot sociālo grupu un minoritāšu skarošos jautājumus (van Dijk 1984, 1987, 1993b). Arī šis pētījums pierāda, ka politiķi un valsts amatpersonas ir bieži informācijas avoti presē. Saeimas deputātu un valdības locekļu publiskās uzstāšanās kultivē neiecietīgas runas kultūru. Jau pieminējam K.Šadurska naidīgo runas stilu. 2005. gada piemēri ir deputāta A.Kiršteina antisemitiskie izteikumi,¹¹⁸ ministru prezidenta A.Kalviša un deputāta L.Ozoliņa¹¹⁹ homofobiskie paziņojumi, teologa J.Cālīša izslēgšana no baznīcas par citādu, atšķirīgu uzskatu paušanu vai politiķa izvairīšanās no atbildības par saviem neiecietīgajiem publiskajiem izteicieniem. Deputāts un žurnālists Kabanovs, neatbildot uz jautājumu TV “Panorāmas” intervijā par Eiroparlamenta deputātu nosaukšanu par fašistiem un tā ētiskuma vērtējumu, kā argumentu balsojumam pret deputātu ētikas kodeksu minēja to, ka svarīgāk ir cīnīties pret korupciju, ar šīm retoriskajām stratēģijām pilnībā izvairoties no savas atbildības un vienlaikus radot korupcijas apkarotāja tēlu.

Eiropas Cilvēktiesību komisija norāda, ka īpašas funkcijas un atbildība sabiedrības priekšā ierobežo valsts amatpersonu tiesības uz vārda brīvību. Saeima, valdība, politiskās partijas nereaģē uz kolēģu un radikālo nacionālistisko organizāciju izteikumiem, kas pazemo dažādas sociālās grupas, vai arī nosodījums seko pēc tam,

¹¹⁸ Delfi.lv (2005) “Kiršteins ebrejiem iesaka “neatkārtot 1940.gada kļūdas””, 24.maijs.

¹¹⁹ LETA (2005) “Leopolds Ozoliņš gejus sauc par deģenerātiem”, 19.jūl.

kad ir izskanējis negatīvs starptautiskās sabiedrības vērtējums. Vīnes samita konferencē 1993. gada oktobrī Eiropas Padomes valstu un valdību vadītāji izteica pārliecību, ka iecietības princips ir garantija tam, lai Eiropā uzturētu atvērtu sabiedrību, kas respektē kultūras daudzveidību. Eiropas valstu mērķis ir aizsargāt un īstenot kopīgā mantojuma ideālus un principus.

Amatpersonām trūkst zināšanu un komunikācijas prasmju, lai izvairītos no pārsteidzīgiem vispārinājumiem, komentējot ar dažādām sociālām un etniskām grupām saistītos jautājumus. Piemēram, Drošības policijas priekšnieka vietnieks laikrakstam *Телеграф* stāsta, ka katrs ceturtais Latvijā iebraukušais cilvēks ir no kādas islama valsts, un viņi tiek īpaši kontrolēti, tāpēc, ka Latvija ir valsts ar terorisma risku.¹²⁰ Arī iekšlietu ministra izteikumi par iespējamo bēgļu pieplūdumu robežojas ar ksenofobiju¹²¹ (skat. 2.4.7).

Atšķirības esamību un nozīmi nedrīkst absolutizēt. “Sevis” un “manas grupas” izpratne ir atkarīga no situācijas, tā ir mēs/viņi robežas pārdefinēšana atkarībā no šībrīža vajadzībām. Komentējot Olimpiskās spēles 2004. gadā, portāla *Delfi.lv* apmeklētāji uztver Latvijas krievu (krievvalodīgo, cittautiešu) sportistu panākumus kā “savējos”, drošības labad sameklējot kopības raksturlielumus: kristīgā reliģija pretstatā musulmaņu sāncensim svarcelšanā, baltā rase pretstatā melnādainajiem sāncensiem barjerskrējienā. 2005. gadā mēs/viņi robežas no jauna tiek pārvilkta sakarā ar geju parādi Rīgā. Šoreiz par izslēgšanas kritēriju kalpo seksuālā orientācija, kas mazina etniskās un valodas atšķirības svarīgumu (Kruks 2005a, 2005b). Līdzīgu latviešu un krievu identitāšu lokanību Zoja Gorbušina (2005) ir konstatējusi interneta portāla diskusijās par ebrejiem, čigāniem un melnādainajiem.

Publiskiem runātājiem būtu jāpretojas nevienlīdzībai, nevis jānostiprina tā. Mediji un publiskais diskurss kopumā ir sociālās darbības forma, taču valodas ietekme uz sociālo attiecību veidošanu ikdienā nav taustāma, tās efekts uzkrājas, un ir grūti saskatīt un pierādīt tūlītēju saikni.

¹²⁰ Элксне, П. (2004) “За иностранцами следят”, *Телеграф* 28 дек.

¹²¹ Эльдаров, Э. (2004) “Новая оккупация”, *Вести-Сегодня* 19 мая.

Publiskajam diskursam ir jānodrošina:

- a. **iekļaušana:** atšķirības pozitīvā novērtēšana, liekot uzsvāru uz kopību, taču neignorējot atšķirības;
- b. **mijiedarbība:** cilvēki mācās iepazīt cits citu dialogā, izpētot un risinot savstarpējās problēmas;
- c. **integritācija:** atšķirība tiek akceptēta kā vērtība;
- d. **vērtību nostiprināšana:** vērst auditorijas uzmanību uz neiecietības negatīvajām sekām, izaicināt runātājus, kuri intervijās vai publiskās uzstāšanās reizēs pauž neiecietību.

4.4. Rekomendācijas

4.4.1. Žurnālistiem

Paplašināt tematu loku, rakstīt par visu sabiedrības grupu un minoritāšu (ne tikai savas mērķauditorijas) sociāli ekonomiskajām problēmām.

Nereducēt minoritāšu dzīvi tikai uz īpatnējās (etnogrāfiskās) kultūras izpausmēm.

Nevispārināt minoritāšu grupu pārstāvju sociāli nosodāmo rīcību uz visu grupu, kā arī nesecināt par rīcības tiešo saistību ar piederību grupai.

Analizēt cēloņus un sekas. Vairākumam nepieņemama minoritātes publiskā uzvedība (protesta akcija, izaicinošā savu īpatnību demonstrēšana), iespējams, ir tikai mēģinājums apliecināt savu esamību sabiedrībā un pievērst uzmanību savām problēmām, īpaši tad, ja tās nav uzklausītas vai apspriestas publiskajā telpā (piemēram, citas valodas medijos).

Nevajadzīgi neizcelt piederību sociālajai grupai verbāli un vizuāli, neiekļaut šādas atsauces virsrakstos, līdos, īpaši tad, ja grupa vai tās pārstāvis minēts negatīvi.

Neuzdot spriedzi un aizspriedumus saturošus jautājumus.

Paplašināt avotu loku, ļaujot pašiem minoritāšu grupu pārstāvjiem formulēt savas problēmas un argumentēt tās.

Neizteikt draudus un pareģojumus par situācijas iespējamo saasināšanos, ja vien tam nav kāds faktiskais pamats (ekspertu viedokļi, aptauju rezultātu dinamika, statistika).

Rēķināties ar dažādo sabiedrības grupu vai indivīdu vēlmi iekļūt medijos arī tad, ja viņiem nav paraduma pieejas medijiem, kas liek izvēlēties radošus un, iespējams, ekstrēmus veidus, kā nonākt mediju uzmanības lokā. Sekošana sensācijām, notikumiem vai pseidonotikumiem var netīši radīt pārspilējumus vai tendenciozitāti kādu sabiedrības grupu reprezentācijā. To samazināt var medija politika apzināti runāt par problēmām un procesiem sabiedrības integrācijas/dezintegrācijas jomā.

Pārbaudīt savus argumentus un dialoga veidošanas praksi – vai tie nesatur oponenta personu iznīcinošu naida retoriku apspriežamā jautājuma argumentu un pretargumentu izvirzīšanas vietā.

Ne tikai žurnālos, bet arī dienas presē vairāk parādīt reālo dažādu etnisko grupu un politisko pārliecību pārstāvju, indivīdu un ģimeņu sadzīvošanas, kompromisu vai domstarpību praksi.

Mēģināt analizēt, vai tas, ko piedāvā konkrētā medija saturs, ir/nav galvenokārt politiķu piedāvātā dienas kārtība. Iespējams, ka auditorijas vēlmes un vajadzības ir atšķirīgas. Apzināties, ka mediju saturs palīdz šīs auditorijas konstruēt. Komunikātori nevar paļauties tikai uz intuīciju (“auditorija to pieprasa/pērk”) vai sevi un sev līdzīgiem kā referentu grupu, vajadzētu apzināties nepieciešamību pēc auditorijas kvalitatīviem pētījumiem.

Izmantot sabiedrisko raidorganizāciju iespējas uzrunāt plašas un daudzveidīgas (daudzvalodīgas) auditorijas – rādīt un runāt par dažādo sadzīvē, uzskatos, kultūrā, sabiedriskajās aktivitātēs.

4.4.2. Valsts institūcijām

Apzinoties plašas iespējas piekļūt mediju diskursam un noteikt dienaskārtību, reaģēt uz verbālās un fiziskās neiecietības izpausmēm sabiedrībā, paužot savu attieksmi.

Izprast “integrācijas” jēdzienu kā modernās sabiedrības saliedētību. Integrācijas sašaurināta izpratne – latviešu valodas prasme un tiesības izpaust savu etnisko kultūru – kavē politiskās kopienas saliedētību.

Nediskreditēt sevi un pārstāvēto institūciju ar naida retoriku vai piedalīšanos labējo un kreiso ekstrēmistu aktivitātēs.

Rast finansējumu sabiedriskās domas aptauju regulārai veikšanai un kvalitatīviem auditoriju pētījumiem.

Pasūtīt sabiedriskajām raidorganizācijām programmas un filmas, kurās aplūkoti neiecietības/iecietības jautājumi un dokumentēta vai mākslas valodā reprezentēta Latvijā eksistējošā daudzveidība pagātnē un tagadnē.

Veicināt (ar konkursiem, stipendijām un prēmijām) mācību grāmatu, brošūru, filmu, rakstu ciklu presē rašanos, kuri veicina toleranci un daudzveidības pieņemšanu sabiedrībā: Radīt mācību raidījumus, filmas ar subtitriem vairākās valodās par sarežģītiem Latvijas vēstures un šodienas dažādu sabiedrības grupu aktuāliem jautājumiem un to problēmorientētu pasniegšanu.

4.4.3. Nevalstiskajām organizācijām

Ņemot vērā mediju atkarību no ārējiem (ne redakcijas) informācijas avotiem un notikumiem, piesaistīt žurnālistu uzmanību ar plānotām akcijām, kuru laikā tiek formulēti un apspriesti neiecietības, rasisma un sabiedrības saliedētības temati.

4.4.4. Politiskajām partijām

Lielas sabiedrības daļas grūtā ekonomiskā situācija, kā arī sabiedriskās domas aptaujās konstatētā varas un sabiedrības atsvešināšanās jau paši par sevi ir faktori, kas var veicināt neapmierinātību, ciniskumu, neiecietību pret svešo, konkurentu. Īslaicīga un netālredzīga taktika ir konstruēt un nostiprināt vēlētāju etnisko dalījumu, pretnostatījumu un, publiski demonstrējot samērā zemu politisko kultūru (Saeimas sēdēs un medijos), reprezentēt neiecietību pret daudzveidību ir.

5. Literatūra

- Abercrombie, N., B.Longhurst (1998) *Audiences: A Sociological Theory of Performance and Imagination*. London, New Delhi: Sage.
- Allport, G. (1954) *The Nature of Prejudice*. NY: Addison Wesley.
- Blommaert, J., J.Verschueren (1998). *Debating Diversity. Analysing the discourse of tolerance*. London: Routledge.
- Johnson-Cartee. K. S. (2005) *News Narratives and News Framing: Constructing Political Reality*. Lanham, Boulder: Rowman & Littlefield.
- Cilvēktiesības Latvijā 2004. gadā* (2005) Rīga: Latvijas cilvēktiesību un etnisko studiju centrs.
- Durkheim, E. ([1893] 1933) *The Division of Labour in Society*. New York: Free Press.
- Eco, U. (2005) “*Superior stabat. Retorica del lupo e dell’agnello*”. In D.Del Giudice, U.Eco, G.Ravasi, I.Dionigi. *Nel segno della parola*. Milano: BUR Saggi.
- Fenster, M. (1999) *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press
- Galtung, H., M.H.Ruge (1965) “The Structure of Foreign News”, *Journal of Peace Research* 2(1): 64-91.
- Gorbušina, Z. (2005) *Cita konstruēšana interneta portālā Delfi*. Nerepublicēts bakalaura darbs Latvija Universitātē.
- Graber, D. (1976) *Verbal Behavior and Politics*. Urbana: University of Illinois Press
- Jeršova, I. (2005) *Politiskā, publiskā un mediju dienas kārtība latviešu un krievu valodas preses (Diena un Час) publikācijās par mazākumtautību skolu izglītības reformu laika posmā no 1998. līdz 2004. gadam*. Nerepublicēts maģistra darbs Latvijas Universitātē.
- Kaufer, D., K.Carley (1993) “Condensation Symbols: Their Variety and Rhetorical Function in Political Discourse”, *Philosophy and Rhetoric* 26(3): 201-226

- Kruks, S. (2005a) "Kolektīvās identitātes stratēģijas un iecietības strupceļi. Interneta diskusiju satura analīze". Referāts 6. Sabiedriskās politikas forumā, Rīga, 2005. gada 11. augustā.
- . (2005b) "Latvians" and "Latvia's Residents": Representation of National Identity in Public and Private Discourses, *Acta Universitatis Latviensis (Political Science)* 680: 101-110.
- Molotch, H., M.Lester (1974) „News as Purposive Behavior: On the Strategic Use of Routine Events, Accidents, and Scandals.” *American Sociological Review* 39(1): 101-112.
- Oakes, P., A.Haslam, J.Turner (1994) *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell.
- Ркчеux, M. ([1969] 1990) "Analyse automatique du discours". In *L'inquiétude du discours*. Paris: Cendres.
- Racism and Cultural Diversity in the Mass Media* (2002) An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000. Vienna: EUMC.
- Razs, Dž. (2001) *Brīvības morāle*. Rīga: Madris.
- Rubinčika, J. (2004) "Lūdžēju pārtapšana pilsoņos", *Agora* 1: 24-49.
- Saussure, F. de ([1918] 1966) *Course in General Linguistics*. London: McGraw-Hill.
- Schütz, A. (1944) "The Stranger: an Essay in Social Psychology", *The American Journal of Sociology* 49: 499-507.
- . (1962) *The Problem of Social Reality*. Collected Papers. Vol.1. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Šoriņš, K. (2004) *Neiecietība Einara Repšes retorikā*. Npublicēts kursa darbs Latvijas Universitātē.
- Tajfel, H. (1978) "Interindividual Behaviour and Intergroup Behaviour". Pp.27-60 in H.Tajfel (ed.) *Differentiation between Social Groups*. London: Academic Press.
- Van Dijk, T. (1984) *Prejudice in discourse*. Amsterdam: Benjamins.
- . (1987) *Communicating Racism*. Newbury Park, CA: Sage.
- . (1993) "Principles of critical discourse analysis", *Discourse and Society* 4: 249-283.

- . (1993b) *Elite discourse and racism*. Newbury Park, CA: Sage
- . (1995) “Elite discourse and the Reproduction of Racism”. Pp.1-27 in R.K. Whillock, D.Slayden (eds) *Hate Speech*. London: Sage.
- . (1996) “Power and the News Media”. Pp. 9-36 in D.Paletz (ed.) *Political Communication in Action*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Walton, D. (1992) *The Place of Emotion in Argument*. University Park, Penn.: The Pennsylvania state University Press.
- . (1998) *Ad Hominem Arguments*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- Walton, D.N., E.C.W.Krabbe (1995) *Commitment in Dialogue. Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. NY: State University of New York Press.
- Watzlawick, P. (1967) *Pragmatics of Human Communication*. New York: W.W.Norton & Co.
- Whillock, R.K. (1995) “The Use of Hate as a Stratagem for Achieving Political and Social Goals”. Pp.28-54 in R.K. Whillock, D.Slayden (eds) *Hate Speech*. London: Sage.
- . (2000) “Ethical Considerations of Civil Discourse: The Implications of the Rise of “Hate Speech””. Pp. 75-90 in R.Denton (ed.) *Political Communication Ethics. An Oxymoron?* Westport, Conn: Praeger.
- Zarefsky, D. (1984) “Conspiracy Arguments in the Lincoln-Douglas Debates”, *Journal of the American Forensic Association* 21: 63-75.
- . (1986) *President Johnson’s War on Poverty: Rhetoric and History*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- Zepa, B., I.Šūpule, L.Krastiņa (2004) *Ethnic Tolerance and Integration of the Latvian Society*. Rīga: Baltic Institute of Social Science.
- Волошинов, В. (1929) *Марксизм и философия языка*. Москва.

6. Pielikumi

6.1. “Izglītības un zinātnes ministra Kārļa Šadurska paziņojums saistībā ar nacionālboļševiku ekstrēmismu” (12.01.2004)

Publicēts partijas Jaunais laiks mājas lapā [<http://www.jl.lv/viedoklis.php?id=1480>]

Nacionālboļševistisko šovinistu noziegums, mēģinot aizdedzināt Izglītības un zinātnes ministrijas ēku, liecina par politiskā ekstrēmisma klaju izpausmi Latvijā. Dažādas sabiedriskās organizācijas, tādas kā LAŠOR un Krievu skolu aizstāvības štābs jau ilgu laiku kūda mazākumtautību pārstāvjus uz destruktīvu rīcību, veicinot etniskas nesaskaņas. Traģiskākais ir tas, ka šo tumsonīgo spēku agonijas gājienos piedalās arī Saeimas un Rīgas domes deputāti – J.Pliners, V.Buzajevs, N.Kabanovs, A.Giļmans un viņiem līdzīgie.

Staļina valodas piesaukšana, Krievijas impērijas flotes karoga vicināšana, lozungi par krievu skolām kā krievvalodīgo Staļingradu, Latvijas salīdzināšana ar Bosniju – tas viss tiek lietots, lai bremsētu sabiedrības integrāciju un kurinātu nacionālo naidu. Šo indivīdu izpratnē integrācija saistās ar neko nedarīšanu un valsts likumu klaju ignorēšanu, kā arī ņirgāšanos par sabiedriskās kārtības noteikumiem. Mums tāda “integrācija” nav pieņemama.

Esmu nemītīgi aicinājis uz konstruktīvu dialogu par reformas ieviešanas gaitu, tā vietā saņemot kārtējo izņirgāšanos par jebkāda veida sarunām. Varbūt reformas pretinieku politiskajiem barvežiem ir pienācis laiks beigt izlikties un skaidri pateikt savu mērķi – Latvija kā impērijas sastāvdaļa.

Politiskais ekstrēmisms ir radis pārstāvniecību Saeimā un Rīgas domē, arī Krievija netieši to atbalsta, atsakoties izdot Latvijai nacionālboļševiku līderi V.Lindermanu. Uz skolu direktoriem, kuri izprot reformas mērķi un cenšas paveikt visu, lai to īstenotu, tiek izdarīts rupjš politisks spiediens no krievu valodā iznākošo masu saziņas līdzekļu un atsevišķu amatpersonu puses. Nemanāma, it kā nevainīga darbošanās pret šīm skolām tiek veikta ar mērķi panākt reformas sabotēšanu.

Tie “tautas pārstāvji”, kuri ir taisījuši politisko kapitālu, naidojot tautas, ir panākuši, ka ir skaidrs, – Latvijai integrācijas procesam nav citas alternatīvas un tas notiks tikai un vienīgi uz mūsu valsts valodas bāzes. Maskējoties aiz kultūras pasākumu organizēšanas, reakcionārie spēki cenšas vēl pēdējiem spēkiem sašķelt sabiedrību, veicinot nesaskaņas dažādos sabiedrības slāņos.

Izsaku nožēlu par šo pseidopolitiķu un kvazidemokrātu aktivitātēm, kas, ar melīgiem saukļiem nepanākuši savu, ķērušies pie terorisma, draudiem, apliecinot savu bezspēcību un nevēlēšanos risināt problēmas. Aicinu katras pašvaldības vadītāju rūpīgi pārdomāt savas pilsētas skolās notiekošo, lai beigās neizrādītos, ka tieši jūs esat nogulējis kādas pretošanās komitejas veidošanos, kuras darbības dēļ var tikt izlietas cilvēku asinis.

Atpopties, štāba aktīvisi, tagad ir par vēlu liegties, ka ne jau jūs aizdedzinājāt ministriju, ka jūs pat nezināt tādus nacionālboļševikus. Viņu rīcība ir tiešs jūsu kaitniecības rezultāts un tas ir uz jūsu sirdsapziņas!

6.2. Kontentanalīzes kategorijas neiecietības pētījumam gada laikā (2004)

Nr. Ja materiāls ir kopēts, apvilkt numuru un uzrakstīt to uz kopijas

1. Izdevums:

1. „Diena”
2. „Neatkarīgā”
3. „Latvijas Avīze”
4. ”Vakara Ziņas”
5. „Telegrāfs”
6. „Čas”
7. „Vesti Segodņa”

2. Datums (01.01 – datums, mēnesis)

3. Materiāla vieta

1. 1. lapa (sākts 1.lapā)
2. 2.-3. lapa
3. Cita vieta laikrakstā

4. Materiāla veids

1. Ziņa
2. Kriminālziņa
3. Komentārs (redakcijas sleja, facsimile)
4. Analītisks materiāls (raksts)
5. Apraksts, portrets, intervija
6. Vēstule
7. Feļetons, stāsts
8. Fotografija, karikatūra
9. Cits

5. Kas minēts (objekts)

1. Musulmaņi (austrumu reliģiju pārstāvji, citas Latvijā netradicionālās reliģijas, to pārstāvji)
2. Čigāni (romi)
3. Ebreji (žīdi)
4. Kaukāzieši, čečeni
5. Citas rases cilvēki (melnādainie, nēģeri, "dzeltenā rase", arī sinonīmi, ko lieto citu rasu apzīmēšanai)
6. Geji, lesbietes (citas seksuālās orientācijas cilvēki, zilie, citi sinonīmi)
7. Cits

6. Ja nav vispārpieņemts, neitrāls apzīmējums vai "cits", ierakstīt identifikāciju

7. Grupa vai indivīds

1. Grupa (melnie, čigāni, ebreju kopiena)
2. Indivīds (čigāniete)
3. Grupa un indivīdi

8. Pieminēšanas īpatsvars

1. Galvenās tēmas kontekstā
2. Papildtēma
3. Pieminēts

9. Attieksme (pret grupu, indivīdu)

1. Neitrāla
2. Pozitīva
3. Negatīva
4. Ironiska
5. Dažādas pretrunīgas attieksmes

10. Attieksmes subjekts

1. Redakcija, žurnālists
2. Lasītājs, „vienkāršais” cilvēks (ielu intervijā)
3. Valsts institūciju pārstāvis, ierēdnis
4. Politisko partiju pārstāvis
5. Speciālists, eksperts
6. Pats objekts
7. Neatributēts izteikums (visi zina.)
8. Cits (inf. aģentūra, statistika)

11. Identitātes raksturlielumi

1. Izcelsme, statuss
2. Izskats, krāsa
3. Sociāli ekonomiskais raksturojums
4. Kultūras iezīmes (relīģija, normas, paradumi)
5. Minoritāšu un migrantu stereotipizēta uzvedība (noziedzība, deviance)

12. Grupu pozīciju un starpetnisko attiecību novērtējuma stratēģijas

1. Sadalījums labajos un sliktajos (migrantos, citos)
2. Sadalījums „mēs” un ”viņi”
3. Grupu, pārstāvju saistīšana ar + vai – darbībām
4. Upura perspektīva
5. Atbildības uzlikšana

13. Tēma

1. Rasisms, neiecietība, tolerance, daudzveidība, integrācija, globalizācija
2. Ekonomiskā attīstība, demogrāfiskā situācija (migrācija, viesstrādnieki, diskriminācija darba tirgū)
3. Politiskā situācija (vēlēšanu tiesības, attiecības ar citām valstīm)
4. Sociālie jautājumi (sociālā nodrošināšana, veselība, dzīvoklis)
5. Noziedzība, antisociāla uzvedība
6. Kultūra (māksla, vērtības, reliģija)
7. Identitāte (etniskā identitāte, valoda, vēsture, nacionālā identitāte, asimilācija)
8. Vairākas iepriekšminētās tēmas
9. Cits variants

14. Lokalitāte

1. Ārzemju notikums, prakse
2. Latvijas situācija
3. Abi

15. Laika dimensija

1. Tagadne
2. Pagātne
3. Nākotnes perspektīva
4. Vairākas dimensijas

16. Diskursa tips

1. Iekļaujošs
2. Izslēdzošs
3. Grūti pateikt

17. Redakcionālā darbība

1. Sensacionālisms
2. Fakti, racionāla analīze, argumentācija
3. Emocionāla attieksme
4. Vairākas argumentācijas

17a Redakcionālā stratēģija

1. Rasismu, neiecietību nosodoša attieksme
2. Rasistisku, neiecietīgu attieksmi veicinošas stratēģijas
3. Dialogs, strīdi, vairāki viedokļi

18. Rasisma definīcija

1. Sašaurināta līdz tradicionālai bioloģiskai rasisma izpratnei
2. Sašaurināta līdz rasu vardarbībai
3. Sašaurināta līdz problēmai strādnieku šķirā
4. Fokusēšanās uz etnisku konfliktu (minoritāšu aktivitātes)
5. Plašāka rasisma izpratne

19. Rasisma dažādu formu reprezentācija

1. Institucionālā diskriminācija
2. Ikdienas, sadzīves diskriminācija un aizspriedumi
3. Плаќи izplatīti uzskati un attieksmes (aptaujņu rezultāti)
4. Politiskais rasisms - pretemigrantu protesta akcijas
5. Pilsoņu mobilizācija

20. Rasisma, neiecietības izskaidrošana/attaisnošana

1. Cīņa par resursiem
2. Tolerances sliekšnis
3. Koncentrācija, getoizācijas politika
4. Ideoloģijas un negatīvas informācijas ietekme
5. Zināšanu un dialoga trūkums ar „citu”
6. Elītes nespēja pret to cīnīties

21. Nolieguma stratēģijas

1. Mīkstināšana
2. Pārformulēšana
3. Attaisnojums
4. Pozitīvās diskriminācijas nosodījums
5. Upura, cietēja vainošana
6. Nolieguma pastiprināšana, disfēmismi

22. Rasistisku incidentu reportēšana

1. Upuru un uzbrucēju atspoguļojums
1. Rasistiskas motivācijas noliegums/atzīšana
2. Tiesas procesa atspoguļošana
3. Uzticēšanās policijai un citiem institucionāliem, oficiāliem avotiem

23. Politiskā dienas kārtība un orientācija

1. Politiskie lēmumi, likumdošanas izmaiņas
2. Sabiedrības mobilizēšana , atbalstot cīņu pret rasismu un neiecietību
3. Multikulturālisma iniciatīvas
4. Vienlīdzīgu iespēju politika
5. Migrantu/minoritāšu/ vairākuma organizāciju un citu NVO iniciatīvas
6. Problēmas apzināšanās pasākumi (konferences, akcijas)

6.3. Kontentanalīzes kategorijas neiecietības pētījumam “latvieši – krievi” (janvāris/septembris)

Nr. **Ja materiāls ir kopēts, apvilkt numuru**

1. Izdevums:

1. „Diena”
2. „Neatkarīgā”
3. „Latvijas Avīze”
4. ”Vakara Ziņas”
5. „Telegrāfs”
6. „Čas”
7. „Vesti Segodņa”

2. Datums (01.01 – datums, mēnesis)

3. Materiāla vieta

1. 1. lapa (sākts 1.lapā)
2. 2.-3. lapa
3. Cita vieta laikrakstā

4. Materiāla veids

1. Ziņa
2. Kriminālziņa
3. Komentārs (redakcijas sleja, facsimile)
4. Analītisks materiāls (raksts)
5. Apraksts, portrets, intervija
6. Vēstule
7. Feļetons, stāsts
8. Fotogrāfija, karikatūra
9. Cits

5. Kas minēts (objekts)

1. Latvieši (titulnācija, nacionālradikāļi, latviešu leģionāri, esesieši, labējie, atsaldētie nacionālisti)
2. Krievi (krievvalodīgie, okupanti)
3. Baltkrievi, ukraiņi
4. Poļi
5. Igaunī, lietuvieši
6. Pilsoņi – nepilsoņi
7. Kreisie – labējie
8. Ekstrēmisti (gardisti, barkašovieši)
9. Cilvēki ar īpašām vajadzībām
10. Cits

6. Ja nav vispārpieņemts, neitrāls apzīmējums vai “cits”, ierakstīt identifikāciju

7. Grupa vai indivīds

1. Grupa (krievu kopiena, etniskie latvieši, latviešu tauta)
2. Indivīds (latvietis)
3. Grupa un indivīdi

8. Pieminēšanas īpatsvars

1. Galvenās tēmas kontekstā
2. Papildtēma
3. Pieminēts

9. Attieksme (pret grupu, indivīdu)

1. Neitrāla
2. Pozitīva
3. Negatīva
4. Ironiska
5. Dažādas pretrunīgas attieksmes

10. Attieksmes subjekts

1. Redakcija, žurnālists
2. Lasītājs, „vienkāršais” cilvēks (ielu intervijā)
3. Valsts institūciju pārstāvis, ierēdnis
4. Politisko partiju pārstāvis
5. Speciālists, eksperts
6. Pats objekts

7. Neatributēts izteikums (visi zina.)
8. Cits (inf. aģentūra, statistika)

11. Identitātes raksturlielumi

1. Izcelsme, statuss
2. Izskats, izturēšanās
3. Sociāli ekonomiskais raksturojums
4. Kultūras iezīmes (relīģija, normas, paradumi)
5. Minoritāšu un migrantu stereotipizētā uzvedība (noziedzība, deviance)

12. Grupu pozīciju un starpetnisko attiecību novērtējuma stratēģijas

1. Sadalījums labajos un sliktajos
2. Sadalījums „mēs” un ”viņi”
3. Grupu, pārstāvju saistīšana ar + vai – darbībām
4. Upura perspektīva
5. Atbildības uzlikšana

13. Tēma

1. Rasisms, neiecietība, tolerance, daudzveidība, integrācija, globalizācija
2. Ekonomiskā attīstība, demogrāfiskā situācija (migrācija, viesstrādnieki, diskriminācija darba tirgū)
3. Politiskā situācija (vēlēšanu tiesības, attiecības ar citām valstīm)
4. Sociālie jautājumi (sociālā nodrošināšana, veselība, dzīvoklis)
5. Noziedzība, antisociāla uzvedība
6. Kultūra (māksla, vērtības, reliģija)
7. Identitāte (etniskā identitāte, valoda, vēsture, nacionālā identitāte, asimilācija)
8. Vairākas iepriekšminētās tēmas
9. Cits variants

14. Lokalitāte

1. Ārzemju notikums, prakse
2. Latvijas situācija
3. Abi

15. Laika dimensija

1. Tagadne
2. Pagātne

3. Nākotnes perspektīva
4. Vairākas dimensijas

16. Diskursa tips

1. Iekļaujošs
2. Izslēdzošs
3. Grūti pateikt

17. Redakcionālā darbība

1. Sensacionālisms
2. Fakti, racionāla analīze, argumentācija
3. Emocionāla attieksme
4. Vairākas argumentācijas

17a Redakcionālā stratēģija

1. Neiecietību nosodoša attieksme
2. Neiecietīgu attieksmi veicinošas stratēģijas. Vienas puses pozīcija
3. Dialogs, strīdi, vairāki viedokļi

18. Argumentācija

1. Vēsturiskais taisnīgums/ cita vēstures interpretācija
2. Asimilācijas bažas
3. Identitātes zaudēšana
4. Valodas zaudēšana
5. Izglītības kvalitāte
6. Bažas par divkopienu valsts izveidošanos
7. Divkopienu valsts kā realitāte un citu politisku prasību izvirzīšana
8. Cits

19. Neiecietības dažādu formu reprezentācija

1. Institucionālā diskriminācija
2. Ikdienas, sadzīves diskriminācija un aizspriedumi
3. Plaši izplatīti uzskati un attieksmes (aptaujū rezultāti)
4. Vairākuma (pilsoņu, latviešu) mobilizācija, protesta akcijas
5. Nepilsoņu, minoritāšu mobilizācija, protesta akcijas

20. Neiecietības izskaidrošana/attaisnošana

1. Cīņa par resursiem
2. Tolerances sliekšnis
3. Koncentrācija, getoizācijas politika
4. Ideoloģijas un negatīvas informācijas ietekme
5. Zināšanu un dialoga trūkums ar „citu”
6. Elites nespēja vai nevēlēšanās pret to cīnīties

21. Nolieguma stratēģijas

1. Mīkstināšana
2. Pārformulēšana
3. Attaisnojums
4. Pozitīvās diskriminācijas nosodījums
5. Upura, cietēja vainošana
6. Nolieguma pastiprināšana, disfēmismi

22. Problēmjaūtājumu reportēšana

1. Tikai savas grupas, vienas puses viedokļi, argumentācija, vārda došana
2. Piemin, kritizē arī “citu”, bet nedod vārdu vai nemin argumentus
3. Abu pušu argumentācija un izteikumi
4. Tikai otras puses argumenti, avoti, citāti

23. Politiskā dienas kārtība un orientācija

1. Politiskie lēmumi, likumdošanas izmaiņas
2. Sabiedrības mobilizēšana, atbalstot cīņu pret neiecietību
3. Multikulturālisma iniciatīvas
4. Vienlīdzīgu iespēju politika
5. Migrantu/minoritāšu vai vairākuma organizāciju un citu NVO iniciatīvas
6. Problēmas apzināšanās pasākumi (konferences, akcijas)